

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ**

ΠΜΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

Δουλεύοντας για τους πρόσφυγες.

Μετασχηματισμοί της εργασίας στον δημόσιο τομέα

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αθηνά Σίμογλου

Αθήνα, 2018

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή:

Ανδρέας Νοταράς, Επίκουρος Καθηγητής (Επιβλέπων)

Ουρανία Αστρινάκη, Επίκουρη Καθηγήτρια

Γεράσιμος Μακρής, Καθηγητής

Copyright © Αθηνά Σίμογλου, 2018

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τη συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων της συγγραφέα.

Ευχαριστίες

Η ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας θα ήταν αδύνατη χωρίς τη συνδρομή όλων εκείνων που υποστήριξαν αυτή την προσπάθεια. Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω τους υπαλλήλους της Υπηρεσίας Ασύλου, καθώς και τους πρώην εργαζόμενους σε ΜΚΟ που δέχτηκαν να συμμετάσχουν στις συνεντεύξεις στις οποίες βασίστηκε η εργασία αυτή, καθώς και την π. Διευθύντρια της Υπηρεσίας Ασύλου που παρείχε τη δυνατότητα πραγματοποίησης συνεντεύξεων με το προσωπικό της υπηρεσίας. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους καθηγητές της τριμελούς επιτροπής και ιδίως τον επιβλέποντα την εκπόνησή της επίκουρο καθηγητή Α. Νοταρά, για τη συνδρομή, τις παρατηρήσεις και την καθοδήγησή του.

Συντομογραφίες

EASO European Asylum Support Office

EURODAC European Automated Fingerprint Identification System

ΓΔΕΕ Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΔΕΕ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΔΔΑ Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΕΕ Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΣΔΑ Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΚΕΣΑ Κοινό Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασύλου

ΝΔΜ Νέο Δημόσιο Μάνατζμεντ

ΟΗΕ Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

ΥΑ ΟΗΕ Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες

Περιεχόμενα

Συντομογραφίες	3
Περίληψη	5
Εισαγωγή.....	6
Μεθοδολογικές επιλογές	13
Δομή των κεφαλαίων.....	15
Κεφάλαιο 1: Το πεδίο της εργασίας.....	17
Η γέννηση μιας δημόσιας υπηρεσίας	17
Ο χώρος	25
Ο χρόνος	28
Τα νούμερα.....	32
Κεφάλαιο 2: Δομές, ιεραρχίες και σχέσεις.....	37
Εργαζόμενα υποκείμενα	38
Μόνιμοι.....	39
Συμβασιούχοι.....	43
Εργαζόμενοι σε ΜΚΟ.....	47
Οι δαιδαλώδεις διαδρομές της μισθοδοσίας	51
Οι «ειδικοί».....	52
Κεφάλαιο 3: Ο μετασχηματισμός της δημόσιας υπηρεσίας και του κράτους. Επισφάλεια και διεθνοποίηση	58
Νέα δημόσια διοίκηση και επισφάλεια	58
Μετασχηματισμοί του κράτους.....	64
Συμπερασματικές παρατηρήσεις	72
Βιβλιογραφία	75

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει ως στόχο να μελετήσει τον μετασχηματισμό των δομών και των σχέσεων εργασίας που διαμορφώνονται στον τομέα του προσφυγικού, μέσα από την εθνογραφική μελέτη της εργασιακής εμπειρίας των υπαλλήλων της ελληνικής Υπηρεσίας Ασύλου και επιλεγμένων ΜΚΟ που συνεργάζονται με αυτήν. Το βασικό ερώτημα που θέτει η εργασία είναι πώς βιώνεται αυτός ο μετασχηματισμός από τους ίδιους τους εργαζομένους, πώς διαπλέκεται η έννοια του *ανθρωπισμού* με εκείνη της *εργασίας* και τι είδους σχέσεις και ιεραρχίες δομεί στο πεδίο της εργασίας. Οι συνιστώσες αυτού του μετασχηματισμού εξετάζονται σε συνάρθρωση με την εμπειρία της ανεργίας και το νόημα που προσδίδεται από τους υπαλλήλους στην εργασία που παρέχουν. Η ρητορική του επείγοντος, είτε με τη μορφή του περιορισμού οικονομικών και ανθρώπινων πόρων στο πλαίσιο της οικονομικής κρίσης, είτε με τη μορφή της άμεσης ανάγκης ανταπόκρισης σε ανθρωπιστικού και διοικητικού τύπου ανάγκες και μέριμνες προς τους πρόσφυγες ιδιαίτερα μετά το καλοκαίρι του 2015, επηρεάζουν καίρια τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνονται οι πολιτικές σε σχέση με το προσφυγικό ζήτημα. Ταυτόχρονα όμως, στο βαθμό που *το επείγον* αναδιατάσσει συνεχώς τις ανάγκες και τις προτεραιότητες εντός του εργασιακού πεδίου, δείχνει να λειτουργεί καθοριστικά και στον τρόπο με τον οποίο οι εργαζόμενοι βιώνουν την εργασία τους. Η συνθήκη της επισφάλειας αποτελεί τη γραμμή που διατρέχει οριζόντια την εργασιακή εμπειρία, τόσο ως συνεχής ανατροπή των εξωτερικών δεδομένων, όσο και ως εργασιακό βίωμα. Επιπλέον, το στοιχείο της διεθνικότητας διακρίνεται τόσο στο επίπεδο της διαμόρφωσης των ευρύτερων οικονομικών και δημοσιονομικών πολιτικών που διέπουν τη λειτουργία της δημόσιας υπηρεσίας, όσο και σε εκείνο των ειδικότερων στρατηγικών και σχεδιασμών που υλοποιούνται σε σχέση με τις εφαρμοζόμενες πολιτικές ασύλου. Η συνθήκη που διαμορφώθηκε –και συνεχίζει να εξελίσσεται– ως «προσφυγική κρίση» δεν αποτελεί, με την έννοια αυτή αποκλειστικά και μόνο πεδίο βιοπολιτικής διαχείρισης των προσφυγικών και μεταναστευτικών πληθυσμών. Στην παρούσα εργασία υποστηρίζεται ότι οι πολλαπλές διασυνδέσεις της με το τοπικό, το εθνικό και το παγκόσμιο αξίζει να μελετηθούν και ως βάση μεταβολών και συγκρουόμενων δομών εξουσίας που επανακαθορίζουν όχι μόνο το πεδίο της εργασίας, αλλά κι εκείνο του κράτους και των λειτουργιών του.

Λέξεις-κλειδιά: εργασία, δημόσια υπηρεσία, κράτος, πρόσφυγες, επισφάλεια

Εισαγωγή

Τον Ιανουάριο του 2016 εργάστηκα πρόσκαιρα σ' ένα νησί του Ανατολικού Αιγαίου, προκειμένου να υποστηρίξω επιστημονικά τους εκεί εργαζομένους της Υπηρεσίας Ασύλου, ως νομικός, συνεργαζόμενη με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες. Το Περιφερειακό Γραφείο Ασύλου του νησιού είχε ιδρυθεί λίγους μήνες νωρίτερα και είχε στελεχωθεί από μία μόνιμη υπάλληλο ως προϊσταμένη και πέντε συμβασιούχους που εργάζονταν ως καταγραφείς και χειριστές αιτημάτων διεθνούς προστασίας. Είχαν όλοι λάβει μια πρώτη εκπαίδευση και είχαν μετοικήσει στο νησί από το φθινόπωρο του προηγούμενου χρόνου, επιφορτισμένοι με μια σειρά καθηκόντων που κάλυπταν όλα σχεδόν τα στάδια της τότε υφιστάμενης διαδικασίας εξέτασης των αιτημάτων. Ο χώρος όπου κατά κύριο λόγο λάμβανε χώρα η παραπάνω διαδικασία εκείνη είχε παραχωρηθεί προσωρινά στην Υπηρεσία Ασύλου από τις Λιμενικές Αρχές, έως ότου καταστεί λειτουργικό προς μόνιμη χρήση ένα κοντέινερ στο –τότε υπό ολοκλήρωση- hot spot, στα περίχωρα της πόλης. Παρά τις χαμηλές θερμοκρασίες, το γραφείο δε διέθετε θέρμανση, ο χώρος είχε μόλις διαρρυθμιστεί στοιχειωδώς ώστε να ικανοποιούνται οι αρχικές εργασιακές ανάγκες, ενώ η εγκατάσταση των αναγκαίων ηλεκτρονικών και τηλεφωνικών συστημάτων πραγματοποιούνταν τις ίδιες ημέρες από άλλους εργαζομένους της υπηρεσίας, οι οποίοι είχαν μεταβεί εκεί για τον σκοπό αυτό. Στο παραπάνω περιβάλλον οι πέντε υπάλληλοι και η προϊσταμένη τους καλούνταν να δημιουργήσουν τις υλικές συνθήκες για τη λειτουργία του νεοσύστατου Περιφερειακού Γραφείου Ασύλου, να εξοικειωθούν με τις ήδη πολυάριθμες και σύνθετες διαδικασίες και να διαχειριστούν άμεσα τα πολυάριθμα αιτήματα των ατόμων που είχαν καταφτάσει και διέμεναν σε πρόχειρους καταυλισμούς στο νησί μετά το καλοκαίρι του 2015¹. Η πίεση για την έναρξη λειτουργίας του Περιφερειακού Γραφείου ήταν έντονη τόσο από πλευράς της τοπικής αυτοδιοίκησης, όσο και των εγχώριων και διεθνών οργανώσεων, στο βαθμό που η προσέλευση ανθρώπων συνεχιζόταν και οποιαδήποτε καθυστέρηση εξέτασης του αιτήματος ασύλου τούς ανάγκαζε να παραμένουν σε πρόχειρες δομές στο νησί. Η «ευρωπαϊκή προσφυγική κρίση»² του καλοκαιριού του 2015 και η μαζική μετακίνηση μεγάλων πληθυσμών προς τις χώρες της Βόρειας Ευρώπης μέσα από

¹ Για ένα συνεκτικό και κριτικό χρονικό της μαζικής μετακίνησης μεταναστών και προσφύγων το καλοκαίρι του 2015, Ανδρέας Τάκης, 2015

² Προβληματοποιώντας τον όρο «προσφυγική κρίση» η Ροζάκου (2018: 238) επισημαίνει ότι αυτός εκφράζει μια βαθιά ευρωκεντρική συλλογιστική, στο βαθμό που αφενός μεν η «προσφυγική κρίση» δεν αποτελεί νέο φαινόμενο και δη ευρωπαϊκό, εάν ληφθούν υπ' όψιν οι μεγάλοι αριθμοί εκτοπισμένων πληθυσμών που μετακινήθηκαν και διαμένουν σε μη ευρωπαϊκά εδάφη κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Αντίστοιχη κριτική και από Cabot, 2014: 33

τον «βαλκανικό διάδρομο» είχε ανακατατάξει τα δεδομένα στις χώρες της ΕΕ. Τον Ιανουάριο του 2016, ξεκίνησε το σταδιακό «κλείσιμο των συνόρων»³, καθιστώντας αμφίβολη τη δυνατότητα των νεοαφιχθέντων να συνεχίσουν την πορεία τους προς τον ευρωπαϊκό βορρά. Ήδη από τον Σεπτέμβριο του 2015 το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης είχε αποφασίσει την «κατανομή του βάρους του προσφυγικού ζητήματος σε όλες τις χώρες-μέλη της ΕΕ» μέσω του προγράμματος της «μετεγκατάστασης» (relocation), εισάγοντας μια ακόμα διαδικασία μεταξύ των ήδη υφισταμένων και καθιστώντας σταδιακά μεγαλύτερη την εμπλοκή της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Υποστήριξης για το Άσυλο (EASO) στις διαδικασίες⁴. Με λίγα λόγια, βρισκόμουν μπροστά στην «επείγουσα» γένεση του νέου γραφείου μιας δημόσιας υπηρεσίας, η οποία μετρούσε τότε μόλις δύομισι χρόνια λειτουργίας.

Η επίσκεψή μου συνέπεσε με την παρουσία στο νησί μιας σειράς «ειδικών» που κατέφθασαν στο πλαίσιο της συνεργασίας του Ελληνικού Κράτους με τους θεσμούς της ΕΕ. Οι υπάλληλοι της Υπηρεσίας Ασύλου καλούνταν να συνεργαστούν με υπαλλήλους αντίστοιχων υπηρεσιών άλλων χωρών-μελών της ΕΕ, αποσπασμένους για μικρά διαστήματα στην Ελλάδα μέσω της υπηρεσίας EASO, αλλά και με αξιωματούχους της ΕΕ, οι οποίοι παρακολουθούσαν την πορεία των εργασιών κατασκευής hot spot στα νησιά, όπου θα λάμβανε μελλοντικά χώρα η καταγραφή και υποδοχή των εισερχόμενων προσφύγων.⁵ Παράλληλα,

³ Η περιγραφή αυτή δεν είναι, βέβαια, ακριβής, στο βαθμό που η διάβαση συνόρων διαφορετικών κρατών χωρίς την κατοχή των αναγκαίων εγγράφων αποτελεί τυπικά ενέργεια που επισύρει τον κίνδυνο σύλληψης και απέλασης. Η άτυπη αυτή διάκριση μεταξύ «ανοιχτών» και «κλειστών» συνόρων χρησιμοποιήθηκε κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 2015, στο βαθμό που μια σειρά χωρών μελών της ΕΕ –και των ενδιάμεσων χωρών, στην περίπτωση των Βαλκανίων- αποδέχθηκαν σιωπηρά τη διάβαση προσφύγων προς τις χώρες της Βόρειας Ευρώπης, ιδίως μετά την άτυπη «πρόσκληση» της Γερμανίας, τον Αύγουστο του 2015. Ο συλλογικός τόμος *Borders, Nations and States* (Ο' Dowd, Wilson, 1996) περιλαμβάνει μια σειρά από ενδιαφέρουσες προσεγγίσεις της έννοιας του «συνόρου», ιδιαίτερα ενόψει της εξελισσόμενης ευρωπαϊκής ενοποίησης και της δημιουργίας μιας «Ευρώπης χωρίς σύνορα». Με την έννοια αυτή, το *κλείσιμο των συνόρων* που έλαβε χώρα στις αρχές του 2016 θα μπορούσε να ιδωθεί ως πράξη που καθιστά υλική πλέον πραγματικότητα το διττό νόημα του συνόρου της Ευρώπης, ως σημείο ενοποίησης και ταυτόχρονα αποκλεισμού (ενδεικτικά Liam O' Dowd, Thomas Wilson, 1996, Driessen στον ίδιο τόμο, Αθανασίου και Τσιμουρή, 2013). Τον ρόλο της FRONTEX ως νέου συνοριοφύλακα της Ευρώπης που δρα συχνά στη θέση του κράτους εξετάζει η Voutira (2013)

⁴ Η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης Ασύλου (EASO) (κανονισμός (ΕΕ) 439/2010), δημιουργήθηκε το 2010, με σκοπό να συντονίζει και να ενισχύσει τη συνεργασία μεταξύ των κρατών- μελών σε θέματα ασύλου και με αντικείμενο την εφαρμογή του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου (ΚΕΣΑ) από τα κράτη –μέλη. Με έδρα της τη Βαλέτα της Μάλτα, λειτουργεί ως κέντρο «εμπειρογνομόνων» σε θέματα ασύλου. Αντικείμενό της είναι η πρακτική και τεχνική υποστήριξη στα κράτη-μέλη, ιδίως μέσω της εκπαίδευσης και κατάρτισης των υπαλλήλων με την πραγματοποίηση σεμιναρίων και εκπαιδευτικών προγραμμάτων, καθώς και με τη δημιουργία μηχανισμών αντιμετώπισης κρίσεων σε κράτη μέλη των οποίων τα συστήματα ασύλου υφίστανται πιέσεις βλ ειδικότερες πληροφορίες στην ιστοσελίδα της EASO <https://www.easo.europa.eu/about-us/what-we-do> [πρόσβαση: 30.05.2018]. Η παραπάνω ευρωπαϊκή υπηρεσία συνδράμει εκπαιδευτικά την Υπηρεσία Ασύλου από το 2011, βλ EASO (2017)

⁵ Βλ. ενδεικτικά. Εφημερίδα των Συντακτών (29.01.2016), CNN (16.02.2016), in.gr (09.02.2016), Καθημερινή (29.01.2016). Για μια ενδεικτική παρουσίαση της προσέγγισης των hot-spot, European Commission, «The Hotspot Approach to managing exceptional migratory flows», στην ιστοσελίδα: <https://ec.europa.eu/home->

έπρεπε να συνεργαστούν με εθελοντές και εργαζομένους διεθνών και εγχώριων ΜΚΟ που παρείχαν διαφόρων ειδών υπηρεσίες στους νεοεισερχόμενους, καθώς και με εργαζομένους και συνεργάτες της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες. Η δική μου παρουσία στο Περιφερειακό Γραφείο λάμβανε χώρα στο πλαίσιο της τελευταίας αυτής συνεργασίας⁶.

Το στοιχείο που εμφανίζει ενδιαφέρον στο παραπάνω πολύμορφο «μωσαϊκό» προσώπων και ιδιοτήτων είναι το γεγονός ότι, παράλληλα –και σε αιτιακή σχέση- με την έλευση και τη διαμονή στο νησί προσφύγων σε καθεστώς πλήρους ευαλωτότητας, βρισκόταν σχεδόν εν τη γενέσει της μια εξαιρετικά σύνθετη και πολύμορφη δομή εργασίας, με επίκεντρο το «προσφυγικό ζήτημα». Επί σειρά ετών το ελληνικό σύστημα ασύλου είχε αποτελέσει αντικείμενο σφοδρής κριτικής σε ευρωπαϊκό επίπεδο για την αναποτελεσματικότητα και την πλημμελή εφαρμογή της ελληνικής, ευρωπαϊκής και διεθνούς νομοθεσίας. Η διαμόρφωση ενός κοινού συστήματος ασύλου στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως ενιαίου μηχανισμού διαχείρισης της μετανάστευσης -ένας «ανώνυμος αστερισμός ελέγχου» (Fergusson, 1994: 20)- επέτασσε την ενιαία ρύθμιση για τη διαχείριση μεταναστών και προσφύγων στην Ευρώπη. Η παραπάνω υπηρεσία κλήθηκε, έτσι, να ανταποκριθεί όχι μόνο σε αιτήματα ταχύτητας, αποτελεσματικότητας και δικαιοσύνης, αλλά και σε έναν «ηθικό» λόγο περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στο πλαίσιο της «ηθικής διακυβέρνησης» των ευρωπαϊκών οργάνων στον τομέα του προσφυγικού (Cabot, 2014: 24).

Πέρα από φορείς υλοποίησης της εθνικής και ευρωπαϊκής πολιτικής για το άσυλο, η Υπηρεσία Ασύλου, οι πολυάριθμες ΜΚΟ, καθώς και τα ευρωπαϊκά και διεθνή όργανα αποτέλεσαν ταυτόχρονα και εργασιακούς φορείς. Με την ραγδαία έλευση προσφυγικού πληθυσμού στην Ελλάδα πολλαπλασιάστηκαν τα εργασιακά αντικείμενα που σχετίζονται με την προσφυγική προστασία και ο αριθμός των ανθρώπων που εργάζονταν στο πεδίο. Η εργασία «στο προσφυγικό» έδειξε, για μια μερίδα του πληθυσμού, να αποτελεί πρόσκαιρη –ή μονιμότερη- απάντηση στην ανεργία, αναδεικνύοντας μια κατηγορία νέων εργαζομένων σε μια σειρά από οργανώσεις και οργανισμούς που δημιουργήθηκαν, κατέφθασαν στη χώρα και δραστηριοποιήθηκαν ιδίως μετά το καλοκαίρι του 2015, με αντικείμενο τη διάσωση και την

[affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/2_hotspots_en.pdf](https://www.unhcr.org/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/2_hotspots_en.pdf) [πρόσβαση: 30.05.2018], Tsourdi, 2016: 1015 επ.

⁶ Η Υπηρεσία Ασύλου έχει συνάψει Μνημόνιο Συνεργασίας με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, με σκοπό την ενίσχυση της διασφάλισης ποιότητας της νέας διαδικασίας ασύλου σε πρώτο βαθμό, την νομική και τεχνική τεχνογνωσία για το σχεδιασμό εργαλείων, καθώς και την υποστήριξη παροχής και χρήσης πληροφοριών για τις χώρες προέλευσης. Βλ. σχετικά ΥΑ ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, *Η Ελλάδα ως χώρα Ασύλου, Παρατηρήσεις της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες σχετικά με την παρούσα κατάσταση του ασύλου στην Ελλάδα*, Δεκέμβριος 2014, σ. 26

«υποδοχή»⁷ προσφύγων, «επαγγελματοποιώντας» και εντός της χώρας ένα αντικείμενο που έως πρόσφατα ήταν περιθωριακό ή μπορούσε να ασκηθεί κυρίως σε περιοχές «ανθρωπιστικών κρίσεων», εκτός Ελλάδας.

Στην παρούσα εργασία θα μελετηθούν εθνογραφικά οι δομές και οι σχέσεις εργασίας στην ανωτέρω δημόσια υπηρεσία και σε επιλεγμένες ΜΚΟ που συνεργάζονται με αυτήν, προκειμένου να εξεταστούν οι διακριτές εργασιακές κατηγορίες που δομούνται, αλλά και οι δομικές μεταβολές που η εξέλιξη αυτή συνεπάγεται μέσα από ένα ηθικό επιχείρημα εργασίας (Muehlebach, 2012) ενόσω η ίδια η δομή και η μορφή της εργασιακής συνθήκης τροποποιείται προς μια νεοφιλελεύθερη κατεύθυνση. Θα εξεταστεί πώς βιώνεται αυτός ο μετασχηματισμός από τους ίδιους τους εργαζομένους, πώς διαπλέκεται η έννοια του *ανθρωπισμού* με εκείνη της *εργασίας* και τι είδους σχέσεις δομεί στο πεδίο της εργασίας. Οι συνιστώσες αυτού του μετασχηματισμού θα διερευνηθούν σε συνάρθρωση με την εμπειρία της ανεργίας και το νόημα που προσδίδεται από τους υπαλλήλους στην εργασία που παρέχουν. Αντίθετα, δε θα εξεταστούν οι ευρύτερες μεταβολές στον δημόσιο τομέα που έλαβαν χώρα κατ' εφαρμογή των δημοσιονομικών προγραμμάτων που υλοποιήθηκαν ενόψει της κρίσης χρέους στη χώρα από το 2010 έως σήμερα, παρά μόνο στο μέτρο που αυτές επιδρούν στη διαμόρφωση της δημόσιας υπηρεσίας και στο εργασιακό βίωμα.

Διερευνώντας την έννοια του «επείγοντος» στις ανθρωπιστικές επιχειρήσεις, ο Calhoun (2010) παρατηρεί ότι μολονότι η έννοια του ανθρωπισμού συνδέεται στη Δύση με την παράδοση της φιλανθρωπίας⁸, το *έργο* του ανθρωπισμού, όπως αυτό διαμορφώθηκε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, αποκτά μια ιδιαίτερη ταυτότητα μέσα από την ιδέα του *επείγοντος*. Το επείγον γίνεται αντιληπτό τόσο με την έννοια της χρονικότητας –ως ένα γεγονός που απαιτεί άμεση αντιμετώπιση– όσο και ως μια βαθύτερη συνθήκη η οποία διαμορφώνει μια κατάσταση *εξαιρέσης* έναντι κανόνων και προγραμματισμών. Είναι ένα αιφνίδιο, μη προβλέψιμο γεγονός, που προκύπτει βίαια, διαταράσσει την κανονικότητα, προκαλεί οδύνη και κίνδυνο. Ο Calhoun (2010) υποστηρίζει, εντούτοις, ότι το *επείγον* που προσελκύει τους ανθρώπους και τους πόρους

⁷ Η Ροζάκου (2018: 29) προβληματοποιεί τη χρήση των όρων «φιλοξενία» και «υποδοχή» στη δημόσια συζήτηση για τους πρόσφυγες και τους μετανάστες αλλά και των οργανωμένων δομών που διαμορφώθηκαν για τη διαμονή τους, αναδεικνύοντας πώς η «φιλοξενία» και η ξενοφοβία συνιστούν ίδιες όψεις του κινδύνου που ενσαρκώνει ο ξένος, ενώ ταυτόχρονα η κοινωνικότητα μαζί του στο σχήμα της «φιλοξενίας» στοχεύει στη μετατροπή της ετερότητας σε ομοιότητα.

⁸ Ο Fassin (2015: 49) αναδεικνύει ακριβώς πώς η έννοια του ανθρωπισμού εμφανίζεται περισσότερο ως επικέντρωση στον ανθρώπινο πόνο παρά ως αξίωση αλλαγής. Με την έννοια αυτή, καταστάσεις που στο παρελθόν θεωρούνταν σχετικές με το προσφυγικό ζήτημα έχουν ερμηνευτεί μέσα από τη γλώσσα του ανθρωπισμού.

στην ανθρωπιστική δράση αποτελεί «γέννημα της παγκοσμιοποίησης» και ταυτόχρονα μια ιδιαίτερη στιγμή στην ιστορία της: μπορεί να γίνει αντιληπτό μέσα από το μηντιακό ενδιαφέρον το οποίο επικεντρώνεται κάθε φορά στο εκάστοτε γεγονός που ερμηνεύεται ως τέτοιο. Ταυτόχρονα, καθίσταται δυνατό διότι υπάρχει το ιδεολογικό πλαίσιο που μπορεί να διαμορφώσει μια αίσθηση εξ αποστάσεως συνδεσιμότητας με αυτούς που υποφέρουν, αλλά και διότι υφίστανται οι οργανωτικές δυνατότητες που καθιστούν δυνατή την άμεση ανάληψη δράσης. Η οπτική της έννοιας του επείγοντος προέρχεται, ωστόσο, από τον *κοσμοπολιτικό βορρά*. Με την έννοια αυτή, η έννοια του επείγοντος δείχνει να διαμορφώνει τον ανθρωπισμό ως ένα πρόγραμμα άμεσης διαχείρισης μιας κατάστασης ανάγκης, χωρίς να μεταβάλλει τις δομές που την προκάλεσαν (Calhoun, 2010, 54). Σε ανάλογο πνεύμα, ο Ugo Mattei (2010) προσεγγίζει τις καταστάσεις επείγοντος σε παγκόσμια κλίμακα ως «επινοημένες» ή «διογκωμένες» συνθήκες με στόχο την υποστήριξη νομικών μεταβολών που υποκρύπτουν σχεδιασμούς καθυπόταξης σε νεοφιλελεύθερους οικονομικούς σχεδιασμούς, ενώ οι Fassin και Pandolfi (2010) αναδεικνύουν την «κανονικοποίηση» της κατάστασης εξαίρεσης και τη γενίκευση των διεθνών ανθρωπιστικών παρεμβάσεων κατά τη διάρκεια του 20^{ου} και των αρχών του 21^{ου} αιώνα στη βάση μιας *ηθικής υποχρέωσης* μέσα από την επίκληση ανθρωπιστικών επιχειρημάτων που δείχνουν να υπερισχύουν έναντι της κυριαρχίας του δικαίου. Η διάσταση του *επείγοντος* θα αξιοποιηθεί στην παρούσα εργασία στο βαθμό που μετασηματίζει την έννοια του *δημοσίου*, καθώς και τη διάκριση μεταξύ *δημοσίου τομέα*, ΜΚΟ και *υπερεθνικών οργανισμών*.

Γιατί όμως επιλέχθηκε ως αντικείμενο μελέτης η εργασία στην Υπηρεσία Ασύλου; Ποια ιδιαιτερότητα εμφανίζει η παραπάνω υπηρεσία σε σχέση με άλλες δημόσιες υπηρεσίες που εμφανίζουν παρόμοια χαρακτηριστικά έντασης εργασίας και περιορισμού υλικών πόρων και μέσων; Η εθνογραφία της Cabot (2014) ανέδειξε με συστηματικό και λεπτομερή τρόπο την κατάσταση που βίωσαν οι προσφυγικοί και μεταναστευτικοί πληθυσμοί τη δεκαετία του 2000, παρουσιάζοντας το νομικό κενό και τη συνθήκη αβεβαιότητας που χαρακτήριζε επί σειρά ετών την κατάστασή τους. Κατά τη δεκαετία του 2010 τα δεδομένα, ωστόσο, διαφοροποιούνται σημαντικά, τόσο σε επίπεδο θεσμικό, όσο και σε επίπεδο έντασης: η συγκρότηση της Υπηρεσίας Ασύλου ως φορέα μιας «δικαιότερης» προσέγγισης της προσφυγικής προστασίας στη χώρα, η «προσφυγική κρίση» του 2015 και η διάδοχή της κατάσταση δείχνουν να αφορούν όχι μόνο την ίδια τη διαχείριση των πληθυσμών, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο το κράτος ανταποκρίνεται και προσαρμόζεται σε μια διεθνοποιημένη πλέον συνθήκη «κρίσης», η οποία μεταφέρεται στο εσωτερικό της ευρωπαϊκής ηπείρου και πυροδοτεί μια σειρά από εξελίξεις σε

θεσμικό και κοινωνικό επίπεδο. Ταυτόχρονα, η εκτεταμένη δημοσιότητα που έλαβε το προσφυγικό ζήτημα κατέστησε την έννοια του ανθρωπισμού κεντρική στον δημόσιο λόγο. Οι εικόνες ανθρώπων που κατέφθαναν εξουθενωμένοι μέσα σε αυτοσχέδιες βάρκες στα ελληνικά νησιά, η επικέντρωση του δημόσιου ενδιαφέροντος στο στοιχείο της ευαλωτότητας, η επιμονή στην εικόνα των θυμάτων ναυαγίων εδραίωσαν μια αντίληψη *ανθρωπιστικής κρίσης* και κυριάρχησαν στην δημόσια εικονογραφία κατά τα τελευταία χρόνια (Χουλιάρη, 2012).⁹ Το στοιχείο που καθιστά ενδιαφέροντες τους μετασχηματισμούς της εργασίας στη συγκεκριμένη υπηρεσία είναι, έτσι, η αξιοποίηση του στοιχείου του *επείγοντος* ως καταστατικής συνθήκης και οι αλλαγές που αυτό επιφέρει στο ίδιο το επίκεντρο μιας δημόσιας δομής, με τη μορφή του κατακερματισμού των εργασιακών καθεστώτων, αλλά και της εξωτερικής ανάθεσης (*outsourcing*) υπηρεσιών που αφορούν τον πυρήνα της κρατικής λειτουργίας. Οι μετασχηματισμοί αυτοί λαμβάνουν χώρα συνεπεία των πολιτικών αναμόρφωσης του δημοσίου τομέα αλλά και στο πλαίσιο της εφαρμογής της ευρωπαϊκής πολιτικής ασύλου¹⁰. Με την έννοια αυτή, ο πολιτικός σχεδιασμός σε σχέση με το άσυλο και η εφαρμογή του στην Ελλάδα δείχνουν να μην αφορούν εντέλει μόνο τους ίδιους προσφυγικούς και μεταναστευτικούς πληθυσμούς, αλλά και τους εργαζόμενους στα σχετιζόμενα με αυτούς εργασιακά πεδία.

Η στροφή του ανθρωπολογικού βλέμματος στην έννοια και το περιεχόμενο του *πολιτικού σχεδιασμού*¹¹ προτείνονται από τους Shore και Wright ως αναγκαία, στο βαθμό που αυτός αποτελεί τη δύναμη που κινητοποιεί και διαμορφώνει τις στοχεύσεις των μηχανισμών

⁹ Ο Fassin (2015: 46) αναδεικνύει τις θετικές συνυποδηλώσεις που είχε η εικονογράφηση του πρόσφυγα στη Γαλλία στο παρελθόν ως «ήρωα» και αργότερα ως «πάσχοντος», η οποία ωστόσο αρχίζει να φθίνει από το 1979. Από μία άλλη οπτική, η Malkki (2001, 1997) αναδεικνύει πώς η «βοτανολογική» προσέγγιση της καταγωγής των ανθρώπων διαμορφώνει την αντίληψη της μετακίνησης ως «ξεριζωμού» συνδέοντας την έννοια της ταυτότητας με το έδαφος και εμφανίζοντας τη χωρική μετακίνηση ως παθολογική εξέλιξη

¹⁰ Στο βαθμό, βεβαίως, που η πολιτική αυτή διαμορφώνεται από κράτη-μέλη της ΕΕ, τα οποία συμμετέχουν στα ευρωπαϊκά όργανα ως εθνικά κράτη, η πολιτική αυτή δεν πρέπει να εκλαμβάνεται ως εξωτερική προς τις επιμέρους εθνικές στοχεύσεις. Οι Schneider και Nieswandt (2018: 16) αναδεικνύουν πώς η εξέλιξη του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου (ΚΕΣΑ) και ιδίως η διαμόρφωση του ρόλου του ΕΑΣΟ στο παραπάνω σύστημα διαμορφώθηκε στη βάση «διαπραγματεύσεων» μεταξύ των κρατών-μελών με διαφορετικές προσεγγίσεις, σχετιζόμενες με τη γεωπολιτική και εν γένει στρατηγική οπτική καθενός από αυτά.

¹¹ Με τον όρο «*πολιτικός σχεδιασμός*» αποδίδεται στην παρούσα εργασία ο αγγλικός όρος *policy*, στο βαθμό που ο τελευταίος δεν έχει βρει την ακριβή μεταφραστική του αντιστοίχιση στην ελληνική γλώσσα. Ο όρος «*policy*» αναφέρεται στο σύνολο ιδεών ή σχεδίων που χρησιμοποιούνται ως βάση για τη λήψη αποφάσεων, ιδιαίτερα στην πολιτική, την οικονομία ή τις επιχειρήσεις <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/policy> [πρόσβαση: 30.05.2018]. Οι Wedel, Shore, Feldman και Lathrop (2005: 35) επισημαίνουν ότι η έννοια χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει ένα πεδίο δραστηριότητας, μία συγκεκριμένη πρόταση δράσης ή νομοθέτησης χρησιμοποιείται επίσης για να περιγράψει ένα ευρύτερο πρόγραμμα ή μια επιθυμητή κατάσταση πραγμάτων, ή για να περιγράψει το αποτέλεσμα της κυβερνητικής δράσης. Απέναντι στο ασαφές περιεχόμενο της έννοιας, μια ανθρωπολογική της προσέγγιση ενδιαφέρεται λιγότερο να διαμορφώσει άοριστους και αμετάβλητους ορισμούς και περισσότερο να κατανοήσει πώς ο πολιτικός σχεδιασμός λειτουργεί στη διαμόρφωση της κοινωνίας. Με άλλα λόγια, επισημαίνουν, το κρίσιμο ερώτημα δεν είναι «τι είναι ο πολιτικός σχεδιασμός», αλλά τι κάνουν οι άνθρωποι στο όνομά του.

διακυβέρνησης. Οι πολιτικοί σχεδιασμοί αποτελούν ανθρωπολογικά φαινόμενα, εγκιβωτίζοντας ολόκληρη την ιστορία και κουλτούρα της κοινωνίας που τους παρήγαγε, ως «καθολικά κοινωνικά φαινόμενα», ενώ ταυτόχρονα καθορίζουν όλο και περισσότερο τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα συγκροτούνται ως υποκείμενα: «μέσω του *πολιτικού σχεδιασμού* το άτομο κατηγοριοποιείται και του αποδίδονται θέσεις και ρόλοι όπως “υποκείμενο”, “πολίτης”, “επαγγελματία”, “εθνικός”, “εγκληματία” και “παρεκκλίνων” (Shore και Wright 1997: 4). Οι συγγραφείς αντιλαμβάνονται την έννοια του πολιτικού σχεδιασμού ως ακραιφνώς πολιτική, παρά το ιδίωμα της ουδετερότητας, της αντικειμενικότητας και του επαγγελματισμού που υιοθετεί. Με το παραπάνω «προσωπείο», ο πολιτικός σχεδιασμός μοιάζει να συνίσταται απλώς και μόνο σε όργανο για την προαγωγή της αποτελεσματικότητας και της αποδοτικότητας, κρύβοντας, υπό τον μανδύα της ουδετερότητας, ένα κρίσιμο χαρακτηριστικό της σύγχρονης εξουσίας, ως μια «πολιτικής τεχνολογίας» (Shore και Wright 1997: 7). Κεντρική θέση σε αυτή τη διαδικασία «απόκρυψης» κατέχει η χρήση της «εξειδικευμένης» γνώσης στον σχεδιασμό των θεσμικών διαδικασιών, η οποία εξυπηρετεί στην εσωτερίκευση του κανόνα ως μια «τεχνική του εαυτού». Ο πολιτικός σχεδιασμός δείχνει να διαφοροποιείται από την ηθική και διεκδικεί μια πραγματιστική διάσταση, αντικειμενοποιώντας και καθολικεύοντας τις πολιτικές αποφάσεις που λαμβάνονται στο πλαίσió του. Με τον τρόπο αυτό, η ευθύνη για τις αποφάσεις γενικεύεται, καθιστώντας το εφικτό για τους δρώντες να αρνηθούν τον ρόλο που διαδραματίζει η ανθρώπινη πράξη και η πολιτική. Η έννοια του πολιτικού σχεδιασμού, έτσι, αφενός μεν λειτουργεί ως μηχανισμός απόκρυψης της ταυτότητας του λήπτη των αποφάσεων, ενώ αφετέρου συγκαλύπτει τους υποκειμενικούς, ιδεολογικούς και –συχνά– ακόμη και ανορθολογικούς στόχους, με την επίφαση έλλογων, συλλογικών και καθολικών σκοπών.

Οι Shore και Wright (1997) επισημαίνουν ότι η αξιοποίηση της έννοιας του πολιτικού σχεδιασμού μπορεί να αποτελέσει εργαλείο που θα προωθήσει τη συζήτηση της πολιτικής ανθρωπολογίας, βοηθώντας στην κατανόηση των παγκόσμιων διαδικασιών στο τοπικό επίπεδο. Προτείνουν, παράλληλα, μια ριζική επανανοηματοδότηση της έννοιας του *πεδίου* έρευνας κατά τη μελέτη του πολιτικού σχεδιασμού: το αντιλαμβάνονται όχι ως διακριτή τοπική κοινότητα ή περιχαρακωμένη γεωγραφική περιοχή, αλλά ως κοινωνικό και πολιτικό χώρο που διαρθρώνεται μέσω των σχέσεων εξουσίας και των συστημάτων διακυβέρνησης: «δεν πρόκειται πια για ζήτημα μελέτης της τοπικής κοινότητας ή ενός “λαού”· αντίθετα, ο ανθρωπολόγος αναζητά τη μέθοδο για να διερευνήσει πώς οι διαδικασίες αυτές λειτουργούν σε διαφορετικά πλαίσια –τοπικά, εθνικά και παγκόσμια» (Shore και Wright, 1997: 11). Με την

έννοια αυτή, προτείνουν τη μελέτη «ενδιαμέσως» του πεδίου, ως αναζήτηση των τρόπων με τους οποίους η εξουσία δημιουργεί δίκτυα και σχέσεις μεταξύ των δρώντων, των θεσμών και των λόγων στον χρόνο και τον χώρο. Σε ανάλογο πνεύμα, οι Wedel και Feldman (2005) υποστηρίζουν ότι η μελέτη των διασυνδέσεων μεταξύ των υποκειμένων που διαδρούν σε διάφορα επίπεδα διαχέοντας τον πολιτικό σχεδιασμό μπορεί να φωτίσει πώς διαφορετικοί κόσμοι οργάνωσης και καθημερινότητας διασυνδέονται μέσα στον χρόνο και τον χώρο. Όπως επισημαίνουν:

οι πολιτικοί σχεδιασμοί μπορεί να εκπορεύονται από κυβερνήσεις, επιχειρήσεις, υπερεθνικές οντότητες, ΜΚΟ, ιδιωτικούς φορείς ή συνδυασμούς των παραπάνω. Όλο και πιο κεντρικοί για την οργάνωση των σύγχρονων κοινωνιών, οι δημόσιοι πολιτικοί σχεδιασμοί συνδέουν ανόμοιους δρώντες σε σύνθετες σχέσεις εξουσίας και πόρων. Οι δρώντες αυτοί αναπαράγουν, αντιστέκονται ή με άλλον τρόπο επηρεάζουν –έκοντες άκοντες- ευρύτερα, μη τοπικά προσδιορισμένα καθεστώτα εξουσίας. Ο πολιτικός σχεδιασμός αποτελεί, έτσι, το ιδανικό πεδίο για τη μελέτη παγκόσμιων διαδικασιών (Wedel και Feldman, 2005: 1).

Ο πολιτικός σχεδιασμός θα γίνει στην παρούσα εργασία αντικείμενο διερεύνησης όχι ως μια από τα πάνω διαμόρφωση και υλοποίηση πολιτικών, αλλά μέσα από τον τρόπο με τον οποίο βιώνεται από τα υποκείμενα η εργασιακή εμπειρία στη δημόσια υπηρεσία. Οι κατηγορίες εργαζομένων που διαμορφώνονται, η συνεργασία των εργαζομένων του δημόσιου φορέα με εργαζόμενους ΜΚΟ και ευρωπαϊκών οργάνων, η θέση και ο ρόλος που σταδιακά διαδραματίζουν οι «ειδικοί» και ο τρόπος με τον οποίο οι κατηγορίες αυτές διαδρούν μεταξύ τους θα αποτελέσουν το εθνογραφικό υλικό της εργασίας.

Μεθοδολογικές επιλογές

Προτείνοντας «εθνογραφικές στρατηγικές» που θα επιτρέψουν στους ανθρωπολόγους να απομακρυνθούν από τη χρήση της έννοιας του πολιτισμού, σε μια προσπάθεια συνεχούς αμφισβήτησης και διαπραγμάτευσης του βαθμού συνοχής που η έννοια αυτή φέρει, η Abu-Lughod (1991) εστιάζει στις συνδέσεις και τις διασυνδέσεις, ιστορικές και συγχρονικές, μεταξύ μιας κοινότητας και του ανθρωπολόγου που εργάζεται μ' αυτήν. Οι ανθρωπολόγοι, υποστηρίζει, πρέπει να θέτουν ερωτήματα σχετικά με τις ιστορικές διαδικασίες που καθόρισαν τη θέση και την επιλογή της εργασίας τους, με την παγκόσμια συνθήκη που καθιστά δυνατή την έρευνά τους, την ιστορικότητα αυτής της έρευνας. Αντλώντας από την οπτική αυτή, κρίνεται σκόπιμο να επισημανθεί η θέση της γράφουσας, στο βαθμό που τμήμα του εθνογραφικού υλικού συνίσταται σε μια ιδιότυπη μορφή συμμετοχής μου στο μελετώμενο

εργασιακό πεδίο. Στο πλαίσιο συνεργασίας με την ΥΑ ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες είχα την ευκαιρία να συμμετάσχω στη λειτουργία της Υπηρεσίας Ασύλου ως «ειδική» νομικός, σύμβουλος σε θέματα διαδικασιών και χειρισμού υποθέσεων ασύλου, συνεργαζόμενη καθημερινά με χειριστές υποθέσεων, καταγραφείς και διοικητικό προσωπικό σε περιφερειακά γραφεία ασύλου της χώρας. Από την ιδιότυπη ενδιάμεση αυτή θέση εντός και ταυτόχρονα εκτός της δημόσιας υπηρεσίας, παρακολούθησα τη στελέχωση των εργασιακών δομών της, τις πολύμορφες προσαρμογές τους στις εξελίξεις και τη σταδιακή τους επέκταση σε αριθμό περιφερειακών γραφείων, εργαζομένων και αντικειμένων εργασίας. Η θέση μου ως εξωτερικά συνεργαζόμενη διαφοροποιούσε τόσο την πρόσληψη, όσο και τις ουσιαστικές συνέπειες των μεταβολών αυτών, ενώ παράλληλα διαμόρφωνε μια αίσθηση «ασφάλειας» έναντι των προσαρμογών των εργαζομένων στα διαρκώς μεταβαλλόμενα δεδομένα. Η παραπάνω εμπειρία θα αξιοποιηθεί ως τμήμα του εθνογραφικού υλικού¹², με τους περιορισμούς και τις δυσκολίες που θέτει αυτού του τύπου η «αυτό-εθνογραφία» (Mosse, 2011: 51-52) τόσο για την ανθρωπολόγο, όσο και για τα υποκείμενα της μελέτης. Η παρούσα εργασία βασίστηκε επίσης σε μη δομημένες συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν με εν ενεργεία και πρώην εργαζόμενους της Υπηρεσίας Ασύλου κατά την περίοδο μεταξύ Φεβρουαρίου και Απριλίου 2018. Οι συνομιλητές μου υπηρετούν στην Κεντρική Υπηρεσία αλλά και σε Περιφερειακά Γραφεία της ενδοχώρας και των νησιών, με ποικίλες αρμοδιότητες (προϊστάμενοι τμημάτων, χειριστές υποθέσεων και καταγραφείς) και διαφοροποιούνται ως προς την εργασιακή τους σχέση με την υπηρεσία (μόνιμοι μεταταχθέντες και αποσπασθέντες υπάλληλοι, υπάλληλοι με σύμβαση εργασίας αορίστου χρόνου, συμβασιούχοι υπάλληλοι) και ως προς τις διαδικασίες που κλήθηκαν να υλοποιήσουν κατά την εξέταση των αιτημάτων στον α΄ βαθμό διοικητικής διαδικασίας (κανονική διαδικασία, διαδικασία fast track, διαδικασία συνόρων, διαδικασία μετεγκατάστασης¹³). Σε κάποιες περιπτώσεις, ορισμένοι υπάλληλοι καλύπτουν ταυτόχρονα δύο τομείς αρμοδιοτήτων και καλούνταν να μεταβαίνουν συχνά σε άλλες περιοχές της χώρας, στα γραφεία των οποίων προΐστανται.

Αντίθετα, η εκτενής μελέτη της δομής των ΜΚΟ και των διεθνών και ευρωπαϊκών οργάνων που δραστηριοποιήθηκαν κατά την εξέλιξη του προσφυγικού ζητήματος στην Ελλάδα, δε θα αποτελέσει αντικείμενο της παρούσας εργασίας, στο βαθμό που κάτι τέτοιο θα

¹² Η εμπειρία αυτή θα αξιοποιηθεί εδώ ως μορφή συμμετοχικής παρατήρησης του μελετώμενου πεδίου από τη γράφουσα και προφανώς δεν αποτελεί θέση ή άποψη οποιουδήποτε από τα εθνικά, διεθνή και ευρωπαϊκά όργανα και οργανισμούς που αναφέρονται και εξετάζονται στην παρούσα εργασία.

¹³ Για τα στάδια κάθε επιμέρους διαδικασίας, βλ. τα σχετικά διαγράμματα στην ιστοσελίδα της Υπηρεσίας Ασύλου, http://asylo.gov.gr/?page_id=4627 [πρόσβαση: 30.05.2018]

υπερέβαινε κατά πολύ τόσο τις δυνατότητες, όσο και τη στόχευσή της¹⁴. Εντούτοις, η Υπηρεσία Ασύλου συνεργάζεται στενά με εργαζόμενους των παραπάνω οργανώσεων, οι οποίοι συμπράττουν κρίσιμα στις διοικητικές διαδικασίες. Κατά τη συνεργασία αυτή, διαμορφώνεται μια «υβριδική» μορφή εργασίας για τα πρόσωπα που εργάζονται μαζί με τους δημοσίους υπαλλήλους, στο βαθμό που γίνονται εξωτερικά αντιληπτά ως στελέχη της δημόσιας υπηρεσίας, ωστόσο υπάγονται ιεραρχικά, μισθολογικά και τυπικά σε οργανώσεις της ευρύτερης *κοινωνίας των πολιτών*¹⁵. Με αφορμή τη διττή αυτή διάσταση, πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις με υπαλλήλους ΜΚΟ που συνεργάζονται με την Υπηρεσία Ασύλου κατά την εκτέλεση των διαδικασιών ασύλου. Οι συνομιλητές μου εργάστηκαν με τις παραπάνω οργανώσεις για διαστήματα ενός έως τεσσάρων ετών, σε διάφορα αντικείμενα (διερμηνεία, συντονισμός, παιδική προστασία), εντούτοις κατά τον χρόνο των συνεντεύξεων είχαν όλοι πάψει να εργάζονται σε αυτές, έχοντας βρει εργασία σε άλλους φορείς στον τομέα του προσφυγικού. Για τους περισσότερους ο λόγος μετακίνησης ήταν η εύρεση θέσεων με καλύτερους όρους εργασίας και μεγαλύτερη δυνατότητα πρωτοβουλιών, ενώ για κάποιους η αλλαγή εργασιακού φορέα αποτέλεσε συνέπεια της λήξης των συμβάσεών τους. Η δυσκολία να μιλήσει κανείς δημόσια για τον εργασιακό του χώρο και τον τρόπο με τον οποίο βιώνει την εργασία του κατέστησαν αναγκαία αφενός μεν την ανωνυμία όλων των συνομιλητών μου και αφετέρου την ανάγκη να αποφύγω να κατονομάσω ειδικότερα τους τόπους και τις οργανώσεις στις οποίες εργάστηκαν.

Δομή των κεφαλαίων

Η δημιουργία και η ραγδαία ποσοτική και ποιοτική διεύρυνση της Υπηρεσίας Ασύλου δεν αποτέλεσε μια διαδικασία που έλαβε χώρα εν κενώ. Για την πληρέστερη παρουσίαση της

¹⁴ Για τους ίδιους λόγους στην παρούσα εργασία δε θα μελετηθούν αυτόνομα οι δομές και εργασιακές σχέσεις που διαμορφώνονται από και εντός των διεθνών και ευρωπαϊκών φορέων που συνεργάζονται με την Υπηρεσία Ασύλου, παρά μόνο στο βαθμό που διαπλέκονται με την εργασιακή εμπειρία σε αυτήν

¹⁵ Η Ροζάκου (2018: 23-24, 2013: 243-248) αναδεικνύει την ασάφεια που γεννά η χρήση της έννοιας της «κοινωνίας των πολιτών» ως αναλυτικής κατηγορίας, στο βαθμό που έχει τις ρίζες της σε διαφορετικές θεωρητικές σχολές και παραδόσεις. Παράλληλα, επισημαίνει την «εκπολιτιστική αποστολή» που έδειξε να εκπροσωπεί η έννοια της κοινωνίας των πολιτών στις αρχές του 21^{ου} αιώνα στην Ελλάδα, ως κεντρικό σύμβολο εκσυγχρονισμού και εξευρωπαϊσμού. Για μια αναλυτική, κριτική παρουσίαση των θεωρητικών παραδόσεων στις οποίες θεμελιώθηκε η έννοια της *κοινωνίας των πολιτών*, καθώς και τις πολιτικές της χρήσεις, ιδίως στο πλαίσιο των πολιτικών του Τρίτου Δρόμου και του εκσυγχρονισμού, βλ. Μπαλαμπανίδης (2007: 105-124). Στην παρούσα εργασία η έννοια της κοινωνίας των πολιτών δε θα αξιοποιηθεί ως ευρύτερη αναλυτική κατηγορία. Το στοιχείο που θα αξιοποιηθεί, εντούτοις, είναι η οικονομικού τύπου διασύνδεση των ΜΚΟ με το κράτος στο πλαίσιο της διαδικασίας ασύλου, και ο τρόπος με τον οποίο οι εργασιακές σχέσεις που διαμορφώνονται στο πλαίσιο αυτό μπορούν να ιδωθούν ως τμήμα μιας ευρύτερης συνθήκης που διέπει την εργασία στον «τομέα του προσφυγικού», επηρεάζοντας εντέλει τις έννοιες της δημόσιας υπηρεσίας και του κράτους.

εθνογραφικής έρευνας και την ένταξή της στο ιστορικό και πολιτικό της συγκείμενο στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας θα παρουσιαστεί, έτσι, αδρομερώς το πλαίσιο εντός του οποίου έλαβε χώρα η συγκρότηση της παραπάνω δημόσιας υπηρεσίας και ειδικότερα η ευρύτερη συνθήκη και οι θεσμικά κρίσιμες στιγμές που συνέτειναν στην αναθεώρηση του ελληνικού συστήματος ασύλου, στο βαθμό που αποτέλεσαν το υπόβαθρο για τη διαμόρφωση του μελετώμενου πεδίου. Ο χώρος, ο χρόνος και η ένταση της εργασίας θα αποτελέσουν τους άξονες γύρω από τους οποίους θα αναδειχθεί η εμπειρία της εργασίας στη δημόσια υπηρεσία.

Ποια όμως είναι τα υποκείμενα που εργάζονται στο πεδίο αυτό; Δεδομένου του περιορισμού των προσλήψεων στον δημόσιο τομέα, η Υπηρεσία Ασύλου στελεχώθηκε κατ' αρχάς από δημοσίους υπαλλήλους που μετατάχθηκαν ή αποσπάστηκαν σε αυτήν από άλλους τομείς του δημοσίου ή διορίστηκαν σε αυτήν έπειτα από την επιτυχία τους σε παλαιότερους διαγωνισμούς του ΑΣΕΠ, ενώ λίγο μετά την έναρξη της λειτουργίας της το προσωπικό της ενισχύθηκε από συμβασιούχους υπαλλήλους. Ταυτόχρονα, τμήμα των υπηρεσιών, ιδίως εκείνες που αφορούσαν τη διερμηνεία και την υποστήριξη των ανηλίκων, παρέχονται από μη κυβερνητικές οργανώσεις κατ' εφαρμογή μνημονίων συνεργασίας με την Υπηρεσία Ασύλου, ενώ από τον Σεπτέμβριο του 2015 άρχισαν να συμμετέχουν στις διαδικασίες εργαζόμενοι που υπάγονται στην Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης Ασύλου (EASO). Ενόψει των παραπάνω, στο δεύτερο κεφάλαιο θα προβληματοποιηθούν οι δομές, οι ιεραρχίες και οι σχέσεις εργασίας, αλλά και ο ρόλος των «ειδικών», όπως αυτός σταδιακά διαμορφώνεται και αξιοποιείται. Η διάσταση του επείγοντος διατρέχει και τα δύο παραπάνω κεφάλαια, πλαισιώνοντας την εργασιακή δομή και εμπειρία, ενώ σε συνάρθρωση με την εμπειρία της ανεργίας και την εργασιακή μνήμη των εργαζομένων δείχνει να καθορίζει το νόημα που προσδίδεται από αυτούς στην εργασία τους. Στο τελευταίο τμήμα της εργασίας τα παραπάνω στοιχεία θα εξεταστούν, τέλος, ως συνιστώσες του μετασχηματισμού της έννοιας της «δημόσιας» υπηρεσίας και του κράτους, μέσα από το πρίσμα της επισφάλειας και της διεθνοποίησης.

Κεφάλαιο 1: Το πεδίο της εργασίας

Η γέννηση μιας δημόσιας υπηρεσίας

Ως αντικείμενο νομοθετικής παραγωγής και πολιτικής κατεύθυνσης, το *προσφυγικό ζήτημα* δείχνει να βρίσκεται κατά τα τελευταία χρόνια σε μια διαρκή αναδιάταξη, η οποία τροποποιεί ολόκληρη τη δομή που διαμορφώνεται γύρω από την αναγνώριση της ιδιότητας του πρόσφυγα και τις συνθήκες υποδοχής και διαχείρισης των προσφυγικών πληθυσμών. Παράλληλα, συναρτάται στενά όχι μόνο με τις εγχώριες πολιτικές στοχεύσεις και στρατηγικές, αλλά και με τις διεργασίες και συμπράξεις που λαμβάνουν χώρα σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο (Feldman, 2011). Στην Ελλάδα η διαδικασία αναγνώρισης της προσφυγικής ιδιότητας καθώς και άλλα ζητήματα που αφορούσαν πρόσφυγες και εν γένει αλλοδαπούς ρυθμίστηκαν με τρόπο ενιαίο και συστηματικό για πρώτη φορά με τον νόμο 1975/1991 (Σπαθανά, 2003), ενώ κατά τα χρόνια που ακολούθησαν εκδόθηκαν πολυάριθμα προεδρικά διατάγματα τα οποία μετέβαλαν τη διαδικασία εξέτασης των αιτημάτων διεθνούς προστασίας. Εντούτοις, ο αστυνομικός χαρακτήρας της διαδικασίας σε ουσιαστικό και διαδικαστικό επίπεδο, οι πολυετείς καθυστερήσεις, καθώς και η απουσία διαδικαστικών εγγυήσεων κατά τη διαδικασία εξέτασης των αιτημάτων (Σπαθανά, 2003, Cabot 2014: 31-32), αποτέλεσαν αντικείμενο σφοδρής κριτικής τόσο στο εσωτερικό της χώρας (Συνήγορος του Πολίτη, 2011, ΕΣΠ, 2012, Καμπάνια για την πρόσβαση στο άσυλο, 2011), όσο και σε επίπεδο ευρωπαϊκών (Συμβούλιο της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, 2009, Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας - CPT, 2011) και διεθνών οργανισμών (ΥΑ ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, 2011, 2012) και οργανώσεων (Διεθνής Αμνηστία, 2009, 2010, 2010β 2012, 2012β, 2013). Η συνθήκη αυτή οδήγησε στη συσσώρευση χιλιάδων αιτήσεων ασύλου που παρέμειναν ανεξέταστες επί σειρά ετών, διατηρώντας τους προσφυγικούς και μεταναστευτικούς πληθυσμούς σε συνθήκη πολυετούς ανασφάλειας ως προς το καθεστώς παραμονής τους στη χώρα, ενώ ένας ακόμη μεγαλύτερος αριθμός τους δεν είχε ουσιαστικά καμία πρόσβαση στις διαδικασίες (UNHCR, 2009, Cabot, 2014). Η δημιουργία μιας ανεξάρτητης από τις αστυνομικές αρχές Υπηρεσίας Ασύλου αποτέλεσε, έτσι, επιτακτικό αίτημα ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 2000, μια περίοδο φορτισμένη από τη μνήμη της διαχείρισης των αιτήσεων ασύλου από την Ελληνική Αστυνομία, τις τεράστιες ουρές ανθρώπων που περίμεναν έξω από τις Αστυνομικές Διευθύνσεις προκειμένου να «επιλεχθούν» και να υποβάλουν αίτημα ασύλου και τις

πολύαριθμες καταγγελίες σε σχέση με τον συνολικότερο τρόπο διαχείρισής τους (Καμπάνια για την πρόσβαση στο άσυλο, 25.06.2011, Cabot, 2014).

Παράλληλα, κατά τις τελευταίες δεκαετίες επιχειρήθηκε στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης μια σταδιακή σύγκλιση των εθνικών διαδικασιών μέσω της ενωσιακής νομοθετικής παραγωγής (Ferguson Sidorenko, 2007, Hailbronner, Thym, 2016), την οποία η Ελλάδα κλήθηκε να ενσωματώσει στην εθνική της νομοθεσία, ώστε να διαμορφώσει ένα σύστημα ασύλου που θα ικανοποιούσε μια σειρά ελάχιστων απαιτήσεων προστασίας και εγγυήσεων για τους πρόσφυγες. Τέλος, μια σειρά αποφάσεων του ΕΔΔΑ (Mole and Meredith, 2010, UNHCR, 2015) κατέστησαν επιτακτική τη βελτίωση της ποιότητας του συστήματος υποδοχής και παροχής διεθνούς προστασίας. Οι ανεπάρκειες αυτές επιχειρήθηκε να αντιμετωπιστούν ήδη από το 2010 (Ευρωπαϊκό Δίκτυο Μετανάστευσης, 2012) και επιταχύνθηκαν μετά την αναστολή της εφαρμογής του Κανονισμού Δουβλίνο II¹⁶, τον Ιανουάριο του 2011, συνεπεία της απόφασης MSS κατά Ελλάδας και Βελγίου (Cabot, 2014: 23).¹⁷

Κατά προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στις διατάξεις της Οδηγίας 2008/115/ΕΚ ιδρύθηκε το 2011 η ελληνική Υπηρεσία Ασύλου (ν. 3907/2011), στην οποία μεταφέρθηκε η σχετική αρμοδιότητα από τις αστυνομικές διευθύνσεις (Ευρωπαϊκό Δίκτυο Μετανάστευσης, 2012) και η οποία ανέλαβε, με πολιτικό προσωπικό, την σε α' βαθμό διοικητική εξέταση των αιτημάτων ασύλου στην Ελλάδα, σχεδόν στο σύνολό τους. Με τον ίδιο νόμο ιδρύθηκε επίσης η Υπηρεσία Πρώτης Υποδοχής και η Αρχή Προσφυγών. Το Μάρτιο του 2013 ξεκίνησε η

¹⁶ Ο Κανονισμός Δουβλίνο υπήρξε απόρροια της ομώνυμης Σύμβασης του 1990 για τη διευθέτηση θεμάτων σχετιζόμενων με την εξέταση διεθνούς προστασίας ενόψει της ελεύθερης κυκλοφορίας αγαθών και προσώπων Kaunert, Christian & Leonard, Sarah (2012: 7). Η Σύμβαση του Δουβλίνου τέθηκε σε ισχύ το 1999 και καθιέρωσε ως αρχή ότι ένα και μόνο κράτος-μέλος είναι υπεύθυνο για την εξέταση μιας αίτησης ασύλου που έχει υποβληθεί από έναν υπήκοο τρίτης χώρας, διαμορφώνοντας κανόνες και διαδικασίες για τον προσδιορισμό του «υπεύθυνου κράτους». Στις 18 Φεβρουαρίου 2003 υιοθετήθηκε ο Κανονισμός 343/2003 (Κανονισμός Δουβλίνο), που αντικατέστησε την παραπάνω Σύμβαση, ο οποίος καθόριζε τα κριτήρια και τους μηχανισμούς για τον προσδιορισμό του κράτους-μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης ασύλου η οποία υποβάλλεται σε ένα από τα κράτη-μέλη από υπήκοο τρίτης χώρας. Το 2003 τέθηκε σε λειτουργία σε πανευρωπαϊκό επίπεδο η βάση δεδομένων Eurodac, που κατέστησε δυνατή τη διακρίβωση του κράτους όπου υποβλήθηκε πρώτη φορά αίτηση ασύλου και το οποίο, σύμφωνα με τον παραπάνω Κανονισμό, έφερε την ευθύνη της εξέτασης της αίτησής του. Έκτοτε ο Κανονισμός έχει ήδη αναθεωρηθεί ως προς τις ειδικότερες διατάξεις του, με επικείμενη σήμερα την εκ νέου αναθεώρησή του. Για μια σύντομη παρουσίαση της διαμόρφωσης της ευρωπαϊκής πολιτικής μετανάστευσης και ασύλου, Μητσάκου, (2015)

¹⁷ Δυνάμει της κομβικής απόφασης του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), MSS κατά Ελλάδας και Βελγίου που δημοσιεύτηκε στις 21/1/2011, καταδικάστηκαν τόσο η Ελλάδα για την υποβολή ενός πρόσφυγα σε συνθήκες εξευτελιστικής μεταχείρισης, όσο και το Βέλγιο γιατί μετέφερε τον αιτούντα στην Ελλάδα κατ' εφαρμογή του Κανονισμού Δουβλίνο II αποφεύγοντας να κάνει χρήση της ρήτρας κυριαρχίας και να εκδικάσει το ίδιο την αίτηση ασύλου. Κρίθηκε ότι τα σοβαρά ελλείμματα του ελληνικού συστήματος ασύλου και υποδοχής ήταν γνωστά στο βελγικό κράτος, ενόψει των πολύαριθμων αναφορών και εκθέσεων (παρ.367-386 της απόφασης). Η απόφαση αυτή οδήγησε στην αναστολή της εφαρμογής του Κανονισμού έναντι της Ελλάδας, έως τη βελτίωση των διαδικασιών εξέτασης των αιτημάτων διεθνούς προστασίας και των συνθηκών υποδοχής. Για έναν σύντομο σχολιασμό της απόφασης, ενδεικτικά Mallia (2011), Κερασιώτης (2011)

λειτουργία του πρώτου Κέντρου Πρώτης Υποδοχής, με αντικείμενο την υπαγωγή των υπηκόων τρίτων χωρών που εισέρχονται στη χώρα σε διαδικασίες υποδοχής¹⁸ και στις 7 Ιουνίου 2013 ξεκίνησε τη λειτουργία της η Υπηρεσία Ασύλου, ενώ την ίδια χρονιά σταδιακά ξεκίνησαν να λειτουργούν τα Περιφερειακά Γραφεία Ασύλου στην Αττική, τη Λέσβο, τον Βόρειο και Νότιο Έβρο, καθώς και Αυτοτελή Κλιμάκια στην Αμυγδαλέζα και στη Ξάνθη. Από το 2013 έως τις αρχές του 2018 ιδρύθηκαν και άρχισαν να λειτουργούν συνολικά 22 περιφερειακά γραφεία σε όλη τη χώρα.¹⁹ Η Υπηρεσία Ασύλου έγινε, έτσι, η πρώτη αυτόνομη δομή της χώρας που ανέλαβε συνολικά την εξέταση αιτημάτων και τις συναφείς διαδικασίες, αλλά και τη διαμόρφωση –και υλοποίηση– του *πολιτικού σχεδιασμού* σε σχέση με τις παρεχόμενες μορφές διεθνούς προστασίας.²⁰ Στην κεντρική υπηρεσία διαμορφώθηκαν –και σταδιακά ενισχύθηκαν– τμήματα για την κεντρική ρύθμιση ζητημάτων διοικητικής και συντονιστικής φύσης, ενώ τα περιφερειακά γραφεία έχουν ως κύρια αρμοδιότητα την εξέταση των αιτημάτων. Μια πρώτη κατηγορία εργαζομένων των περιφερειακών γραφείων αποτέλεσαν οι καταγραφείς αιτήσεων ασύλου, με αρμοδιότητες επικεντρωμένες στην καταγραφή των αιτημάτων ασύλου, τη λήψη δακτυλικών αποτυπωμάτων, τον προσδιορισμό ημερομηνίας συνέντευξης και άλλες συναφείς αρμοδιότητες. Μια δεύτερη μεγάλη κατηγορία απαρτίστηκε από τους χειριστές αιτημάτων, τους υπαλλήλους δηλαδή εκείνους που ανέλαβαν να εξετάζουν τις αιτήσεις, να διεξάγουν συνεντεύξεις, να πραγματοποιούν τη σχετική έρευνα, να διακρίνουν τα νομικά και πραγματικά ζητήματα κάθε υπόθεσης και να εκδίδουν τις αποφάσεις. Οι μόνιμοι υπάλληλοι υπήρξαν στην πλειονότητά τους χειριστές ασύλου κατά την αρχική περίοδο της απασχόλησής τους στην υπηρεσία, ενώ οι υπάλληλοι με σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου ξεκίνησαν να εργάζονται τόσο ως καταγραφείς όσο και ως χειριστές

¹⁸ Υπηρεσία Πρώτης Υποδοχής (2014)

¹⁹ http://asylo.gov.gr/?page_id=83 [πρόσβαση: 30.05.2018]

²⁰ Αρμοδιότητα της νέας υπηρεσίας ήταν: η υποστήριξη του σχεδιασμού και της χάραξης της πολιτικής της χώρας όσον αφορά στη χορήγηση ασύλου ή άλλων μορφών διεθνούς προστασίας, η παρακολούθηση και αξιολόγηση της υλοποίησης αυτής, η παραλαβή, εξέταση και απόφαση επί αιτημάτων διεθνούς προστασίας σε πρώτο βαθμό, η ενημέρωση των αιτούντων διεθνή προστασία για τη διαδικασία εξέτασης των αιτημάτων, καθώς και για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους, η συγκέντρωση και αξιολόγηση πληροφοριών σχετικά με την οικονομική, κοινωνική και πολιτική κατάσταση που επικρατεί στις χώρες προέλευσης των αλλοδαπών και η διαρκής παρακολούθηση των εξελίξεων στις χώρες αυτές, σε συνεργασία με αρμόδιες για το σκοπό αυτό άλλες ελληνικές ή ξένες αρχές, ιδίως στο πλαίσιο σχετικών διεθνών συμφωνιών, ο εφοδιασμός των αιτούντων διεθνή προστασία αλλοδαπών καθώς και των δικαιούχων διεθνούς προστασίας με τα προβλεπόμενα από την κείμενη νομοθεσία νομιμοποιητικά και ταξιδιωτικά έγγραφα, η διεκπεραίωση των αιτήσεων οικογενειακής επανένωσης προσφύγων, η διευκόλυνση των αιτούντων σε ό,τι αφορά στις υλικές συνθήκες υποδοχής σε συνεργασία με άλλους συναρμόδιους φορείς, η προετοιμασία νομοθετικών κειμένων και διοικητικών πράξεων σε θέματα αρμοδιότητάς της και η συνεργασία με κρατικούς φορείς, ανεξάρτητες αρχές και μη κυβερνητικές οργανώσεις, όργανα και οργανισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης και διεθνείς οργανισμούς για την αποτελεσματικότερη εκπλήρωση της αποστολής της http://asylo.gov.gr/?page_id=430 [πρόσβαση: 30.05.2018]

υποθέσεων από τα τέλη του 2014, αποτελώντας σήμερα το μεγαλύτερο τμήμα του εργατικού δυναμικού της.

Παράλληλα με τις παραπάνω αρμοδιότητες, όλοι οι εργαζόμενοι είναι επιφορτισμένοι με τη συμπλήρωση μιας σειράς από ηλεκτρονικές «φόρμες» και την καταχώριση των αποδεικτικών και άλλων στοιχείων των υποθέσεων σε ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων. Η πλημμυρική καταχώριση των στοιχείων και των προσκομιζόμενων αποδεικτικών των αιτούντων άσυλο από τις αρμόδιες αστυνομικές αρχές κατά το προηγούμενο σύστημα είχε ως συνέπεια την επισφαλή τήρηση εγγράφων, την απώλεια στοιχείων φακέλων και την αδυναμία ανάκτησής τους. Όπως σημειώνει η Rozakou (2017)

σε αντίθεση με τις κανονιστικές συλλήψεις του κράτους, τα κράτη αποτελούν κάτι μακράν διαφορετικό από εγγυητές και πεδία προώθησης μιας ιδεολογικοποιημένης κανονικότητας, αλλά εν τω γίνεσθαι σχεδιασμούς, οι οποίοι υλοποιούνται μέσω της μη τυπικότητας και της αταξίας. Την ίδια στιγμή, οι μη τυπικές γραφειοκρατίες και οι ψευδοκαταγραφές αποτελούν τρόπους παραγωγής της εντύπωσης του κράτους²¹.

Σε αντίθεση με την παραπάνω προσέγγιση, η συνολικότερη εξοικείωση των υπαλλήλων με την τεχνολογία και η ευρεία αξιοποίηση τεχνολογικών μέσων ηχογράφησης, καταγραφής και καταχώρισης είναι εμφανής σε όλα τα επίπεδα. Ανάλογοι τεχνολογικά επίκαιροι μηχανισμοί αξιοποιήθηκαν για την εξ αποστάσεως διερμηνεία, την ηχογράφηση των συνεντεύξεων, τα ραντεβού για την καταγραφή των αιτημάτων, αναδεικνύοντας μια «επαγγελματική» προσέγγιση της πληροφορίας και του υλικού που περιλαμβάνει η διαδικασία. Στο επίπεδο αυτό, μοιάζει να πραγματοποιείται μια μετατόπιση της έννοιας του ελέγχου: μολονότι οι κατά παρελθόν υπεύθυνες για τη διαδικασία αστυνομικές αρχές αποτελούν τις κατεξοχήν αρμόδιες αρχές ελέγχου και έρευνας, δείχνουν λιγότερο ικανές να τηρήσουν ακριβή στοιχεία ελέγχου του πληθυσμού και των ενεργειών τους.

Η επί σειρά ετών ανεπαρκής προσέγγιση της επικοινωνίας των ελληνικών Αρχών με τους δέκτες της υπηρεσίας, δηλαδή τα άτομα που υπέβαλαν αιτήματα διεθνούς προστασίας, αποτέλεσε ένα ακόμη στοιχείο που διαφοροποιήθηκε έντονα στη νέα υπηρεσία. Η απουσία επαγγελματιών διερμηνέων και μεταφραστών κατά το προηγούμενο καθεστώς είχε ως συνέπεια την πλήρη αδυναμία πραγματικής επικοινωνίας με τα πρόσωπα που αφορούσαν οι

²¹ Σε ανάλογο πνεύμα, η Navaro-Yashin (2007) αποδομεί τον διρισμό μεταξύ «νόμιμου» και «παράνομου» αντιπαραβάλλοντας τις έννοιες του νόμιμου, του πλαστού και του «απατηλού» μέσα από τη συναισθηματική διάδραση που αναπτύσσουν τα υποκείμενα με τα έγγραφα που παράγει η Τουρκοκυπριακή Δημοκρατία. Μέσα από τη διαπίστωση ότι οι παραπάνω έννοιες δεν έχουν δεδομένα αποτελέσματα και περιεχόμενο, επισημαίνει ότι η έννοια της νομιμότητας δε γεννά αναγκαία την ίδια ασφάλεια και οικειότητα που γεννούν στα υποκείμενα τα «παράνομα» έγγραφα

διαδικασίες. Για το σκοπό αυτό, η νέα υπηρεσία αξιοποίησε τις υπηρεσίες διερμηνείας που παρείχαν ΜΚΟ, στο βαθμό που το ελληνικό κράτος εν γένει αδυνατούσε να παράσχει τις παραπάνω υπηρεσίες με τρόπο αξιόπιστο.²² Με την έννοια αυτή, η νέα υπηρεσία διαμορφώθηκε όχι μόνο ως ορθολογική και εξωστρεφής, αλλά και ως *πολύγλωσση* δομή, σε συμβολικό αλλά και σε ουσιαστικό επίπεδο, ως μια μορφή διοίκησης που μπορεί να κατανοεί και να επικοινωνεί με τον εκάστοτε συνομιλητή της.

Οι πολλαπλές και ριζικές για τα έως τότε δεδομένα αλλαγές αυτές που επέφερε η δημιουργία της Υπηρεσίας Ασύλου αντανακλούν μια αίσθηση ουσιαστικής μεταβολής του τρόπου με τον οποίο γίνεται αντιληπτή η ίδια η έννοια της δημόσιας υπηρεσίας. Η Άννα ήταν σχεδόν 30 ετών όταν μετατάχθηκε στην Υπηρεσία Ασύλου, ως μια από τις πρώτες μόνιμες υπαλλήλους της. Απόφοιτος δύο σχολών ανώτατης εκπαίδευσης, είχε εργαστεί για τρία χρόνια σε άλλη υπηρεσία του δημόσιου τομέα. Η προηγούμενη εμπειρία της στον δημόσιο τομέα της δημιούργησε την αίσθηση της «ακινησίας» και της απουσίας οποιασδήποτε μορφής δημιουργικότητας και ευθύνης. *«Εγώ το πρώτο που είχα σκεφτεί όταν είχα έρθει στην υπηρεσία η πρώτη αίσθηση που πήρα όταν ήρθα ήταν ότι μου φάνηκε πως ήμουν σε ένα πανεπιστήμιο, σε κάτι τέτοιο. Δηλαδή, ήταν όλοι νέοι, ήταν όλοι άνθρωποι με προσόντα, καινούριοι στο δημόσιο, δεν είχαν άλλες νοοτροπίες. Αν την έδιναν αυτή την αρμοδιότητα σε μια υπάρχουσα υπηρεσία, δεν υπήρχε περίπτωση να γίνει έτσι όπως έγινε, θα έβρισκε τεράστια αντίσταση»*. Η εργασία στη νέα υπηρεσία βιώθηκε κατά την πρώτη της περίοδο ως μια νέα, δημιουργική και εξαιρετικά ενδιαφέρουσα πρόκληση, που απαιτούσε αυξημένες ικανότητες, εξοικείωση με πολλά διαφορετικά γνωστικά αντικείμενα και ερευνητικές δεξιότητες, συμβολίζοντας ταυτόχρονα έναν νέο, ορθολογικό, επιστημονικό, αξιόπιστο και δίκαιο τρόπο προσέγγισης της διαδικασίας ασύλου για πρώτη φορά στην Ελλάδα. Στο μεγαλύτερο τμήμα τους οι υπάλληλοι προσέγγισαν το εργασιακό τους αντικείμενο ως ανταπόκριση σε μια υποχρέωση αποτελεσματικής προστασίας, εκφράζοντας υπερηφάνεια για τη δυσκολία και την κρισιμότητα του αποτελέσματος (Cabot, 2014: 35). Ανάλογη προσέγγιση διακρίνεται και από κάποιους από τους συνομιλητές μου που δούλεψαν σε ΜΚΟ. Μετά την ολοκλήρωση των σπουδών της στην κοινωνιολογία, η Νίκη εργάστηκε σε δύο ΜΚΟ που δραστηριοποιούνταν σε πολλαπλά πεδία προσφυγικής προστασίας από το 2010 έως το 2015. Πέραν του επιστημονικού ενδιαφέροντος που εμφάνιζε η δουλειά της, ως κίνητρό της περιγράφει και τη διάθεση «να βοηθήσει»: *«Εγώ*

²² Ενδεικτική είναι η περίπτωση των δικαστηρίων της Θεσσαλονίκης, όπου επί σειρά ετών αξιοποιούνταν ως διερμηνέας της αλβανικής γλώσσας, σε δίκες, άτομο που δεν γνώριζε την γλώσσα αυτή, βλ. Ελευθεροτυπία, Ιός, 26/6/2005

μπήκα σ' αυτόν τον κόσμο, γιατί με ενδιέφερε σαν αντικείμενο, οπότε όταν μπήκα στη δουλειά είπα ουάου, η καλύτερη δουλειά του κόσμου, γιατί το έβλεπα κοινωνιολογικά όλο αυτό. Ωστόσο, δεν μπορώ να πω πως κι εγώ δεν είχα αυτό το χαζό ότι ξέρεις, ήρθα για να σας βοηθήσω». Το «άνοιγμα» του εργασιακού αντικείμενου του προσφυγικού αποτέλεσε μια ευκαιρία επαγγελματικής δραστηριοποίησης²³ που έφερε ένα ιδιαίτερο ηθικό φορτίο: η απασχόληση στο αντικείμενο έγινε αντιληπτή ως «βοήθεια», ως μια μορφή «ηθικής ιδιότητας του πολίτη» (ethical citizenship) (Muehlebach, 2012) που αποτέλεσε ταυτόχρονα και εργασιακή ταυτότητα των εργαζομένων, συγχέοντας τα όρια μεταξύ αμειβόμενης εργασίας και ηθικής στράτευσης. Αυτή η συγκρουσιακή διάσταση μεταξύ ηθικής και εργασίας και κυρίως η αξιοποίηση της ηθικής στο πεδίο της εργασίας ήταν το στοιχείο που η Νίκη διακρίνει ως «αφέλεια» στον τρόπο με τον οποίο η ίδια προσέγγισε την εργασία της όταν ξεκίνησε να εργάζεται για τη ΜΚΟ.

Η μαζική προσέλευση προσφύγων και μεταναστών κυρίως από τα παράλια της Τουρκίας στην Ελλάδα που ξεκίνησε το καλοκαίρι του 2015 και συνεχίστηκε έως και την άνοιξη του 2016 επέφερε σημαντικές πιέσεις στη λειτουργία της νεοσύστατης υπηρεσίας και αποτέλεσε την εναρκτήρια στιγμή μιας εκτεταμένης συμμετοχής ευρωπαϊκών και διεθνών φορέων στις διαδικασίες ασύλου. Μολονότι το μεγαλύτερο τμήμα των ατόμων που κατέφθασε στην Ελλάδα το καλοκαίρι του 2015 μετακινήθηκε σε χώρες της βόρειας Ευρώπης, η μη καταγραφή και δακτυλοσκόπηση των ατόμων αυτών στη βάση δεδομένων EURODAC²⁴ προκάλεσε αντιδράσεις,²⁵ καθιστώντας, παράλληλα, αδύνατη την εφαρμογή του Κανονισμού Δουβλίνου σε μεταγενέστερη φάση. Τον Σεπτέμβριο του 2015 αποφασίστηκε η εφαρμογή του προγράμματος μετεγκατάστασης (relocation),²⁶ ως ένας «ευρωπαϊκός μηχανισμός αντιμετώπισης της προσφυγικής κρίσης με στόχο την πιο δίκαιη κατανομή των αιτούντων

²³ Βλ. κατάλογο με τις ΜΚΟ που εγγράφηκαν στο σχετικό μητρώο του Υπουργείου Μεταναστευτικής πολιτικής έως τις αρχές του 2017, σε έγγραφο του Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής που απαντά σε σχετικό ερώτημα <https://astraparis.gr/wp-content/uploads/2017/03/mko-mouzalas.pdf> [πρόσβαση: 30.05.2018]

²⁴ Οι πληθυσμοί που μπήκαν στη χώρα το καλοκαίρι του 2015 δεν καταγράφηκαν (δακτυλοσκοπήθηκαν) κατά το μεγαλύτερο μέρος τους στην ενιαία βάση δεδομένων του συστήματος EURODAC, ελλείψει του αναγκαίου τεχνικού εξοπλισμού και εργαζόμενου προσωπικού στα σημεία εισόδου της χώρας. Τα προσωπικά τους στοιχεία καταγράφονταν από υπαλλήλους του Λιμενικού Σώματος, και στη συνέχεια τους παρέχονταν ένα έγγραφο (το πολυπόθητο «χαρτί», όπως το περιγράφει η Ροζάκου, (2017), το οποίο τους επέτρεπε να συνεχίσουν την πορεία τους στην ενδοχώρα, με την υποχρέωση να παρουσιαστούν μόνοι τους στις αρμόδιες αστυνομικές αρχές, όπου θα πραγματοποιούνταν η δακτυλοσκόπησή τους. Η πλειοψηφία των ατόμων δεν προσήλθε στις αστυνομικές Αρχές της ενδοχώρας, ώστε δεν ήταν εμφανής ο τόπος πρώτης εισόδου τους στην ΕΕ. Η Ροζάκου (2017) περιγράφει με ακρίβεια τη διαδικασία της «μη καταγραφής» των προσφύγων που εισήλθαν στην Ελλάδα το καλοκαίρι του 2015

²⁵ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016

²⁶ Απόφαση (ΕΕ) 2015/1523 του Συμβουλίου της 14ης Σεπτεμβρίου 2015 για τη θέσπιση προσωρινών μέτρων στον τομέα της διεθνούς προστασίας υπέρ της Ιταλίας και της Ελλάδας και Απόφαση (ΕΕ) 2015/1601 του Συμβουλίου της 22ας Σεπτεμβρίου 2015 για τη θέσπιση προσωρινών μέτρων στον τομέα της διεθνούς προστασίας υπέρ της Ιταλίας και της Ελλάδας

άσυλο στα κράτη-μέλη».²⁷ Η διαδικασία προέβλεπε ότι ένα τμήμα των νεοεισερχομένων θα μεταφερόταν, βάσει ενός σύνθετου μηχανισμού κατανομής «θέσεων», σε άλλα κράτη-μέλη, όπου και θα εξεταζόταν η αίτηση ασύλου τους. Το παραπάνω πρόγραμμα δεν ήταν εξαρχής θελκτικό για τους πρόσφυγες, στο βαθμό που ήταν ακόμα δυνατή η αξιοποίηση του «βαλκανικού διαδρόμου» μέσω του οποίου είχαν τη δυνατότητα να φτάσουν στις βόρειες χώρες της ΕΕ. Με στόχο την ενίσχυση της ελληνικής Υπηρεσίας Ασύλου και την πληροφόρηση των προσφύγων για το παραπάνω πρόγραμμα, από τα τέλη του 2015 άρχισαν να καταφθάνουν, έτσι, στην Ελλάδα πολυάριθμοι «εμπειρογνώμονες», μέσω της ευρωπαϊκής υπηρεσίας EASO, για την καταγραφή όλων των εισερχομένων και την εφαρμογή του προγράμματος της μετεγκατάστασης. Η έλευσή τους πραγματοποιήθηκε εν μέσω μιας ήδη βεβαρυσμένης συνθήκης, ιδίως στα νησιά του Αιγαίου και έντονων διαπραγματεύσεων και διεργασιών σε επίπεδο ΕΕ, με κύριο κίνδυνο την αναστολή της εφαρμογής της Συνθήκης Σένγκεν.²⁸ Η Κοινή Δήλωση ΕΕ-Τουρκίας τον Μάρτιο του 2016²⁹ αποτέλεσε την επόμενη μεγάλη ανατροπή της έως τότε διαμορφωθείσας διοικητικής δομής και διαδικασίας, παράλληλα με το σταδιακό «κλείσιμο των συνόρων». Προκειμένου να ανταποκριθεί στην υποχρέωση εφαρμογής της Δήλωσης, η υπηρεσία έπρεπε να διαμορφώσει, σε εξαιρετικά

²⁷ Επιλέξιμοι ήταν οι πολίτες τρίτων χωρών (και στην περίπτωση ανιθαγενών, των χωρών προηγούμενης συνθήκης διαμονής τους), για τις οποίες το ποσοστό χορήγησης διεθνούς προστασίας ήταν πάνω από 75% βάσει του ευρωπαϊκού μέσου όρου αναγνώρισης όπως αυτός προέκυπτε από τα στοιχεία τριμήνου της Eurostat, και που είχαν εισέλθει στην Ελλάδα μετά τις 16/9/2015, βλ. τις σχετικές πληροφορίες στην ιστοσελίδα της Υπηρεσίας Ασύλου «Συχνές ερωτήσεις και απαντήσεις για τη μετεγκατάσταση (relocation)», στις ιστοσελίδες http://asylo.gov.gr/wp-content/uploads/2015/11/RELOCATION_GR.pdf (Οκτώβριος 2015) και http://asylo.gov.gr/wp-content/uploads/2017/03/RELOCATION_GR-FAQ-6.3.2017.pdf (Φεβρουάριος 2017) [πρόσβαση στις 30.05.2018]

²⁸ Βλ. ενδεικτικά Στηβ Πηρς, 5/12/2015. Η Συμφωνία Σένγκεν (1985) δημιούργησε το πλαίσιο για την κατάργηση των συνοριακών ελέγχων προσώπων και αγαθών, μεταξύ των 5 κρατών που την υπέγραψαν (Γερμανία, Γαλλία, Λουξεμβούργο, Βέλγιο και Ολλανδία). Συμπληρώθηκε από τη Σύμβαση της Εφαρμογής Σένγκεν (1995), η οποία όρισε τις ειδικότερες διατάξεις για την κατάργηση των συνοριακών ελέγχων των παραπάνω κρατών, για τη μεταξύ τους αστυνομική συνεργασία και διατάξεις για την ευθύνη των παραπάνω κρατών σε σχέση με το άσυλο. Η δημιουργία του συστήματος Σένγκεν προέκυψε από την οικονομική πίεση να απαλειφθούν τα εμπόδια για το διακρατικό εμπόριο εντός της ΕΕ. Η εξελισσόμενη συνεργασία Σένγκεν σηματοδότησε την αφετηρία μιας αυξανόμενης διασύνδεσης μεταξύ της ασφάλειας και της μετανάστευσης (Bigo, 2005: 65).

²⁹ Το κείμενο της Κοινής Δήλωσης ΕΕ-Τουρκίας είναι διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/pdf> [πρόσβαση: 30.05.2018]. Ενδιαφέρον εμφανίζει η ορολογική μετατόπιση της πολιτικής αυτής πράξης, καθώς ενώ αρχικά αναφέρεται από δημόσια πρόσωπα και όργανα της Ελλάδας όσο και της ΕΕ ως «συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας», μετά την παραπομπή προς εξέταση της παραπάνω πράξης από το Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΓΔΕΕ), το τελευταίο έκρινε ότι δεν αποτελούσε *συμφωνία* αλλά απλώς μια *δήλωση*, η οποία μάλιστα συνήφθη «από τους αρχηγούς κρατών ή κυβερνήσεων των κρατών μελών της Ένωσης και τον Τούρκο Πρωθυπουργό». Ως εκ τούτου, στο βαθμό που δεν αποτελούσε πράξη των οργάνων της ΕΕ, το Δικαστήριο έκρινε εαυτό αναρμόδιο να εξετάσει τη νομιμότητά της. Βλ. δελτίο Τύπου του ΓΔΕΕ στην ιστοσελίδα <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2017-02/cp170019e1.pdf> [πρόσβαση: 30.05.2018]. Η όλη εξέλιξη της υπόθεσης αναδεικνύει με ιδιαίτερα ενδιαφέροντα τρόπο τη μεταιχμιακότητα μεταξύ νομικής και πολιτικής πράξης και τους τρόπους με τους οποίους λειτουργεί ο πολιτικός σχεδιασμός συχνά πέρα και πάνω από τη νομική τυποποίηση.

σύντομα χρονικά περιθώρια, νέες διαδικασίες και οδηγίες και να προσλάβει συμβασιούχους εργαζόμενους, σ' ένα ιδιαίτερα φορτισμένο περιβάλλον, καθώς τόσο η ίδια η Δήλωση όσο και η εκτέλεσή της αποτέλεσαν αντικείμενο έντονης κριτικής στη δημόσια σφαίρα, αλλά συχνά και εκ μέρους των ίδιων των εργαζομένων. Για την ταχύτερη εφαρμογή της, άρχισαν να συμμετέχουν στη διαδικασία κρίσης των αιτημάτων εργαζόμενοι του EASO³⁰, οι οποίοι ανέλαβαν αρχικά να πραγματοποιήσουν τις συνεντεύξεις με τους αιτούντες εξετάζοντας την «ευαλωτότητά» τους και να συντάσσουν γνωμοδοτήσεις σχετικά με τη δυνατότητα επιστροφής τους στην Τουρκία κατ' εφαρμογή της Δήλωσης.

Διερευνώντας την υπόθεση ότι αυτό που κάνει τους ανθρώπους να εργάζονται είναι ένα κεντρικό στοιχείο του τρόπου με τον οποίο αντιλαμβάνονται την ανθρώπινη ύπαρξή τους σε διαφορετικά ιστορικά και πολιτισμικά πλαίσια, η Harris (2007: 137–139) έδειξε πώς η εργασία στη δυτική σκέψη απέκτησε αρνητικές συνυποδηλώσεις. Με αφετηρία την αριστοτελική σκέψη και τη σύνδεση της εργασίας με την ανάγκη (Αρεντ, 1988: 119-121), η εργασία εκλήφθηκε ως καταναγκασμός που δεν αρμόζει σε ελεύθερους ανθρώπους, εντός μιας φιλοσοφικής παράδοσης που αναζητούσε την ελευθερία και τις υψηλές αξίες που συνδέονταν με αυτήν. Η εργασία έλαβε αρνητικές συνυποδηλώσεις και στη χριστιανική θεολογική σκέψη, ερμηνευόμενη ως απόρροια του προπατορικού αμαρτήματος, εντός μιας ευρύτερης προσέγγισης που, όπως έδειξε ο Salhins (1996) αντιλαμβανόταν τόσο το ανθρώπινο σώμα όσο και την κοινωνία μέσα από το πρίσμα της *απόλαυσης* και του *πόνου*. Με αφορμή το παραπάνω ερώτημα της Harris, στη επόμενη ενότητα το ενδιαφέρον θα στραφεί στα ίδια τα εργαζόμενα υποκείμενα. Πώς εννοιολογούν την εργασία τους οι εργαζόμενοι στην Υπηρεσία Ασύλου; Πώς αντιλαμβάνονται και διαχειρίζονται την εργασιακή δομή στην οποία εντάσσονται; Με ποιον τρόπο επιδρά η συνθήκη του «επείγοντος» στην αντίληψη που έχουν για την εργασία τους και κατά πόσο η «ανθρωπιστική» ταυτότητα του αντικειμένου εργασίας τους επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο ανταποκρίνονται σε αυτήν;

³⁰ Ο νόμος 4375/2016 που δημοσιεύτηκε στις 3 Απριλίου 2016 αναθεωρήθηκε δύο μήνες αργότερα με τον νόμο 4399/2016, εισάγοντας και διά νόμου τη συμμετοχή των υπαλλήλων του EASO στη διαδικασία συνόρων, ενώ παράλληλα τροποποίησε τη σύνθεση του αρμοδίου οργάνου για την κρίση των αιτημάτων ασύλου σε β' βαθμό.

Ο χώρος

«Εκεί τους βλέπεις τους ανθρώπους όλη τη μέρα. Βλέπεις πού μένουν, τις άθλιες συνθήκες, μετά πας στην πλατεία, τους βλέπεις στην πλατεία, τις μανάδες με τα μωρά, τους βλέπεις όλη μέρα».

Δέσποινα, μόνιμη υπάλληλος

Τον Ιούλιο του 2016, λίγους μήνες μετά την έναρξη της εφαρμογής της Κοινής Δήλωσης ΕΕ-Τουρκίας, εργάστηκα για λίγες μέρες στο πρόσφατα κατασκευασμένο hot spot ενός άλλου νησιού του Αιγαίου, για την επιστημονική υποστήριξη των νεοπροσληφθέντων συμβασιούχων υπαλλήλων του πρόσφατα ιδρυθέντος Αυτόνομου Κλιμακίου Ασύλου. Η έντονη συζήτηση που ακολούθησε την Κοινή Δήλωση ΕΕ-Τουρκίας από τον Μάρτιο του 2016 έκανε αυτή την επίσκεψη να μοιάζει με μια συμμετοχή στη σύγχρονη ιστορία, καθώς έβλεπα στην πράξη την επείγουσα υλοποίηση μιας αμφιλεγόμενης ιδέας, που στόχευε στην ανάσχεση των προσφυγικών ροών και είχε υποστεί πολύπλευρη κριτική, σε ό,τι αφορά τόσο το πνεύμα, όσο και την πρακτική εφαρμογή της³¹.

Ο χώρος γύρω από τον οποίο κατασκευάστηκε το hot spot έφερε κι ο ίδιος το δικό του ιστορικό φορτίο, καθώς είχε χρησιμοποιηθεί ως στρατόπεδο των ιταλικών στρατευμάτων κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και αργότερα λειτούργησε ως τόπος εξορίας και ως χώρος ψυχιατρείου, για να κλείσει και να εγκαταλειφθεί κατά τη δεκαετία του 1990. Τώρα καλυπτόταν από έναν μεγάλο αριθμό προκατασκευασμένων οικίσκων και ήταν περικυκλωμένος από πολλές στρώσεις συρματοπλέγματος που δημιουργούσαν δύο χωριστούς αλλά πανομοιότυπους, ως προς την εξωτερική όψη και αίσθηση, χώρους «εγκλεισμού»: τον χώρο διαμονής των «πολιτών τρίτων χωρών» όπου ήταν υποχρεωμένοι να παραμείνουν εκεί έως την ολοκλήρωση των διοικητικών διαδικασιών σε έναν μάλλον ασαφή χρονικό ορίζοντα και έναν δεύτερο χώρο που χρησιμοποιούνταν από μια σειρά φορέων: την Υπηρεσία Υποδοχής και Ταυτοποίησης, την Υπηρεσία Ασύλου, τη ΜΚΟ που παρείχε υπηρεσίες διερμηνείας, μια σειρά από άλλες ΜΚΟ και εθελοντές που παρείχαν ποικίλες υποστηρικτικές υπηρεσίες στους πρόσφυγες, το διεθνές προσωπικό του EASO, το προσωπικό της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, το ιατρικό προσωπικό, καθώς και το προσωπικό των στρατιωτικών και αστυνομικών δυνάμεων που ήταν υπεύθυνες για τη φύλαξη του χώρου. «Φιλοξενούμενοι» και

³¹ “Ένδεικτικά UN Human Rights Council (2017), *Report of the Special Rapporteur on the human rights of migrants on his mission to Greece, 24 April 2017*, ανάκτηση από: <http://www.refworld.org/docid/593a8b8e4.html> [πρόσβαση 05/04/2018]

εργαζόμενοι περικλείονταν από ένα εξωτερικό συρματόσχοινο, μολονότι η είσοδος και η έξοδος από τον χώρο –αλλά όχι και από το νησί- ήταν κατ’ ουσίαν ελεύθερη για τους διαμένοντες στον χώρο πρόσφυγες.

Η διαμόρφωση των χώρων εργασίας της Υπηρεσίας Ασύλου στα νησιά του Αιγαίου εντός των hot spot, -τα οποία περιγράφονται από τον Fassin (2016) ως τεχνολογίες «διαλογής» των νεοεισερχομένων σε μετανάστες και πρόσφυγες- διαμορφώνει ταυτόχρονα και μια ιδιότυπη χωρική «κοινότητα» μεταξύ εργαζομένων και «φιλοξενουμένων» που ενοποιεί και την ίδια στιγμή διακρίνει τους χώρους όπου οι δύο ομάδες εργάζονται και διαβιούν, ενώ την ίδια στιγμή, δείχνει να επιτελεί τη διάκριση κέντρου-περιφέρειας μεταξύ των χωρών της ΕΕ (Cabot, 2014). Υπάλληλοι και νεοεισερχόμενοι μοιράζονται διαφορετικά τμήματα των hot-spot, διαδρώντας σε μια καθημερινότητα που ενέχει συνεχή κίνηση ανθρώπων διαμέσου των χώρων, αλλά κυρίως ένα κοινό στοιχείο προσωρινότητας που διέπει τη ζωή των «φιλοξενουμένων» αφενός, και την εργασιακή συνθήκη των υπαλλήλων αφετέρου.

Αυτή η αίσθηση ενοποίησης του χώρου είναι αντιληπτή ωστόσο και στους δημόσιους χώρους, ιδίως στα μικρότερα νησιά, όπου εργαζόμενοι και «εξυπηρετούμενοι» της υπηρεσίας διασταυρώνονται καθημερινά όχι μόνο στον χώρο εργασίας, αλλά και σε πλατείες, δρόμους και καταστήματα. Η άμεση και καθημερινή αυτή χωρική εγγύτητα δείχνει να επηρεάζει και την πρόσληψη της αίσθησης του επείγοντος. Έπειτα από δύο χρόνια εργασίας σε περιφερειακό γραφείο της ενδοχώρας, η Δέσποινα, μόνιμη υπάλληλος της υπηρεσίας, μετακινήθηκε προσωρινά στο νεοσύστατο περιφερειακό γραφείο ενός μικρού νησιού του Αιγαίου, όπου ανέλαβε διοικητικές και συντονιστικές αρμοδιότητες, λίγο πριν την εφαρμογή της κοινής δήλωσης ΕΕ-Τουρκίας. Ο χώρος του νησιού αποτέλεσε, γι’ αυτήν, κρίσιμο στοιχείο διαμόρφωσης της αίσθησης του επείγοντος: *«Εκεί τους βλέπεις τους ανθρώπους όλη τη μέρα. Βλέπεις πού μένουν, τις άθλιες συνθήκες, μετά πας στην πλατεία τους βλέπεις στην πλατεία, τις μανάδες με τα μωρά, τους βλέπεις όλη μέρα. Οπότε, έχεις πιο πολύ την αίσθηση να τελειώνουν οι άνθρωποι, να φύγουν. Στο γραφείο της Αθήνας είχα τέσσερα άτομα κάθε βδομάδα απέναντί μου και εντάζει, ήξερα ότι έπρεπε να κάνω σωστή δουλειά, γιατί είχα συναίσθηση της ευθύνης της δουλειάς που κάναμε, κι ας έπαιρνε και λίγο παραπάνω. Αλλά αυτό ότι πρέπει να τους εξυπηρετήσουμε σήμερα, τώρα, το να βλέπω την ουρά απέναντί μου, να τους βλέπω μανάδες, παιδιά, να περιμένουν με τις ώρες, να βρέχει έξω, αυτό το ένιωσα πολύ στο νησί».* Οι ιδιαίτερες διαδικασίες που διαμορφώθηκαν στα νησιά του Αιγαίου μετά την κοινή δήλωση ΕΕ-Τουρκίας, επέτειναν ακόμη περισσότερο την αίσθηση του επείγοντος, στο βαθμό που εγκαθίδρυσαν την

ανάγκη να αποδεικνύεται διαρκώς η παραγωγή έργου κατά τις τετράμηνες αξιολογήσεις της εφαρμογής της δήλωσης, από όργανα της ΕΕ.³²

Η κατάσταση ανάγκης δείχνει να «ενοικεί» τον χώρο αλλά ταυτόχρονα και να επιτελείται σε αυτόν. Η Νούρι, πρώην εργαζόμενη σε ΜΚΟ που συνεργαζόταν με την Υπηρεσία Ασύλου, ξεκίνησε να εργάζεται στο πεδίο του προσφυγικού από το 2013. Μεταξύ άλλων, εργάστηκε σε αρκετές περιπτώσεις σε επίσημους -ή μη- χώρους διαμονής προσφύγων. Η συνθήκη του επείγοντος αναπαραστάθηκε γι' αυτήν μέσα από τη διαμόρφωση των παραπάνω χώρων: *«Πότε αισθάνθηκα το επείγον; Όταν η Ύπατη έκανε όλες αυτές τις αναπαραστάσεις του επείγοντος και του πολέμου στο camp, στήνοντας τις σκηνές, έχοντας όλα αυτά τα μέτρα ασφαλείας και όλη αυτή τη σκηνή που νομίζεις ότι βρίσκεσαι στην Αφρική, στην Παλαιστίνη, στην Ιορδανία και υπάρχει κι αυτός ο κόσμος που χρήζει προστασίας».* Η κατάσταση ανάγκης αναδεικνύεται ως το habitus του διεθνούς οργανισμού, ενώ ταυτόχρονα, ο κοινός αυτός χώρος αναπαρίσταται ως «πεδίο σύγκρουσης»: *«και μάλιστα μια μέρα, τι ωραία παράσταση: επειδή τους κατέγραφαν όλους, είχαν έρθει και Πακιστανοί, που έμεναν χρόνια εδώ, για να καταγραφούν κι αυτοί, ώστε να κάνουν συνέντευξη ασύλου. Η Ύπατη είχε εκπαιδεύσει όλους τους χειριστές για έκτακτη ανάγκη, σε περίπτωση που γίνει μια επίθεση, από πού θα φύγουμε, πού είναι τα σημεία εξόδου και τι θα κάνουμε. Και πραγματικά, με αυτόν τον όχλο που ερχόταν να κάνει καταγραφή, η έκτακτη ανάγκη πραγματοποιήθηκε. Αμέσως κάναμε εκκένωση, δηλαδή πήγαμε στο πίσω μέρος του camp κι από κει με πούλμαν μας μετέφεραν άμεσα, φύγαμε, και φωνάξαμε την αστυνομία. Ήταν μια αναπαράσταση του επείγοντος, έτσι το ένιωσα».*

Την τελευταία ημέρα της παραμονής μου στο νησί συνέβη ένα ανάλογο περιστατικό που έθεσε επιπλέον το ζήτημα της ασφάλειας σε διαφορετική βάση. Η διαμαρτυρία ορισμένων από τους διαμένοντες στο hot spot γενικεύτηκε σε όλους τους χώρους του. Η επείγουσα εκκένωση που πραγματοποιήθηκε λίγο αργότερα αφορούσε μόνο τους εργαζόμενους στον χώρο, ενώ οι «φιλοξενούμενοι» αφέθηκαν να εγκαταλείψουν μόνοι τους τον χώρο. Σε αυτή τη γενικευμένη κατάσταση ανασφάλειας αναδείχθηκε έτσι μια πτυχή που έδειξε να θέτει μια σαφή διαχωριστική γραμμή μεταξύ των πολιτών «πρώτων χωρών», που εργάζονταν στον χώρο, ανεξαρτήτως της εργασιακής τους σχέσης και συνθήκης, και των πολιτών «τρίτων χωρών», για τους οποίους η συνθήκη της επισφάλειας αποτελούσε καταστατική συνθήκη, σχεδόν ως «βιογραφικό» τους χαρακτηριστικό. Αν και το στοιχείο της επισφάλειας διακρίνει τόσο τους διαμένοντες στον χώρο, όσο και τους εργαζόμενους σε αυτόν τέμνοντας τα σώματα αλλά και

³² European Commission, 6/9/2017

τις διαδικασίες τις οποίες αυτά υφίστανται, διακρίνεται εδώ καθαρά η διαλεκτική που περιγράφει ο Fassin, (2011: 645) ανάμεσα «στις ζωές που πρέπει να σωθούν κι εκείνες που πρέπει να εκτεθούν σε κίνδυνο».

Ο χρόνος

«Εδώ δουλεύουμε για τον πρόσφυγα, έχεις κάτι πιο σημαντικό να κάνεις;»

Νίκη, εργαζόμενη σε ΜΚΟ

Αν η έννοια του αυστηρά προσδιορισμένου εργασιακού χρόνου προέκυψε, όπως έδειξε ο Thompson (1983), ως συνέπεια της εργασιακής πειθαρχίας του βιομηχανικού καπιταλισμού, η συνθήκη αυτή κλονίστηκε από τους συνομιλητές μου σε όλες σχεδόν τις εκφάνσεις της εργασιακής τους εμπειρίας. Η συνθήκη του χρόνου αποτέλεσε ένα από τα κύρια στοιχεία των αφηγήσεων και διαχέεται σε μια σειρά από πρακτικά και ουσιαστικά ζητήματα που σχετίζονται με τη δομή και τη λειτουργία της υπηρεσίας, από την ανεύρεση χώρου για τη δημιουργία των γραφείων έως τον τρόπο διεξαγωγής των συνεντεύξεων και την έκδοση των αποφάσεων. Ανάλογα ζητήματα ανέκυπταν σε κάθε χωρική και ποιοτική επέκταση των δραστηριοτήτων της.

Η ανάγκη ταχύτατης εκμάθησης των διαδικασιών και του αντικειμένου της εργασίας από τους υπαλλήλους, που στις περισσότερες περιπτώσεις δεν είχαν απολύτως καμία προηγούμενη γνώση του αντικειμένου, αποτέλεσε ιδιαίτερα πειστική συνθήκη για όλους τους συνομιλητές μου κατά την πρώτη περίοδο της απασχόλησής τους στην υπηρεσία. Η Άννα, μόνιμη υπάλληλος της υπηρεσίας, εργάστηκε ως χειρίστρια υποθέσεων κατά τα δύο πρώτα χρόνια λειτουργίας της υπηρεσίας, πριν μετακινηθεί στη συνέχεια σε πιο επιτελική θέση. Ως χειρίστρια, ο χρόνος εργασίας της εξαρτώταν από τη δυνατότητά της να ολοκληρώσει τις υποθέσεις που αναλάμβανε: *«Αγχωνόμασταν, σαν χειριστές, για την υπόθεση, να το ψάξουμε, να βρούμε, να το βγάλουμε, μ' έναν βαθμό ευθύνης να κάνεις το σωστό, κι ας δουλέψεις λίγο παραπάνω»*. Παράλληλα, το ίδιο το αντικείμενο της εργασίας δείχνει να αποτελεί για τους συνομιλητές μου έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες που καθιστά αναγκαία την άμεση ανταπόκρισή τους: *«Έχεις να κάνεις και με κόσμο... ειδικές περιπτώσεις, κατατρεγμένο κόσμο, ταλαιπωρημένο κόσμο... είναι πολύ λογικό να πρέπει να τον εξυπηρετήσεις άμεσα»*. Το εργασιακό παρελθόν της Δέσποινας περιλαμβάνει μια σειρά από θέσεις στον δημόσιο τομέα, τόσο με την ιδιότητα της συμβασιούχου ορισμένου χρόνου, όσο και εκείνη της συμβασιούχου αορίστου χρόνου. Η εμπειρία της στην Υπηρεσία Ασύλου, όπου ξεκίνησε να εργάζεται ως

μόνιμη υπάλληλος, διαφοροποιείται ριζικά από τις προηγούμενες εργασιακές της εμπειρίες: *«Στην προηγούμενη υπηρεσία μου η λογική δεν ήταν να εξυπηρετήσεις τον πολίτη άμεσα. Εδώ, η ιδέα είναι να εξυπηρετήσεις τον επωφελούμενο άμεσα. Εμείς κάνουμε υπέρβαση για να εξυπηρετηθούν όλοι αυτοί. Και κανείς δεν το βλέπει, γιατί έχει τόσα πράγματα από πίσω...»*. Η «ευελιξία» που απαιτεί η εκτέλεση της εργασίας εντός μιας συνθήκης «κρίσης» (η οποία απεικονίζεται τόσο σε επίπεδο υλικών πόρων, όσο και αντικειμένου της ίδιας της εργασίας) παράλληλα μεταβάλλει συχνά και απρόβλεπτα τον σχεδιασμό της, αναγκάζοντας τους εργαζόμενους να ανταποκρίνονται άμεσα σε επείγουσες και διαρκώς μεταβαλλόμενες συνθήκες. Η εμπειρία της Δέσποινας στο νησί αναδεικνύει πώς τα διαφορετικά χαρακτηριστικά των ανθρώπων που έρχονται στη χώρα, με τρόπο μη προβλέψιμο, διαταράσσουν τη δυνατότητα οργάνωσης και κανονικότητας: *«Κι οι ροές είναι ένας ασταθής παράγοντας, γιατί μια είναι μηδέν και μία είναι διακόσιοι, είναι τέτοια κύματα, δεν είναι μια σταθερή ροή [...] Και δεν ξέρεις και τι θα έρθει. Εκεί που έχει να πατήσει δυο μήνες Αφγανός, διώχνεις τους φαρσόφωνους διερμηνείς, φτιάχνεις έτσι τις ομάδες ώστε οι χειριστές να κάνουν Αφρική και ξαφνικά αρχίζουν να έρχονται ξανά Αφγανοί και δεν έχεις τι να τους κάνεις... φέρε πίσω τους διερμηνείς, ξαναφτιάξε τις ομάδες...»*. Ανάλογες αναπροσαρμογές υποδεικνύουν και οι συνομιλητές που εργάζονται σε ΜΚΟ. Η Νίκη περιγράφει την καθημερινότητά της ως μια συνεχή κατάσταση ανάγκης: *«Θεωρώ ότι πάντα υπήρχε το επείγον, δηλαδή πάντα υπήρχε κάτι στο οποίο έπρεπε να ανταποκριθείς άμεσα, είτε αυτό ήταν η διοίκηση, είτε ήταν η Υπηρεσία (Ασύλου) που είχε επικοινωνήσει με τη διοίκηση, είτε είχαν πάρει ένα πρόγραμμα που έπρεπε να τελειώσει άμεσα, σ' ένα μήνα, κι έπρεπε να κόψεις το κεφάλι σου, να τρέχεις από δω κι από κει, να γίνεις χίλια κομμάτια για να γίνει, δεν υπήρχε φάση ηρεμίας ποτέ, ούτε μία μέρα»*. Μετά το 2015 η Νίκη έπαψε να εργάζεται σε ΜΚΟ. Οι εξοντωτικοί χρόνοι εργασίας, η ανάγκη συνεχούς ανταπόκρισης σε «κρίσεις» και οι απαιτήσεις της διοίκησης από τους εργαζομένους δεν της επέτρεπαν να έχει χρόνο για την προσωπική της ζωή. Αν και τα τελευταία χρόνια συνεχίζει να εργάζεται γύρω από το προσφυγικό ζήτημα, έχει αποκλείσει την πιθανότητα να επιστρέψει στην οργάνωση: *«Έχοντας πια ένα παιδί, δε θα μπορούσα να δουλεύω ως τις εννιά το βράδυ. Και εννιά το βράδυ είναι η καλύτερη φάση: ήμουν έγκυος, κι επειδή είχαμε να στείλουμε ένα report και όλες οι διαδικασίες καθυστερούσαν, έφυγα στις δωδεκάμισι. Και δεν τους ένοιαζε»*. Όπως αφηγείται η Νίκη, η παραπάνω συνθήκη εκλαμβανόταν ως μια ηθική επιταγή προσωπικής αφοσίωσης στο πρόσωπο του πρόσφυγα. *«Εδώ δουλεύουμε για τον πρόσφυγα, έχεις κάτι πιο σημαντικό να κάνεις;»* ήταν η απάντηση που έλαβε στο αίτημά της να φύγει από την εργασία της κάποια μέρα, νωρίς το βράδυ. Η σχέση της εθελοντικής εργασίας

με την αμειβόμενη, αλλά και με την εθελοντική εργασία που περιλαμβάνει χρηματική αποζημίωση, συνδέεται με ερωτήματα που αφορούν στον επαγγελματικό χαρακτήρα της εθελοντικής δραστηριότητας. Τα όρια ανάμεσα στην εργασία που προσφέρεται χωρίς αμοιβή και σε εκείνη που αμειβεται είναι ρευστά, καθώς γενικότερα η εργασία (άμισθη ή αμειβόμενη) σε μια ΜΚΟ φαίνεται πως «δεν είναι μια εργασία όπως οι άλλες» -δεν έχει δηλαδή το ίδιο νόημα και δεν ακολουθεί τις ίδιες αξιολογικές κλίμακες που ακολουθεί η μισθωτή εργασία, καθώς «υπάρχει κάτι άλλο εκτός από τα χρήματα» (Procoli 2000)³³. Η επίκληση του ανθρωπισμού δείχνει να θολώνει τα όρια μεταξύ της εργασίας και της παροχής υπηρεσίας, αποδίδοντας στην πρώτη μια υπερβατική υπεραξία, μη μετρήσιμη με όρους εργασιακών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Με την έννοια αυτή, ως «ηθικός πολίτης» δεν κατασκευάζεται πλέον μόνο ο εθελοντής (Ροζάκου, 2018), αλλά και ο εργαζόμενος στον τομέα του προσφυγικού.

Η Κοινή Δήλωση ΕΕ-Τουρκίας αποτέλεσε το γεγονός που επιτάχυνε όλες τις εξελίξεις, επιδρώντας καταλυτικά στον τρόπο με τον οποίο οι εργαζόμενοι βιώνουν τον εργασιακό τους χρόνο. Η εφαρμογή της δήλωσης ήταν άμεση: «*Παρασκευή ήταν η συμφωνία, Δευτέρα η εφαρμογή*» αναφέρει η Άννα, μόνιμη εργαζόμενη, η οποία, εργαζόμενη πλέον σε επιτελική θέση της κεντρικής υπηρεσίας, κλήθηκε μέσα σε δύο μέρες να διαμορφώσει μια νέα σειρά οδηγιών και επεξηγήσεων που θα εξυπηρετούσαν την εφαρμογή της. Η Δήλωση αποτελεί το στοιχείο που εδραίωσε την κατάσταση του επείγοντος και ανέκοψε κάθε δυνατότητα οργάνωσης των λειτουργιών της υπηρεσίας: «*Από τότε*», συνεχίζει η Άννα, «*είμαστε μονίμως στο επείγον, όχι όπως τις πρώτες μέρες, που, ας πούμε, δεν ξέραμε. Ειδικά απ' το '16, ο Αρμαγεδδών. Εκεί σε τάραζε. Αν δεν υπήρχε όλο αυτό, θα είχαμε προλάβει να οργανωθούμε ως Υπηρεσία*». Με την επιτυχή εφαρμογή της δήλωσης συνδέθηκε, ταυτόχρονα, και η ταχεία διεκπεραίωση των υποθέσεων. Η νέα συνθήκη που διαμορφώθηκε μετά την κοινή δήλωση, ο «εγκλωβισμός» μεγάλου αριθμού ανθρώπων στα νησιά του Αιγαίου και η συνακόλουθη πίεση για την άμεση ολοκλήρωση των διαδικασιών αποτέλεσε «το σημείο μηδέν» που επιτάχυνε μια ήδη μόνιμα πιεστική συνθήκη.

³³ Η Procoli (2000: 3-4) κάνει λόγο για μια «ηθική κοινότητα» εργαζομένων, πολύ ευρύτερη από την κοινωνιολογική κοινότητα των έμμισθων εργαζομένων. Βασίζομενη στην εθνογραφική έρευνα που πραγματοποίησε στη Γαλλία σε ανθρωπιστικές, μη κυβερνητικές οργανώσεις όπου μισθωτοί εργαζόμενοι δούλευαν μαζί με εθελοντές, υποστηρίζει ότι η εργασία δεν γίνεται κατανοητή αποκλειστικά και μόνο ως «έμμισθη απασχόληση» ή «υποχρέωση», αλλά ως «πραγματική δουλειά», αποκαθαρμένη από το οικονομικό κέρδος. Με την έννοια αυτή, η απώλεια της θέσης εργασίας δεν είναι αρκετή για να αποκλείσει έναν εργαζόμενο από την κοινότητα των εργαζομένων.

Οι συνεχείς μεταβολές στις εφαρμοζόμενες διαδικασίες, ιδίως μετά το καλοκαίρι του 2015 και τις αρχές του 2016, διαμόρφωσαν ταυτόχρονα ανασφάλεια ως προς τη γνώση και την κατανόηση των εφαρμοζόμενων διαδικασιών. *«Ήταν σα να σε πετάζανε μέσα σε ένα γήπεδο, ζούγκλα, ωκεανό και πρέπει να κολυμπήσεις»*, αναφέρει η Ντίνα. Προσλήφθηκε ως συμβασιούχος υπάλληλος το 2015 και μολονότι είχε εργαστεί σε συναφή πεδία πριν την εργασία της στην Υπηρεσία Ασύλου, παρά την εκπαίδευση που έλαβε³⁴, η ανάγκη ταχείας εξοικείωσης με το αντικείμενο της εργασίας της –και το βάρος που της προκαλούσε η απόφαση που έπρεπε να λάβει– αποτελούσε γι’ αυτήν μεγάλη πηγή ανασφάλειας: *«Αναρωτιόμουν, σοβαρά τώρα, εγώ ήμουν αυτή που θα έπαιρνα την απόφαση; Είστε σίγουροι; Εγώ;»*. Οι διαδικασίες που θεσμοθετήθηκαν για την εφαρμογή της κοινής δήλωσης ΕΕ-Τουρκίας διαμόρφωσαν μια εντελώς διαφορετική συνθήκη στα νησιά, τόσο σε δικονομικό, όσο και σε ουσιαστικό επίπεδο. Παράλληλα, στη διαδικασία αυτή, άρχισαν να συμμετέχουν υπάλληλοι της EASO (Schneider, Nieswandt, 2018: 17, Tsourdi, 2016). Η Δήμητρα, μόνιμη υπάλληλος της υπηρεσίας, εργάστηκε για τρία χρόνια ως χειρίστρια, πριν εξελιχθεί στη συνέχεια σε πιο «επιτελική» θέση. Αν και με τις νέες της αρμοδιότητες μπορεί πλέον να έχει καλύτερη εποπτεία του συνόλου των διαδικασιών, ο αριθμός και η συνθετότητά τους το καθιστά ιδιαίτερα δύσκολο: *«Από κει δηλαδή που είχες μια διαδικασία πιο απλή, υπάρχουν πλέον 100 παρακλάδια, ένα δέντρο με διαδικασίες. Είναι από αστείο έως θλιβερό, αλλά ναι, πώς να το μάθεις αυτό το πράγμα; Δε μαθαίνεται εύκολα. Δεν έχουν καταλάβει όλοι οι χειριστές τη διαδικασία, ούτε εμείς την έχουμε όλη κατά νου»*.

Η έννοια του χρόνου, ως μιας γραμμικής συνθήκης εξέλιξης, δείχνει να διαρρηγνύεται για τους συνομιλητές μου: στο βαθμό που όλα είναι πάντα «επείγοντα», η παροντική διάσταση είναι παρούσα στις αφηγήσεις τους, διαμορφώνοντας μια αλληλουχία από αδιάκοπα και πειστικά «τώρα», στα οποία καλούνται να απαντήσουν, υπό συνθήκες διαρκώς μεταβαλλόμενες και μόνιμα επιτακτικές.

³⁴ Οι χειριστές της υπηρεσίας εκπαιδεύονται με τη χρήση προγραμμάτων που παρέχει το EASO, βλ. <https://www.easo.europa.eu/sites/default/files/EASO-OP-II-Greece.pdf>, [πρόσβαση: 30.05.2018], https://www.easo.europa.eu/sites/default/files/20140425-EASO-OPII-Greece-Amendment-no-1%20no%20signature_0.pdf [πρόσβαση: 30.05.2018]. Όλες οι δράσεις του οργάνου για την Ελλάδα <https://www.easo.europa.eu/archive-of-operations> [πρόσβαση: 30.05.2018]

Τα νούμερα

«Το μόνο που τους ενδιέφερε ήταν τα νούμερα»

Νίκη, εργαζόμενη σε ΜΚΟ

Αν και η ποσοτικοποίηση και τα στατιστικά λειτουργούν εδώ και καιρό ως εργαλεία της κρατικής εξουσίας, οι Shore και Wright (2015) επισημάνουν ότι μια από τις κρίσιμες εξελίξεις των τελευταίων δεκαετιών υπήρξε η υπέρμετρη αύξηση των δεικτών απόδοσης, οι βαθμολογικές κατατάξεις και η εξέλιξή τους ως μορφών διακυβέρνησης στο πλαίσιο του κράτους και πέρα από αυτό. Όπως παρατηρεί η Merry (2011: 52), «οι δείκτες πολλαπλασιάζονται ταχύτατα ως εργαλεία για τη μέτρηση και την προώθηση στρατηγικών μεταρρυθμίσεων σε παγκόσμια κλίμακα. Η εξάπλωσή τους, ωστόσο, προωθεί πολύ περισσότερα από μεταρρυθμιστικές στρατηγικές: δημιουργεί επίσης νέες μορφές εξουσίας και διακυβέρνησης αλλά και νέες μορφές υποκειμενικότητας».

Η αριθμητική καταγραφή και προβολή των αποτελεσμάτων της εργασίας αποτέλεσε μια από τις σημαντικότερες εκφάνσεις της λογικής της Υπηρεσίας Ασύλου. Απαντώντας στην παντελή απουσία αξιόπιστων στατιστικών στοιχείων υπό το προηγούμενο καθεστώς εξέτασης των αιτημάτων ασύλου, η νέα αυτή υπηρεσία διαμόρφωσε εξαρχής ένα λεπτομερές σύστημα καταγραφής του έργου της, απεικονίζοντας αριθμητικά και δημοσιεύοντας ηλεκτρονικά ένα μεγάλο τμήμα των λειτουργιών της. Το στοιχείο αυτό εκλαμβάνεται ως δείκτης διαφάνειας από τους συνομιλητές μου, ιδίως τους μόνιμους υπαλλήλους που εργάζονται πλέον σε επιτελικές θέσεις: *«Δε νομίζω ότι υπάρχει στο δημόσιο πιο διαφανής υπηρεσία. Ό,τι κάνουμε, το δημοσιεύουμε»* αναφέρει η Άννα. Η συλλογή στατιστικών στοιχείων για τη μετανάστευση και το άσυλο αποτέλεσε, άλλωστε, τμήμα της ευρύτερης πολιτικής στόχευσης της ΕΕ³⁵, ως εργαλείο για τη διαμόρφωση κοινοτικών πολιτικών. Με την έννοια αυτή, η επιμελής τήρηση και εξαγωγή στατιστικών στοιχείων από τη νέα υπηρεσία κινείται προς μια κατεύθυνση προσαρμογής στα ευρωπαϊκά πρότυπα. Ταυτόχρονα, όμως, αξιοποιείται ως αποδεικτικό του έργου της, στο πλαίσιο «στρατηγικών» για την υποστήριξη των θέσεών της και την «προστασία» της από τις διαρκείς πιέσεις για επιτάχυνση. Η τεχνολογική διάσταση της εργασίας στην υπηρεσία συνδέεται πολλαπλά με την πληροφορία, είτε σε επίπεδο προσωπικών

³⁵ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ (ΕΚ) αριθ. 862/2007 ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 11ης Ιουλίου 2007 περί κοινοτικών στατιστικών για τη μετανάστευση και τη διεθνή προστασία και την κατάργηση του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 311/76 του Συμβουλίου περί τηρήσεως στατιστικών για τους αλλοδαπούς εργαζόμενους, στην ιστοσελίδα <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007R0862&from=EL> [πρόσβαση: 30.05.2018]

πληροφοριών των εξεταζόμενων προσώπων, είτε σε επίπεδο πληροφορίας για τις χώρες καταγωγής των αιτούντων, είτε και σε επίπεδο συνεχούς επικοινωνίας και συντονισμού με άλλες υπηρεσίες τόσο του ελληνικού δημοσίου τομέα, όσο και χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Με την έννοια αυτή, η Υπηρεσία Ασύλου εμφανίζεται τόσο υλικά, όσο και συμβολικά, ως μια νέα, διαφανής, τεχνολογικά ενήμερη κι εξωστρεφής μορφή διαχείρισης των αιτημάτων ασύλου και της συνολικής προσέγγισης της έννοιας της *δημόσιας υπηρεσίας*.

Για τους εργαζόμενους σε ΜΚΟ, τα νούμερα συνδέονται στενά με την επιτυχία ή μη ολοκλήρωση των προγραμμάτων που θα μπορούσαν να ανανεώσουν τα χρηματοδοτικά τους προγράμματα, αποτελώντας μια πάγια ανάγκη που οδηγεί σε μια διαρκή εντατικοποίηση. Κατά την εργασίας της στις ΜΚΟ, η Νίκη βίωσε το στοιχείο του επείγοντος ως διαρκή ανάγκη αναζήτησης χρηματοδοτήσεων για τη διατήρηση των δραστηριοτήτων της οργάνωσης: *«Θεωρώ ότι ειδικά πριν το '15 υπήρχε πιο πολύ το επείγον, με την έννοια ότι δεν υπήρχαν λεφτά, οπότε όλα ήταν σε μια φάση κρίσης στις ΜΚΟ, γιατί από τη στιγμή που δεν υπήρχαν λεφτά, υπήρχε πάρα πολύ ο φόβος ότι αύριο δε θα υπάρχουμε, άρα για να υπάρξουμε, πρέπει να γίνουν και διάφορα πράγματα. Αν δε δουλέψεις μέχρι τις 12 το βράδυ, πώς θα δουλέψει το πρόγραμμα; Οπότε, όλα ήταν σε πανικό στην οργάνωση, σε μόνιμη φάση»*. Αναδεικνύοντας τις σχέσεις μεταξύ κράτους και ΜΚΟ, ο Gledhil (2004: 340) επισημαίνει ότι η «βαθιά νεοφιλελευθεροποίηση» προωθείται από νέες μορφές κυβερνητικότητας που εδράζονται στις σχέσεις του κράτους με τους βασικούς συνομιλητές του εντός της «κοινωνίας των πολιτών». Η εσωτερική αγορά, υποστηρίζει, θεμελιώνεται πλέον εντός του μηχανισμού της ίδιας της κυβέρνησης και μιας ποικιλίας άλλων οργανώσεων και ιδιωτικών επιχειρήσεων. Τα πρωτεία του ανταγωνισμού ως μέσου κατανομής των κονδυλίων, οδηγούν στον πολλαπλασιασμό των συμβολαίων για την παροχή πληροφοριών και τη μείωση του χρόνου ισχύος των συμβολαίων αυτών. «Αυτή η συλλογιστική έχει εφαρμοστεί με ιδιαίτερη ζέση στην αγορά εργασίας, της οποίας οι “ευάλωτοι εργαζόμενοι” πρέπει να αναγκαστούν να κατανοήσουν ότι οι δεξιότητές τους γίνονται γρήγορα ξεπερασμένες στην κοινωνία της πληροφορίας» (Gledhil, 2004: 340). Το στοιχείο των αριθμών ως μέσου για τη διασφάλιση χρηματοδότησης δείχνει, ωστόσο, να είναι κρίσιμο και για τη δημόσια υπηρεσία: η χρηματοδότησή της από ευρωπαϊκούς πόρους καθ' όλη τη διάρκεια λειτουργίας της³⁶ καθιστά αναγκαία την ποσοτικοποίηση των αναγκών

³⁶ Προγράμματα Χρηματοδότησης Υπηρεσίας Ασύλου, στην ιστοσελίδα της Υπηρεσίας Ασύλου, http://asylo.gov.gr/?page_id=3023 [πρόσβαση στις 30.05.2018]

και του παραγομένου έργου, στο πλαίσιο των νέων μορφών διεθνούς κυβερνητικότητας, που οι Shore και White (2015) ονομάζουν «διακυβέρνηση μέσω των αριθμών».

Η ποσοτικοποίηση του έργου συνδέεται όμως και με την έννοια του επαγγελματισμού, με στόχο τη διασφάλιση πόρων. Μελετώντας τον εθελοντισμό μέσα από δύο ΜΚΟ, η Ροζάκου αναδεικνύει την επαγγελματοποίηση των εθελοντικών οργανώσεων:

Το στοιχείο του επαγγελματισμού στις εθελοντικές οργανώσεις έχει αποτελέσει τη βάση της παρούσας εξέλιξης τους σε πλήρως επαγγελματοποιημένες οργανώσεις, οι οποίες καλούνται, πλέον, να συμμετάσχουν σε δημόσιους διαγωνισμούς προκειμένου να αναλάβουν έργα και να παράσχουν πληροφορίες. Το στοιχείο του επαγγελματισμού αποτελεί, έτσι, ένα κρίσιμο μέγεθος, στο βαθμό που αφενός μεν ορίζει την ποιότητα των παροχών, αλλά καθορίζει εντέλει και την επιβίωση του φορέα του, μέσω της επιλογής του για την εκτέλεση έργων (Ροζάκου, 2007: 64).

Το ζήτημα των αριθμών αποκτά, ταυτόχρονα και τη διάσταση της πίεσης για αποδοτικότητα, η οποία βιώνεται με κοινό τρόπο από όλους τους συνομιλητές μου. Το ζήτημα της ταχύτητας της διαδικασίας –παρά το περιορισμένο προσωπικό- αποτέλεσε αιχμή του δόρατος από την έναρξη της λειτουργίας της Υπηρεσίας Ασύλου. Τα *νούμερα* αποτελούν κοινό βίωμα της εργασίας των υπαλλήλων της: η καθημερινότητά τους περιγράφεται ως μια κατάσταση που βρίσκεται συνεχώς «στο κόκκινο», ως μια διαρκής πίεση για την ολοκλήρωση των συνεντεύξεων και την έκδοση των σχετικών αποφάσεων. Η Λίνα, συμβασιούχος υπάλληλος σε περιφερειακό γραφείο της ενδοχώρας, βιώνει την πίεση αυτή ως απροθυμία της να λείπει από τη δουλειά της, στο βαθμό που η αναβολή κάποιας διαδικαστικής πράξης μεταθέτει την τελευταία σε έναν πολύ μακρινό χρονικό ορίζοντα: *«Ήσουν άρρωστη κι έχανες μια συνέντευξη; Αυτή πήγαινε έξι μήνες μετά, εννιά μήνες μετά. Δεν μπορούσες να λείψεις, δεν μπορούσες να αρρωστήσεις»*. Το αίτημα για *νούμερα* βιώνεται συνακόλουθα ως σημαντική διακύβευση της ποιότητας της εργασίας αλλά και ως κίνδυνος να γίνει η συγκεκριμένη υπηρεσία *«όπως το υπόλοιπο δημόσιο»* ή, αντίστροφα, σαν πολυεθνική εταιρεία. Η Ναταλία προσελήφθη και αυτή ως συμβασιούχος υπάλληλος, για να εργαστεί στον τμήμα που θα εκτελούσε το πρόγραμμα της μετεγκατάστασης (relocation). Η εργασία της στο τμήμα στο οποίο τοποθετήθηκε είχε κατ' αρχάς πιο τεχνικό χαρακτήρα, καθώς συνίστατο στην εφαρμογή του σύνθετου συστήματος κατανομής των προς μετεγκατάσταση προσώπων στα κράτη-μέλη της ΕΕ. Με την έννοια αυτή, έπρεπε να συνεργαστεί με έναν μεγάλο αριθμό εργαζομένων άλλων χωρών που είχαν αποσταλεί από το ΕΑΣΟ προκειμένου να υποστηρίξουν το πρόγραμμα. Η πίεση για *νούμερα* μετέβαλε την ίδια τη φύση και τη σημασία της εργασίας της: *«Ο τρόπος δουλειάς όταν ξεκίνησα μου άρεσε, γιατί έδειχνε ανθρώπους που δουλεύουνε. Η*

πρώτη εντύπωση ήταν πως είναι οργανωμένα, στέλναμε μείλ κλπ, υπάρχει ένας έλεγχος, δεν έχουν αφηθεί οι άνθρωποι, υπάρχει μια συνεχής εκπαίδευση, υπάρχει ένα προσωπικό που εκπαιδεύει, έχουν ένα expertise. Μετά όμως, αυτό με τους αριθμούς είναι καρότο και μαστίγιο: έχεις ένα κομμάτι που είναι ανθρωπιστικό στο μεδούλι του, κι απ' την άλλη έχεις να κάνεις με αριθμούς, σα να δουλεύεις σε μια πολυεθνική. "Ν' ανεβάσεις τους στόχους και τους αριθμούς σου". Έμοιαζε με παρουσίαση τάπερ».

Παράλληλα, η πίεση αυτή βιώνεται από όλους τους συνομιλητές μου, μόνιμους και συμβασιούχους της Υπηρεσίας Ασύλου καθώς και εργαζόμενους σε ΜΚΟ ως στοιχείο που επηρεάζει κρίσιμα την ίδια την ευθυκρισία τους στη λήψη αποφάσεων. *«Όταν επί χρόνια δουλεύεις υπό τέτοια πίεση, είναι αντιπαραγωγικό. Κάποια στιγμή κάηκαν οι εργαζόμενοι, δεν τους ενδιέφερε άλλο να ακούσουν αυτά που είχαν οι αιτούντες να τους πούνε»* αναφέρουν οι μόνιμοι δημόσιοι υπάλληλοι που σταδιακά μετακινήθηκαν σε θέσεις ευθύνης. Το στοιχείο της ποιότητας αποτελεί σημαντικό τμήμα της αφήγησης και από πλευράς των εργαζομένων στη ΜΚΟ. Η Νίκη περιγράφει πώς σταδιακά άρχισε να αμφισβητεί την αξιοπιστία των προσώπων που συνέδραμε: *«Το μόνο που τους ενδιέφερε ήταν τα νούμερα. [...] Όταν όμως δουλεύεις πολλά χρόνια και μπαίνεις σ' αυτή τη δουλειά, και ειδικά στο προσφυγικό, όπου έρχεσαι αντιμέτωπος με όλη την αγριότητα του κόσμου, κι αντιλαμβάνεσαι τι είναι ο άνθρωπος και πόσο κακό μπορεί να κάνει σ' έναν άλλο άνθρωπο, εκεί παθαίνεις και το burn out. Είναι και στιγμές που δεν είναι μόνο ότι δε θες άλλο, αρχίζεις να αμφισβητείς τον κόσμο που έχεις απέναντί σου. Σκέφτεσαι, δεν μπορεί να μου λένε τις ίδιες ιστορίες, άρα μου λένε ψέματα, δεν γίνεται να ισχύει αυτό το πράγμα. Οπότε αρχίζεις κι αμφισβητείς τα πάντα, γιατί έχεις κουραστεί. Το burn out εμφανίζεται σε διάφορες μορφές. Και ειδικά όταν αναγκάζεσαι, γιατί στη ΜΚΟ αναγκάζονται να δουλεύουν ώρες ατελείωτες, γιατί είναι αυτό το κλίμα, ότι αν δε δουλέψεις πολλές ώρες δεν είσαι αρκετά δυνατός για να μείνεις εδώ».*

Η εντατικοποίηση της εργασίας, ως βασικό χαρακτηριστικό της εργασιακής συνθήκης όλων των συνομιλητών μου, δείχνει να επηρεάζει πολλαπλά την εργασιακή τους εμπειρία, αλλά και το νόημα που αντλούν από την εργασία τους. Ο Gledhill (2004) εντοπίζει την επίδραση μιας «κουλτούρας λογοδοσίας» (audit culture) που προωθείται στο πλαίσιο του νεοφιλελευθερισμού τόσο στις ΜΚΟ, όσο και τους αναπτυξιακούς φορείς. Η κουλτούρα αυτή οδηγεί σε ένα σύστημα αξιολόγησης του παραγόμενου έργου, όπου το στοιχείο που αξιολογείται είναι περισσότερο η διαδικαστική αποδοτικότητα της αποστολής του οργάνου, παρά η ουσιαστική επίδρασή του στις ζωές των ατόμων. Στην παραδοξότητα της κουλτούρας αυτής διακρίνει την ενδυνάμωση της παρέμβασης του γραφειοκρατικού κράτους, ακόμη κι

όταν αυτό πασχίζει να μεταβιβάσει το έργο της λογοδοσίας σε «ανεξάρτητα», οιονεί κρατικά σώματα. Παράλληλα, διακρίνει τις πειθαρχικές επιπτώσεις της κουλτούρας αυτής στην εργασία, στο βαθμό που, ενσταλάζοντας στα υποκείμενα την υποχρέωση μεγιστοποίησης της εργασιακής τους απόδοσης, αυξάνει και τον χρόνο εργασίας των επαγγελματιών και υπαλλήλων γραφείου και τους δημιουργεί την ψευδαίσθηση ότι αποτελούν μια διαφορετική κοινωνική κατηγορία από τους εργαζόμενους εκείνους που υφίστανται αμεσότερα την επιτήρηση του χρόνου εργασίας³⁷.

Ποια είναι, όμως, η εργασιακή δομή μέσα στην οποία διαμορφώνονται τα εργασιακά υποκείμενα; Πώς επιδρά η εργασιακή σχέση στον τρόπο με τον οποίο βιώνεται από αυτά η εργασία τους; Στο επόμενο κεφάλαιο θα παρουσιαστεί η δομή της υπηρεσίας και οι εργασιακές κατηγορίες που διαμορφώνονται σε αυτήν.

³⁷ Σε ανάλογο πνεύμα, περιγράφοντας τον «οριακό εργαζόμενο» (liminal worker), ο Spyridakis (2013) δείχνει πώς η συνθήκη της επισφαλούς εργασίας δείχνει να επηρεάζει από κοινού τόσο τα στελέχη που εργάζονται στον τραπεζικό τομέα –η συνέχιση της εργασίας των οποίων τελεί υπό διαρκή διαπραγμάτευση-, όσο και τους ανέργους της ναυπηγο-επισκευαστικής ζώνης του Πειραιά, οι οποίοι βρίσκονται σε μια συνεχή προσπάθεια να επανενταχθούν στο ενεργό εργατικό δυναμικό.

Κεφάλαιο 2: Δομές, ιεραρχίες και σχέσεις

Μελετώντας το σύνθετο πλέγμα διαφοροποιημένων εργασιακών σχέσεων, τις κατηγορίες και τις σχέσεις των εργαζομένων σε ένα δημόσιο εργοστάσιο χάλυβα στην Ινδία, ο Parry (2013) διατύπωσε τη θέση ότι αυτές διαμορφώνουν πλέον διαφορετικές κοινωνικές τάξεις. Ο τρόπος με τον οποίο οι εργασιακές σχέσεις επιδρούν στην αυτοαντίληψη των διαφόρων κατηγοριών εργαζομένων τούς κάνει να αντιλαμβάνονται εαυτούς ως διαφορετικά «είδη ανθρώπων», καθώς οδηγούν σε ριζικές διαφορετικές οικονομικές συνθήκες, επηρεάζοντας συνολικά τον τρόπο ζωής τους. Στην εθνογραφία του ένα σημαντικό τμήμα των εργαζομένων προσλαμβάνεται μέσω της χρήσης εργολάβων οι οποίοι μισθώνουν τους εργαζόμενους στην επιχείρηση. Στην περίπτωση της Υπηρεσίας Ασύλου, η διοικητική δομή που διαμορφώθηκε, σταδιακά –και με μεγαλύτερη ένταση από το καλοκαίρι του 2015- περιλαμβάνει μια σειρά από διακριτές κατηγορίες εργαζομένων, που εργάζονται στους ίδιους χώρους, και συχνά με το ίδιο αντικείμενο, εντούτοις διαφοροποιούνται ως προς τα χαρακτηριστικά και τη σταθερότητα της εργασιακής τους σχέσης, τις δυνατότητες, τα δικαιώματα και τις οικονομικές απολαβές που η σχέση αυτή συνεπάγεται. Οι διαφορές αυτές δομούν ιεραρχίες και σχέσεις εντός της εργασίας, που ωστόσο δείχνουν να διατρέχονται οριζόντια από το στοιχείο του επείγοντος, παρόντος σε όλες τις φάσεις της εργασίας με διαφορετική ένταση και περιεχόμενο. Στο παραπάνω συμφοραζόμενο, το πρόταγμα της ευελιξίας και η συνθήκη της επιφάλλειας βιώνεται από κοινού από τους εργαζομένους.³⁸

Η οικονομική κρίση που είχε ξεκινήσει κατά τα τέλη της προηγούμενης δεκαετίας οδήγησε, μεταξύ άλλων, και σε μια απόπειρα συνολικής αναθεώρησης του ελληνικού διοικητικού παραδείγματος, με την εφαρμογή μιας σειράς δημοσιονομικών πολιτικών και διαρθρωτικών αλλαγών (Spanou, C., 2015, Κουζής κ.α. 2017), με βασικούς άξονες τη

³⁸ Όπως δείχνει ο Κεσίσογλου (2013), «η "επιφάλλεια" είναι μια πολυδιάστατη κοινωνική (και όχι φυσική) έννοια που συνδέεται με ποικίλα διαφορετικά φαινόμενα κοινωνικής λειτουργίας της εργασίας και διαφορετικές ιδεολογίες. Το "κανονιστικό" και σχεδόν πολιτικά καθορισμένο περιεχόμενό της, παίρνει διαφορετικές μορφές σε διαφορετικές κοινωνικό-πολιτικές εποχές και χώρες». Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι, όπως επισημαίνει ο Παναγιωτόπουλος (2005: 115) εξετάζοντας το πεδίο της ανεργίας, ότι οι τρόποι να εξέλθει κανείς από αυτήν διαφέρουν ανάλογα με την κοινωνική πορεία και τα προγενέστερα κοινωνικά χαρακτηριστικά των ανέργων, ενώ «η ανισότητα των διαφόρων τύπων κατεχομένου κεφαλαίου (οικονομικού, πολιτισμικού, κοινωνικού), καθορίζει τις παραστάσεις του δεδομένου παρόντος και του πιθανού ή αδύνατου μέλλοντος» επιδρώντας στους τύπους εργασίας που μπορούν οι άνεργοι να προσδοκούν». Με την έννοια αυτή, στην περίπτωση που εξετάζεται στην παρούσα εργασία, η κοινά βιωμένη επισφάλεια δε συνεπάγεται εξομοίωση της συνολικής εμπειρίας όλων των υπαλλήλων, στο βαθμό ιδίως που οι προσωρινά απασχολούμενοι, με εργοδότη τόσο την Υπηρεσία Ασύλου όσο και τις ΜΚΟ, προέρχονται από παρελθόν ανεργίας και κινδυνεύουν να επιστρέψουν σε αυτό μετά τη λήξη της σύμβασης εργασίας τους.

σταδιακή μείωση των πρωτογενών δαπανών του Δημοσίου, τη διοικητική μεταρρύθμιση, την τοπική αυτοδιοίκηση, τη δημόσια υγεία, την κοινωνική ασφάλιση, τις συντάξεις και την παιδεία, και τις μαζικές ιδιωτικοποιήσεις (Καρακιουλάφη, 2015). Όπως δείχνει ο Hermann (2014), δομικές μεταβολές στον δημόσιο τομέα προς μια νεοφιλελεύθερη κατεύθυνση περικοπών και περιορισμού του δημοσίου πραγματοποιήθηκαν σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες κατά τα τελευταία έτη και συνίστανται –με μικρές εθνικές διαφοροποιήσεις– στη συρρίκνωση του δημόσιου τομέα και ιδιαίτερα της εργασίας σε αυτόν, στην αποδυνάμωση της εργατικής προστασίας και την επισφάλεια της εργασίας, στην αποκέντρωση της συλλογικής διαπραγμάτευσης και την αποδυνάμωση των εργασιακών σωματείων καθώς και στην αύξηση της ηλικίας συνταξιοδότησης.³⁹

Εργαζόμενα υποκείμενα

Η στελέχωση των υπηρεσιών και των περιφερειακών γραφείων της Υπηρεσίας Ασύλου υπέστη τους ίδιους περιορισμούς που επέβαλε η ευρύτερη οικονομική κατάσταση στη χώρα. Ενόψει των υποχρεώσεων που είχε αναλάβει η ελληνική διοίκηση με τις δανειακές συμβάσεις, δεσμεύτηκε στην αναλογία 1:5 (και 1:10 για το έτος 2011) σε ό,τι αφορά τις προσλήψεις και τις συνταξιοδοτήσεις αντίστοιχα. Αυτό είχε ως συνέπεια την πρακτική αδυναμία του δημόσιου φορέα να στελεχωθεί άμεσα και επαρκώς με τη διενέργεια δημόσιου διαγωνισμού.⁴⁰ Η στελέχωση της Υπηρεσίας Ασύλου προβλέφθηκε έτσι να πραγματοποιηθεί με τη μετακίνηση υπαλλήλων (μόνιμων ή συμβασιούχων ιδιωτικού δικαίου αορίστου χρόνου-ΙΔΑΧ⁴¹) που εργάζονταν ήδη σε άλλες δημόσιες υπηρεσίες, καθώς επίσης και μέσω της πρόσκλησης προς επιτυγχόντες αλλά μη διορισθέντες υποψηφίους σε παρελθόντες διαγωνισμούς του ΑΣΕΠ,

³⁹ Οι Sargeant, Sutschet (2015) σε έρευνα για τον Διεθνή Οργανισμό Εργασίας πιστοποιούν τις παραπάνω εξελίξεις στους δημόσιους τομείς της Γερμανίας και του ΗΒ.

⁴⁰ βλ. ειδικότερα ν. 3833/2010, ΦΕΚ Α-40/15.03.2010) (και τις σχετικές τροποποιήσεις του), στην ιστοσελίδα: <http://www.poeyps.gr/wp-content/uploads/2016/01/3833-2010-40.pdf> [πρόσβαση: 30.05.2018]

⁴¹ Οι δύο αυτές κατηγορίες εργαζομένων εμφανίζουν διαφορετικά μεταξύ τους χαρακτηριστικά, καθώς σύμφωνα με το Σύνταγμα, μονιμότητας χαίρουν μόνο οι τακτικοί υπάλληλοι που καταλαμβάνουν οργανική θέση, ενώ οι συμβασιούχοι υπάλληλοι με συμβάσεις αορίστου χρόνου (ΙΔΑΧ) δε χαίρουν κατ' αρχάς του δικαιώματος αυτού, καθώς οι συμβάσεις τους μπορούν θεωρητικά να καταγγελθούν σύμφωνα με τις ισχύουσες διατάξεις. Εντούτοις, το ειδικό επιστημονικό, βοηθητικό ή τεχνικό προσωπικό το οποίο καταλαμβάνει κατ' εξαίρεση οργανικές θέσεις με σχέση εξαρτημένης εργασίας ιδιωτικού δικαίου αορίστου χρόνου, καλύπτει πάγιες και διαρκείς ανάγκες, οι οποίες εξυπηρετούνται με τις ειδικές γνώσεις του, αποτελείται δηλαδή από τακτικούς υπαλλήλους που, παρόλο που προσλαμβάνονται με συμβάσεις ιδιωτικού και όχι δημοσίου δικαίου, απολαμβάνουν νομοθετικών εγγυήσεων οιονεί νομιμότητας (Μήγκου, 2009: 25-26). Συνεπώς, παρά τις εξίσου ενδιαφέρουσες διαφοροποιήσεις τους σε νομικό επίπεδο, για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας οι δύο αυτές κατηγορίες υπαλλήλων θα αντιμετωπίζονται από κοινού ως «μόνιμοι» υπάλληλοι.

καθώς και πρώην υπαλλήλους της δημοτικής αστυνομίας μετά τη διάλυση και επανασύσταση του φορέα.⁴²

Ήδη από τα πρώτα χρόνια λειτουργίας της υπηρεσίας προβλέφθηκε, επιπλέον, η ενίσχυση του δυναμικού της με συμβασιούχους ορισμένου χρόνου. Ένα από τα βασικά κριτήρια για την επιλογή τους ήταν ο χρόνος ανεργίας των υποψηφίων, ενώ συμπεριλήφθηκαν επίσης και κοινωνικά κριτήρια, όπως η οικογενειακή κατάσταση και ιδιαίτερα η μονογονεϊκότητα και η πολυτεκνία. Η πηγή χρηματοδότησης για την απασχόληση συμβασιούχων ήταν ευρωπαϊκά κονδύλια που εξάγονται από ευρωπαϊκά προγράμματα.⁴³ Οι υπηρεσίες διερμηνείας και άλλες περιφερειακές υπηρεσίες σχετιζόμενες με ευάλωτες ομάδες παρέχονται από ΜΚΟ που συνεργάζονται με την Υπηρεσία Ασύλου κατ' εφαρμογή σχετικών μνημονίων συνεργασίας, ενώ, από το 2016 σταδιακά εντάσσονται στην εργασιακή δομή της δημόσιας υπηρεσίας υπάλληλοι απασχολούμενοι σε διάφορα αντικείμενα, που έχουν προσληφθεί από το ευρωπαϊκό όργανο EASO –ή από ιδιωτικές εταιρείες και εργάζονται για λογαριασμό του ευρωπαϊκού οργάνου.⁴⁴

Μόνιμοι

«Εμείς τα κάνουμε όλα αυτά γιατί ξέρουμε ότι έχουμε μία ασφάλεια και μία προοπτική. Δεν ξέρω τι θα έκανα αν κινδύνευα να απολυθώ»

Άννα, μόνιμη υπάλληλος

Οι μισθολογικές μειώσεις και οι περικοπές επιδομάτων κατά την τελευταία δεκαετία (Κουζής, 2017) καθώς και η δημόσια συζήτηση σε σχέση με την ενδεχόμενη άρση της μονιμότητας των δημοσίων υπαλλήλων, την ποιότητα της εργασίας τους και τις ευρύτερες δυσλειτουργίες του δημοσίου τομέα στην Ελλάδα (Σπηλιωτόπουλος, Μακρυδημήτρης, 2001, Λάδη, 2011: 17-22) αποτέλεσαν το περιβάλλον εντός του οποίου δομήθηκε η Υπηρεσία Ασύλου. Η αντιμετώπιση της επισφάλειας αποτέλεσε ένα από τα σημαντικότερα κίνητρα για τη μετακίνηση μόνιμων δημοσίων υπαλλήλων σε αυτήν. Ο φόβος διαθεσιμότητας ή απόλυσης των εργαζομένων από φορείς του δημοσίου τομέα κατ' εφαρμογή των νομοθετημάτων που ψηφίστηκαν ενόψει των μνημονιακών δεσμεύσεων (Συμεωνίδης, 2014) κατέστησε τη μετακίνηση στη νεοσύστατη Υπηρεσία Ασύλου μια πιθανότητα «διάσωσης» της εργασιακής

⁴² Υ.Α. 21208/2015, ΦΕΚ τ. Β' 1418/8.7.2015, «Διαδικασία επιλογής και κατάταξη υπαλλήλων της πρώην Δημοτικής Αστυνομίας των περιπτώσεων β', γ' και δ' της παραγράφου 2 του άρθρου 19 του Ν. 4325/2015»

⁴³ Βλ. την ιστοσελίδα της Υπηρεσίας Ασύλου, <http://asylo.gov.gr> [πρόσβαση: 30.05.2018]

⁴⁴ Ενδεικτικά <https://tinyurl.com/y787jbb4> [πρόσβαση: 30.05.2018]

τους θέσης. *«Φοβήθηκα ότι θα με απέλυαν με την κινητικότητα κι αποφάσισα να έρθω στην υπηρεσία όπου θα ήταν μάλλον δυσκολότερο να με απολύσουν»* αναφέρει η Κατερίνα. Εργαζόταν για οκτώ περίπου χρόνια σε περιφερειακή δομή υγείας με σύμβαση αορίστου χρόνου, όταν οι αλλαγές του καθεστώτος των δημοσίων υπαλλήλων την περίοδο 2010 – 2011 της δημιούργησαν τον φόβο της διαθεσιμότητας, ακόμη κι αν οι ακριβείς αναμενόμενες εξελίξεις δεν ήταν ποτέ επακριβώς σαφείς.

Σε άλλες περιπτώσεις η επισφάλεια έλαβε τη μορφή της διαρκούς μετακίνησης, ιδίως για τους υπαλλήλους που προέρχονται από τον χώρο της εκπαίδευσης, οι οποίοι δείχνουν να αντιμετωπίζουν την μετακίνηση στην Υπηρεσία Ασύλου σαν μια μορφή χωρικής «σταθεροποίησης», η οποία θα τους επιτρέψει τη δυνατότητα σχεδιασμού της ζωής τους. Για οκτώ χρόνια μετά το τέλος των σπουδών της η Φωτεινή, απόφοιτος της αγγλικής φιλολογίας, άλλαξε κάθε χρόνο τόπο εργασίας, ως αναπληρώτρια καθηγήτρια: *«Για πολλά χρόνια, όλο το σπίτι μου χωρούσε μέσα στο αυτοκίνητό μου, είχα γυρίσει όλη τη χώρα δουλεύοντας σε σχολεία»*, αναφέρει. Η μισθολογική σταθερότητα αποτέλεσε εξίσου σημαντική παράμετρο: ως αναπληρώτρια καθηγήτρια μισθοδοτούνταν μόνο για τους μήνες που εργαζόταν, λαμβάνοντας κατά το υπόλοιπο διάστημα, επίδομα ανεργίας. Η έννοια της σταθερότητας έλαβε έτσι, εν προκειμένω, τόσο υλικό όσο και χωρικό πρόσημο, αποτελώντας σοβαρό κίνητρο στις εργασιακές της επιλογές.

Για τους υπαλλήλους που είχαν επιτύχει σε παρελθόντες διαγωνισμούς του ΑΣΕΠ, ωστόσο παρέμεναν επί σειρά ετών αδιόριστοι (Καψάλης, 2014), η ίδια η εύρεση εργασίας δείχνει να αποτέλεσε το βασικότερο στοιχείο της επιλογής τους. *«Όλα αυτά τα χρόνια που περίμενα να διοριστώ, αναγκάστηκα να δουλεύω εδώ κι εκεί, όπου εύρισκα. Κουράστηκα»*. Η Ελευθερία είχε επιτύχει σε έναν διαγωνισμό του ΑΣΕΠ ενός κοινωνικοασφαλιστικού δημόσιου οργανισμού από το 2010, εντούτοις δεν είχε διοριστεί έως το 2013, γεγονός που την ανάγκαζε να αναζητά περιστασιακές εργασίες στον ιδιωτικό τομέα. Η αποδοχή της θέσης εργασίας στην Υπηρεσία Ασύλου αποτέλεσε γι' αυτήν μια δυνατότητα σταθερής εργασίας, ακόμα κι αν δεν είχε αποτελέσει ποτέ επιδίωξή της να δουλέψει στον τομέα του προσφυγικού. Η δυνατότητα που δόθηκε σε επιτυχόντες του ΑΣΕΠ να διοριστούν άμεσα στην Υπηρεσία Ασύλου αποτέλεσε για πολλούς από τους συνομιλητές μου μια εύσημη «λύση» στην εργασιακή τους επισφάλεια, ακόμη και στις περιπτώσεις που ο φορέας στον οποίο είχαν αρχικώς εισαχθεί μέσω του διαγωνισμού ήταν εντελώς διαφορετικός ως προς το αντικείμενο, ή συναφής με τις σπουδές τους.

Για τους μόνιμους υπαλλήλους οι οποίοι μετακινήθηκαν στην Υπηρεσία Ασύλου με τη διαδικασία της απόσπασης ή της μετάταξης, η επιλογή της μεταβολής εργασιακού αντικειμένου δείχνει να συνδέεται με τη δυνατότητά τους να εκφράσουν τις δημιουργικές τους δυνατότητες και να εξελιχθούν. *«Το δημόσιο έχει αυτό το χαρακτηριστικό, όποιος κάθεται στην καρέκλα, κάθεται για 30 χρόνια, και δεν αλλάζει αντικείμενο, δεν, δεν, δεν...»* (Μανώλης). Το 2014 η Άννα και ο Μανώλης ανταποκρίθηκαν στην πρόσκληση της Υπηρεσίας Ασύλου να μεταταχθούν σε αυτήν, από τις υπηρεσίες στις οποίες εργάζονταν έως τη στιγμή εκείνη. Ήταν και οι δυο δημόσιοι υπάλληλοι σε δημόσιες υπηρεσίες του Υπουργείου Υγείας επί σειρά ετών, με διοικητικά καθήκοντα και αυστηρό εργασιακό ωράριο. Εκείνο που περιγράφουν ως βασικότερο κίνητρό τους για τη μετακίνησή τους στην –άγνωστη τότε γι’ αυτούς ως προς τα καθήκοντα και το αντικείμενο- Υπηρεσία Ασύλου είναι η ανάγκη για δημιουργικότητα και αξιοποίηση των σπουδών και των ικανοτήτων τους. *«Υπάρχει μια πολύ μεγάλη μερίδα ανθρώπων, νέων κυρίως ανθρώπων, που ήρθαν με όρεξη στο δημόσιο, στο οποίο δίνουν ό,τι δίνουν και οι οποίοι είναι πολύ λογικό, όταν βλέπουν όλο αυτό που λέμε “δεινόσαυροί”, να ματαιώνονται και να σταματάει η προσπάθειά τους»* (Μανώλης). Η Υπηρεσία Ασύλου, ως νέος, σύγχρονος και εξωστρεφής φορέας, «αμόλυντος» ακόμη από τις «αγκυλώσεις» του δημοσίου, αποτέλεσε θελκτικό προορισμό για πολλούς από τους μόνιμους υπαλλήλους που είχαν βιώσει τη «ματαιώση» αυτή στις προηγούμενες εργασιακές τους θέσεις σε άλλους δημόσιους φορείς και επεδίωκαν την αξιοποίηση της δημιουργικότητας και των ικανοτήτων τους. Το στοιχείο της μονιμότητας της απασχόλησής τους, ωστόσο, δείχνει να είναι κρίσιμο για την κινητοποίησή τους: *«Εμείς τα κάνουμε όλα αυτά γιατί ξέρουμε ότι έχουμε μία ασφάλεια και μία προοπτική. Δεν ξέρω τι θα έκανα αν κινδύνευα να απολυθώ»* ανέφερε η Άννα.

Οι διαφορές μεταξύ των παραπάνω κατηγοριών μόνιμων εργαζομένων σταδιακά αμβλύνονται, στο βαθμό που η εργασιακή τους συνθήκη ενοποιείται ως προς τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις, αλλά και σε ό,τι αφορά τη σταθερότητα της εργασιακής τους κατάστασης. Η μονιμότητα επιτρέπει την ένταξή τους σε μια σταθερή ομάδα με δυνατότητες κινητικότητας, εξέλιξης και «καριέρας», εντός της υπηρεσίας. Η δυνατότητα αυτή δε συνδέεται πάντα –ή αποκλειστικά- με μισθολογικές διαφοροποιήσεις, στο βαθμό που το επίδομα «θέσης ευθύνης» αποδίδεται μόνο στους υπαλλήλους που αναλαμβάνουν θέση προϊσταμένου, το οποίο δε θεωρείται από τους ίδιους επαρκές για τον όγκο των αρμοδιοτήτων και της ευθύνης που αναλαμβάνουν. Εντούτοις, η δυνατότητα μετακίνησης σε θέσεις διοικητικής ή συντονιστικής φύσης δείχνει να αποτελεί για τους εργαζομένους μια μορφή ηθικής «επιβράβευσης», ενώ

αποτελεί, παράλληλα, μια δυνατότητα απεμπλοκής από το «κάψιμο» το οποίο συνεπάγεται ο καθημερινός χειρισμός υποθέσεων ασύλου.

Η μετακίνηση σε θέση ευθύνης δείχνει, ταυτόχρονα, να μεταβάλλει και τον τρόπο με τον οποίο γίνεται αντιληπτό το συνολικό έργο της υπηρεσίας. Μετά τη διετή απασχόλησή της σε ρόλο χειρίστριας, η Δήμητρα μετακινήθηκε σε συντονιστική θέση: *«Αναιρείς τα πράγματα που έλεγες χτες. Βλέπεις πιο συνολικά... Όταν είσαι χειριστής, έβλεπες μόνο αυτό. Αλλά όταν είσαι σε θέση ευθύνης κι έχεις την εποπτεία περισσότερων πραγμάτων, βλέπεις όλα τα πράγματα, συνολικά. Όταν ήμασταν χειριστές, νομίζαμε ότι ήμασταν το κέντρο του κόσμου, το κέντρο της υπηρεσίας, ότι εμείς ήμασταν και κανένας άλλος. Ο καθένας βλέπει μόνο αυτόν που θα εξυπηρετήσει, δε βλέπει ότι είναι ένα συνολικό φαινόμενο».* Η μετακίνηση σε θέσεις ευθύνης εμφανίζει επιπλέον και μια διάσταση «εξωστρέφειας», στο βαθμό που οι αρμόδιοι υπάλληλοι καλούνται να συμμετάσχουν σε συντονιστικές συναντήσεις και στον σχεδιασμό πολιτικής σε συνεργασία με υπαλλήλους των αντίστοιχων υπηρεσιών άλλων χωρών της ΕΕ ή ευρωπαϊκών και διεθνών οργάνων. Για τον Μανώλη η εσωτερική μετακίνηση εντός της υπηρεσίας δείχνει να διαμορφώνει μια αίσθηση εξέλιξης και καριέρας που θεμελιώνεται στην εμπειρία και την ικανότητα, που του δίνει τη δυνατότητα να βελτιώσει την ποιότητα της εργασίας του: *«Αυτή η υπηρεσία μας έδωσε την ευκαιρία να συνεργαστούμε και με πολλούς φορείς εκτός δημοσίου, με ευρωπαϊκούς φορείς, με το ΕΑΣΟ με την Υπατη Αρμοστεία, είχαμε κι άλλα ερεθίσματα, είδαμε κι άλλους τρόπους εργασίας, κι άλλες νοοτροπίες. Νομίζω πως μια μεγάλη μερίδα ανθρώπων το εκμεταλλευτήκαμε αυτό».* Η ενσωμάτωση του εαυτού στη νέα δομή και στο συλλογικά παραγόμενο αποτέλεσμα ως πίστη στην υπηρεσία, την εργασία και τον σκοπό της επισημαίνεται από την Martin (1997: 192) ως «κουλτούρα εσωτερικής διαχείρισης του εαυτού» που αντανακλά ωστόσο έναν οργανωτικό πολιτικό σχεδιασμό συνεχούς προσαρμογής του εργαζομένου στις επιχειρησιακές μεταβολές.

Η παραπάνω διάκριση δείχνει να τέμνεται οριζόντια από την –κοινή για συμβασιούχους και μόνιμους υπαλλήλους- διάκριση μεταξύ διοικητικών υπαλλήλων και υπαλλήλων που συναλλάσσονται με το «κοινό». Η καθημερινή, πιεστική ανάγκη εξυπηρέτησης ανθρώπων, αλλά ιδίως η κεντρικότητα της συνέντευξης και της απόφασης, διαμορφώνουν δύο εντελώς διαφορετικές –και συχνά συγκρουσιακές- προσλήψεις της καθημερινής εργασίας για τις δύο κατηγορίες εργαζομένων. Εξίσου οριζόντια δείχνει να τέμνει τις κατηγορίες των εργαζομένων το επίπεδο των οικονομικών τους απολαβών: οι μισθολογικές μειώσεις που έλαβαν χώρα στους εργαζομένους του δημοσίου τομέα δείχνουν να πλήττουν ιδίως τους εργαζόμενους δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Η μισθολογική τους αντιμετώπιση αναγκάζει κάποιους από τους

τελευταίους σε –άτυπη- δεύτερη απασχόληση, στο βαθμό που ο μισθός τους είναι ανεπαρκής για την κάλυψη του κόστους διαβίωσής τους.

Συμβασιούχοι

«Πώς αισθανόμουν σε σχέση με τους μόνιμους υπαλλήλους; Το παραπαίδι. Χειρότερα από τους σεκιούριτι, που ήταν από εταιρεία. Ήταν σα να δουλεύουμε σε άλλη υπηρεσία. Υπάλληλοι δύο ταχυτήτων».

Ντίνα, συμβασιούχος υπάλληλος

Στον ελληνικό δημόσιο τομέα η ευέλικτη απασχόληση με συμβάσεις ορισμένου χρόνου αποτελούσε ήδη από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα μία από τις διαθέσιμες δυνατότητες παροχής εργασίας στον δημόσιο και ευρύτερο δημόσιο τομέα, εντασσόμενη σε μια λογική κάλυψης έκτακτων και μη προβλέψιμων αναγκών. Τα διαφορετικά, ωστόσο, εργασιακά αυτά καθεστάτα ιδρύουν διαφορετικά καθεστάτα δικαιωμάτων για κάθε κατηγορία εργαζομένων, με σημαντικότερο εκείνο της λύσης της σχέσης εργασίας, αλλά και άλλες διαφοροποιήσεις στον συνταξιοδοτικό τομέα αλλά και στην αναγνώριση εργασιακής προϋπηρεσίας (Μήγκου, 2009: 30-32). Ενόψει των διαφορών αυτών, το αίτημα περί «μονιμοποίησης» του προσωρινά εργαζόμενου εργατικού δυναμικού στον δημόσιο τομέα εκφράζεται διαχρονικά και ικανοποιείται συγκυριακά από τις εκάστοτε κυβερνήσεις (Μήγκου, 2009: 2-5).

Ήδη από τα τέλη του 2016 ο αριθμός των συμβασιούχων ξεπερνά εκείνον των μόνιμων υπαλλήλων.⁴⁵ Οι προκηρύξεις για τη σύναψη συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου αφορούν υποψηφίους τριτοβάθμιας, τεχνικής και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, οι οποίοι κατανέμονται σε θέσεις αντίστοιχων αρμοδιοτήτων (διοικητικού προσωπικού, χειριστών υποθέσεων και καταγραφών αιτήσεων, αντίστοιχα), με τα ίδια εκπαιδευτικά προσόντα που προβλέπονται και για τους μόνιμους υπαλλήλους στις αντίστοιχες θέσεις. Ανεξάρτητα από τον τύπο της εργασιακής τους σχέσης με την υπηρεσία, οι υπάλληλοι εργάζονται στα ίδια γραφεία, αναλαμβάνουν υποθέσεις της ίδιας φύσης και αντικειμένων και υπόκεινται στα ίδια εργασιακά ωράρια και υποχρεώσεις ως προς την αποδοτικότητα και το ποιοτικό αποτέλεσμα της δουλειάς τους.

Σε ό,τι αφορά τις σχέσεις του προσωπικού με σύμβαση ορισμένου χρόνου με εκείνο που απολαμβάνει μονιμότητας, παρότι στις περισσότερες περιπτώσεις η χωροτακτική κατανομή

⁴⁵ Βλ. το από 9/2/2017 έγγραφο της Υπηρεσίας Ασύλου, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://tinyurl.com/yc3r8oru> [πρόσβαση: 03.06.2018]

των υπαλλήλων σε κοινά γραφεία δείχνει να διαμορφώνει σχέσεις αλληλεγγύης και κοινότητας, οι συμβασιούχοι εργαζόμενοι αναφέρθηκαν σε περιστασιακές «εχθρικές» προσεγγίσεις τμήματος των μόνιμων συναδέλφων τους, με τη μομφή ότι εισήλθαν στο δημόσιο «απ' το παράθυρο». Οι αφηγήσεις αυτές αναδεικνύουν ένα στοιχείο αξιολογικής διαφοροποίησης που δείχνει να εδράζεται όχι μόνο σε αυτή καθ' εαυτή την εξέταση ως προαπαιτούμενο εργασίας στον δημόσιο τομέα, αλλά περισσότερο σε μια ηθική κρίση για μια υπονοούμενη τάση «βολέματος» των συμβασιούχων στο δημόσιο. Δείχνει να υφέρπει, με τον τρόπο αυτό, μια αξιολογική κρίση που, ιδίως μετά την εισαγωγή των εξετάσεων του ΑΣΕΠ, οικοδομεί μια εικόνα της μόνιμης εργασίας στον δημόσιο τομέα ως απόδειξης της αξίας των υπαλλήλων του.

Πώς βιώνουν όμως οι συμβασιούχοι υπάλληλοι την εργασιακή τους συνθήκη; Η λέξη «πολυεργαλείο» είναι εκείνη που χρησιμοποιούν συχνότερα για να την περιγράψουν, καθώς σε μεγάλο τμήμα τους καλούνται να εκτελέσουν μια μεγάλη γκάμα διοικητικών ενεργειών. Την ιδιότητα αυτή τη βιώνουν ως προβληματική, αναφέροντάς την συχνά ως στοιχείο απροσδιοριστίας και περιορισμού των ικανοτήτων τους, αλλά και ως στοιχείο που θα επιτρέψει εναντίον τους πιέσεις ή δυσμενείς μεταβολές.⁴⁶ Η απουσία συγκεκριμένων αρμοδιοτήτων, ρητά αναγραφόμενων στις συμβάσεις τους⁴⁷ –ή η ανάθεση διαφορετικών εργασιών σύμφωνα με τις περιστάσεις- δείχνει να καλύπτει τις πολλαπλές επείγουσες ανάγκες, εντούτοις αντανακλά στον τρόπο που οι ίδιοι αποτιμούν αφενός μεν την ποιότητα της δουλειάς τους, αφετέρου την επιστημονική τους κατάρτιση και αξία και τέλος τον σεβασμό με τον οποίο τους αντιμετωπίζει η εργοδότη υπηρεσία.

Σημαντικό τμήμα των εξιστορήσεών των συμβασιούχων υπαλλήλων καταλαμβάνει, επίσης, η απόρριψη του αιτήματος συμμετοχής τους στο συνδικαλιστικό όργανο των μόνιμων υπαλλήλων, απόρριψη που εν πολλοίς θεμελιώθηκε ακριβώς στην προσωρινότητα της εργασιακής θέσης των συμβασιούχων. Το γεγονός αυτό βιώνεται ως έλλειμμα αλληλεγγύης ως προς τις εργασιακές διαφορές μεταξύ των δύο ομάδων, στο βαθμό που το στοιχείο της

⁴⁶ Τόσο στις συζητήσεις, όσο και στο πρόσφατο δελτία Τύπου που εξέδωσαν γίνεται ειδική αναφορά στην απουσία πρόβλεψης συγκεκριμένων καθηκόντων από τις τελευταίες συμβάσεις που κλήθηκαν να υπογράψουν μετά τις 3/5/2017. Βλ. και το σχετικό δελτίο Τύπου που εξέδωσαν στην ιστοσελίδα <https://www.diorismos.gr/vima/2758/kataggelia-ergazomenon-symvasioyxon-ypiresias-asyloy> [πρόσβαση: 30.03.2018]

⁴⁷ Από τα μέσα του 2017 οι συμβάσεις που καλούνται να υπογράψουν δεν περιλαμβάνουν την κατηγοριοποίησή τους ως χειριστών ή καταγραφών, γεγονός που διαμορφώνει τα ειδικότερα καθήκοντά τους ανάλογα με τις εκάστοτε ανάγκες της υπηρεσίας.

σχέσης εργασίας δείχνει να είναι, εντέλει, εκείνο που βαρύνει περισσότερο σε σχέση με τη συνδικαλιστική τους εκπροσώπηση⁴⁸.

Κυρίαρχο στοιχείο της αφήγησης των συμβασιούχων εργαζομένων συνομιλητών μου αποτέλεσε η προσωρινότητα της απασχόλησής τους, ως στοιχείο πολλαπλής αποσταθεροποίησής τους. Η συνθήκη προσωρινότητας στην εργασία δείχνει να βιώνεται ως αιτία της αδυναμίας προγραμματισμού ενός πλάνου ζωής, αλλά και να εγγράφεται στην ίδια την ταυτότητα των εργαζομένων. Οι συμβασιούχοι υπάλληλοι στην πλειονότητά τους είχαν παρελθόν πολυάριθμων «επισφαλών» εργασιών σε συναφές αντικείμενο, αλλά και χρόνο ανεργίας στον εργασιακό τους βίο, στοιχεία που αποτέλεσαν ταυτόχρονα και προϋποθέσεις για την πρόσληψή τους. Τελειώνοντας τις σπουδές της στην κοινωνική εργασία, η Ντίνα μετοίκησε στην Αθήνα από μια αγροτική περιοχή της Ελλάδας, έχοντας εργαστεί με σχέση σύμβασης εργασίας επί επτά χρόνια σε τρεις διαφορετικούς δημόσιους φορείς, πριν προσληφθεί με σχέση συμβασιούχου ως χειρίστρια υποθέσεων ασύλου σε ένα περιφερειακό γραφείο της ενδοχώρας. *«Τόσα χρόνια συμβασιούχος ορισμένου χρόνου, η μονιμότητα στα χαρτιά δε θα μ' ένοιαζε, αν είχα μια μονιμότητα στις ανανεώσεις, στις συμβάσεις κι όχι αυτόν τον ηλίθιο νόμο που λέει ότι μέχρι δύο χρόνια μπορείς να δουλέψεις σ' έναν οργανισμό. Αυτό το πράγμα μπαίνει μέσα σου και το ξέρεις. Οπότε, η μονιμότητα σου έρχεται σαν αυτό που θα ξεπεράσει το εμπόδιο για να έχεις μια δουλειά χωρίς διακοπές, εννοώ χωρίς να ψάχνεις συνέχεια για μια δουλειά. Για μένα από το "Βοήθεια στο Σπίτι" ξεκίνησε η ιστορία με τις συμβάσεις. Η μονιμότητα ήταν κάτι που θα σου δώσει δουλειά, απλά. Το μοναδικό που μου δίνει και λέω ότι τη θέλω τη μονιμότητα ή το αορίστου χρόνου, είναι γιατί ξέρω ότι δε θα μπορέσω να δουλέψω παραπάνω από δυο χρόνια, και το έχω βιώσει αυτό σε τρεις οργανισμούς ως τώρα»*

⁴⁸ Στις αρχές του 2017 έτους συστήθηκε το «Σωματείο Εργαζομένων Συμβασιούχων Υπηρεσίας Ασύλου, με στόχο τη συνδικαλιστική εκπροσώπηση των συμβασιούχων εργαζομένων. Η σύσταση του σωματείου έγινε, μεταξύ άλλων, κατόπιν επανειλημμένων –και αποτυχημένων- προσπαθειών των εργαζομένων να ενταχθούν στον «Σύλλογο Υπαλλήλων Υπηρεσίας Ασύλου και Αρχής Προσφυγών Υπουργείου Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη», ο οποίος είχε συσταθεί το 2014, εκπροσωπώντας το μόνιμο και με σχέση ιδιωτικού δικαίου αορίστου χρόνου προσωπικό. Από τη δημιουργία του, το σωματείο συμβασιούχων εργαζομένων έχει προβεί σε σειρά κινητοποιήσεων, με αιχμή του δόρατος τόσο την καταβολή των μισθών των εργαζομένων, όσο και ζητήματα που αφορούν τον ορισμό του αντικειμένου εργασίας τους, τις τροποποιήσεις των συμβάσεών τους, την παροχή αδειών και αποζημιώσεων, καθώς και τη συμμετοχή σε αντιρατσιστικές εκδηλώσεις (Βλ. σχετικά <http://adedy.gr/24vrhapergiaypasylou/>, <https://arki.gr/2017/04/03/adedy-48wri-apergiaki-kinitopoihsi-gia-tous-ergazomenous-sthn-yphresia-asylou/> [πρόσβαση: 30.03.2018] <http://adedy.gr/isaergasiakadikaomatastousimvasiouxoux/> [πρόσβαση: 30.03.2018] <https://rproject.gr/article/psifismata-somateion-gia-tis-18-marti-diethnis-kinitopoiisi-kata-toy-ratsismoy/> [πρόσβαση: 30.03.2018]

Η Υπηρεσία Ασύλου αποτέλεσε, επίσης, για πολλούς μια δυνατότητα εύρεσης εργασίας. *«Για τρία, τρεισήμισι χρόνια δούλενα στον παιδότοπο, εντελώς διαφορετικό από το αντικείμενο των σπουδών μου. Για έξι μήνες ήμουν εντελώς άνεργη, ζούσα με ταμείο (ανεργίας)»*. Η Κική έλαβε πτυχίο Κοινωνιολογίας και εργάστηκε για αρκετά χρόνια μετά την αποφοίτησή της σε προσωρινές εργασίες στον ιδιωτικό τομέα, ή μέσω προγραμμάτων του ΟΑΕΔ. Η εργασία της στην Υπηρεσία Ασύλου αποτέλεσε την πρώτη «σοβαρή» της δουλειά, το πρώτο δομημένο πλαίσιο εντός του οποίου θα μπορούσε να αξιοποιήσει την εκπαίδευσή της. Αρκετοί από τους συμβασιούχους είχαν εργαστεί κατά το παρελθόν επί σειρά ετών σε ΜΚΟ με αντικείμενο συναφές με την προστασία προσφύγων. Για τους υπαλλήλους αυτούς η εργασιακή επισφάλεια που βίωναν στην Υπηρεσία Ασύλου αποτελεί μια συνέχεια της προγενέστερης εργασιακής τους εμπειρίας, ενώ η συνθήκη της ανεργίας συνιστά ένα σταθερό, παρελθοντικό όσο και μελλοντικό, ενδεχόμενο του εργασιακού τους βίου.

Όσον αφορά τη δυνατότητα μελλοντικής αξιοποίησης της προϋπηρεσίας τους σε κάποια μόνιμη θέση εργασίας, οι συνομιλητές μου δε δείχνουν να πιστεύουν ότι η προϋπηρεσία τους στον τομέα θα τους βοηθήσει να βρουν συναφή εργασία μετά τη λήξη της σύμβασής τους, δεδομένης της αύξησης των εργαζόμενων στον τομέα κατά τα τελευταία χρόνια, σε συνδυασμό με την πληθωριστική ζήτηση εργασίας και τον ανταγωνισμό που αυτή συνεπάγεται (Παναγιωτόπουλος, 2005: 150). Η ιδιότητα του συμβασιούχου δείχνει, έτσι, να επιφέρει τις συνέπειές της ακόμη και μετά την λήξη της: η εργασιακή συμβατική σχέση δείχνει να έχει μια διαφορετική «χρονικότητα», στο βαθμό που πέραν της περιορισμένης χρηματικής της απόδοσης στο παρόν, δείχνει να μην αποτελεί πάντα μια αποδοτική επένδυση για το μέλλον. Τη διάσταση του χρόνου σε σχέση με την επισφάλεια, ως μορφή εκμετάλλευσης που λειτουργώντας στο παρόν εξαντλεί ταυτόχρονα και το μέλλον, αναδεικνύουν οι Tsianos και Papadopoulos:

Η επισφάλεια σημαίνει εξάντληση του συνεχούς της καθημερινής ζωής, όχι μόνο της εργατικής δύναμης. Με αυτή την έννοια, η επισφάλεια είναι μια μορφή εκμετάλλευσης που λειτουργεί πρωτίστως στο επίπεδο του χρόνου· κι αυτό διότι μεταβάλλει τη σημασία του τι είναι η μη παραγωγή. Η προστατευτική λειτουργία του προνοιακού συστήματος είναι η διαχείριση του χρόνου: είναι η πρόβλεψη και η εξασφάλιση έναντι των περιόδων κατά τις οποίες γίνεται μη παραγωγικός (ατυχήματα και ασθένεια, ανεργία, γήρας). Στον μετα-φορντισμό αυτή η μορφή διαχείρισης εξαφανίζεται. Όχι μόνο διότι το μέλλον δεν είναι εγγυημένο, αλλά και γιατί το μέλλον το έχει ήδη ιδιοποιηθεί το παρόν. Από την οπτική του εργαζόμενου, η εργασία λαμβάνει χώρα στο παρόν, το οποίο είναι, ωστόσο, ενσωματωμένο σε ολόκληρη τη διάρκεια της ζωής του ως εργαζομένου. Κι είναι ακριβώς αυτή η ισόβια έκταση που καταστρέφεται με την επισφάλεια: από την οπτική του κεφαλαίου, ολόκληρο το συνεχές της ισόβιας διάρκειας ζωής ενός επισφαλώς εργαζομένου τέμνεται σε διαδοχικές, εκμεταλλεύσιμες μονάδες του παρόντος. Η επισφάλεια είναι μια

μορφή εκμετάλλευσης, η οποία, λειτουργώντας μόνο στο παρόν, εξαντλεί ταυτόχρονα και το μέλλον» (Tsianos, Papadopoulos, 2006).

Η επισφάλεια που βιώνουν οι συμβασιούχοι υπάλληλοι επηρεάζει, ωστόσο, και τους μόνιμους υπαλλήλους. Στο βαθμό που πολλά από τα τμήματα της υπηρεσίας είναι στελεχωμένα κατά κύριο λόγο με συμβασιούχους υπαλλήλους, οι αλλαγές του προσωπικού που επιβάλλονται από τις συνεχείς διακοπές των συμβάσεων και την έναρξη νέων, αποσταθεροποιούν σημαντικά το ποσοτικό αλλά και το ποιοτικό αποτέλεσμα της εργασίας, ασκώντας ανάλογες πιέσεις στους εργαζόμενους που κατέχουν θέσεις ευθύνης. Ως σημαντική παράμετρος αναδεικνύεται η απώλεια της «θεσμικής μνήμης» (Rhodes, 2013: 10), η οποία προκαλείται από τις συχνές εναλλαγές συμβασιούχων υπαλλήλων, δημιουργώντας συνεχείς ανάγκες επανεκπαίδευσης και επανεξοικείωσης του προσωπικού με το αντικείμενο και τις διαδικασίες της εργασίας.

Εργαζόμενοι σε ΜΚΟ

«Η δουλειά ήταν πολύ ενδιαφέρουσα αλλά εργασιακά ήταν άθλια. Δεν πληρωνόμουν κάθε μήνα, ήμουν ανασφάλιστος, και σκεφτόμουν, μέχρι τότε θα συνεχίσει αυτό;»

Θωμάς, εργαζόμενος σε ΜΚΟ

Για τους συνομιλητές μου που εργάζονταν σε ΜΚΟ η εργασία τους σε αυτές αποτέλεσε τη «λύση» έναντι της απώλειας της προηγούμενης θέσης τους ή μια πρόσκαιρη απασχόλησή τους έπειτα από διαστήματα ανεργίας. Η εργασία «στο προσφυγικό» σε πολλές περιπτώσεις υπήρξε απόρροια της γνώσης ξένων γλωσσών, ή της προηγούμενης περιστασιακής απασχόλησης με συναφή αντικείμενα, συχνά κατόπιν πρακτικής άσκησης ή εθελοντικής εργασίας. Για πολλούς από τους εργαζομένους σε ΜΚΟ, η εργασία σε αυτές μοιάζει να είναι η πραγματική «καριέρα» τους: συχνά η εργασιακή τους πορεία διακρίνεται από συχνές μετακινήσεις μεταξύ διαφορετικών ΜΚΟ ή και δημόσιων φορέων. Όπως παρατηρεί η Ροζάκου:

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ανάδειξη των ΜΚΟ ως επαγγελματικό πεδίο για νέους, ιδιαίτερα αποφοίτους κοινωνικών επιστημών. Την δεκαετία του 1990 ο θεσμοθετημένος 'εθελοντισμός' στα πλαίσια ΜΚΟ αποτελεί ένα φαινόμενο που παρουσιάζει άνθιση και έρχεται δυναμικά στο επίκεντρο των δημόσιων συζητήσεων. Την ίδια περίοδο, ο επαγγελματικός χαρακτήρας αναδεικνύεται σε σημαντική διάσταση του 'εθελοντισμού'. Η εθελοντική εργασία, ευρέως αποδεκτή και ως ένδειξη επαγγελματικής εμπειρίας, συνιστά μαθητεία και εξειδίκευση στην παροχή υπηρεσιών σε ποικίλες ομάδες πληθυσμών, στους εκάστοτε αποδέκτες. Ο 'εθελοντισμός' σε κάποιες περιπτώσεις

αποτελεί στάδιο μαθητείας για την ενδυνάμωση των επαγγελματικών τους γνώσεων και δεξιοτήτων. (Ροζάκου, 2007, 163)

Η ανάγκη για απόκτηση εργασιακής εμπειρίας προκειμένου να ενισχυθεί μελλοντικά η δυνατότητα συνέχισης της εργασιακής απασχόλησης ιδίως για όσους βρίσκονται στο ξεκίνημα του εργασιακού τους βίου περιορίζει τις απαιτήσεις τους, καθιστώντας τους δεκτικούς σε συνθήκες και αρμοδιότητες πέραν των συμφωνημένων. Από την άλλη πλευρά, η έλλειψη εμπειρίας δείχνει να αποτελεί «θελκτικό» χαρακτηριστικό του υποψήφιου εργαζομένου. *«Η αίσθησή μου ήταν ότι ήθελαν να έχεις μια καλή επαφή με τα άτομα που θα εξυπηρετούσες, αλλά να μην ξέρεις και πολλά, να μην είσαι και τόσο έμπειρος. Και όντως, τα πρώτα άτομα που πήραν, τα πήραν σταδιακά. Ένα μήνα εθελοντικά και μετά με απόδειξη δαπάνης. [...] Τα παιδιά δε μιλούσαν, θεωρούσαν “θα φανώ, και μετά θα ανελιχθώ”. Υπάρχει το εργασιακό ήθος ότι πρέπει να γίνει η δουλειά, στο περνάνε αυτό, από ‘κει και πέρα δεν μπορείς να κάνεις τίποτα. [...] Αλλά έχει να κάνει και με τις επιδιώξεις σου, μάλλον στα 24χρονα τους είχαν περάσει το “κάνε το αυτό και ξέρεις μετά... είναι η ECHO⁴⁹ εδώ, θ’ ανοίξουν προγράμματα...”»* αναφέρει ο Θωμάς. Απόφοιτος ο ίδιος του τμήματος κοινωνιολογίας, είχε δουλέψει στο παρελθόν τόσο ως εθελοντής, όσο και ως εργαζόμενος άλλων ΜΚΟ. Έπειτα από ενάμισι χρόνο ανεργίας προσλήφθηκε σε μια ΜΚΟ που δραστηριοποιούνταν στον τομέα της παιδικής προσφυγικής προστασίας. Είχε εργαστεί για πολλά χρόνια με «μπλοκάκι» και η πρόσληψή του με σύμβαση εργασίας στο συγκεκριμένο αντικείμενο αποτελούσε ιδιαίτερα θελκτική προοπτική. Στην πορεία, εντούτοις, διαπίστωσε ότι η εργασιακή του σχέση δε θα ήταν αυτή: *«Περάσαμε από κάποιες τελευταίες συνεντεύξεις, μετά την εκπαίδευση, και μας είπαν ότι τελικά δε θα ήταν με ΙΚΑ, θα ήταν με απόδειξη δαπάνης. Η δουλειά ήταν πολύ ενδιαφέρουσα αλλά εργασιακά ήταν άθλια. Δεν πληρωνόμουν κάθε μήνα, ήμουν ανασφάλιστος, και σκεφτόμουν, μέχρι πότε θα συνεχίσει αυτό; Είχα φίλους που μου είχαν πει αν πας ν’ ανοίξεις ΤΕΒΕ, όσο έχεις αυτό το καθεστώς εργασίας, μπορεί να σου ζητούν αναδρομικά ασφαλιστικές εισφορές. Το πρόγραμμα τελείωνε, αλλά μας πρότειναν να συνεχίσουμε με τους ίδιους όρους για ένα τρίμηνο και βλέπουμε. Ωστόσο, εγώ είχα φτάσει στα 10.000 που ήταν το πλαφόν, είχα ρωτήσει την εφορία και μου είχαν πει καλύτερα να έχεις μέχρι 8.000 με αποδείξεις δαπανών, οπότε φοβόμουν ότι θα με τσακώσει και η Εφορία και το ΤΕΒΕ μετά».*

Για τους εργαζόμενους σε ΜΚΟ η εμπειρία της εργασίας εμφανίζεται συχνά ως μια «γκρίζα ζώνη» μεταξύ μισθωτής εργασίας και αυτοαπασχόλησης:

⁴⁹ European Civil protection and humanitarian aid operations, Greece, factsheet, last updated on 02/04/2018, στην ιστοσελίδα https://ec.europa.eu/echo/where/europe/greece_en [πρόσβαση: 30.05.2018]

Το βασικό χαρακτηριστικό των υβριδίων αυτών μορφών εργασίας είναι ότι ο εργαζόμενος απασχολείται σε συνθήκες που προσομοιάζουν με τις συνθήκες της μισθωτής εργασίας, θεωρείται όμως ως ανεξάρτητος (ελεύθερος επαγγελματίας). Κατά συνέπεια, επωμίζεται όλους τους κινδύνους (κίνδυνο απασχόλησης) και τα μειονεκτήματα (κοινωνική ασφάλιση, δικαιώματα εργατικού κώδικα) του στάτους του ανεξάρτητου (ελεύθερου επαγγελματία), χωρίς να μπορεί να επωφεληθεί των πλεονεκτημάτων που συνήθως απορρέουν (αυτονομία δράσης). Κατά συνέπεια, οι δυνατότητες εξωτερικής ευελιξίας που προσφέρουν αυτές οι υβριδικές μορφές μεταξύ μισθωτού και ελεύθερου επαγγελματία, είναι πολύ πιο εκτεταμένες από κάθε άλλη μορφή (επίσημης) απορρύθμισης της αγοράς εργασίας. Η χρήση των μορφών απασχόλησης με το καθεστώς των συμβάσεων έργου ή των ανεξάρτητων υπηρεσιών είναι ιδιαίτερα διαδομένη στην Ελλάδα συχνά μάλιστα υποκρύπτει μισθωτή εργασία. Σοβαρό ερώτημα αποτελεί κατά πόσο η χρήση του θεσμού του δελτίου παροχής υπηρεσιών (ΔΠΥ) ανταποκρίνεται στο περιεχόμενο της σύμβασης στο οποίο αναφέρεται, απευθύνεται σε απασχόληση που βρίσκεται στην «γκρίζα ζώνη» μεταξύ εξαρτημένης και ανεξάρτητης εργασίας ή τέλος έχει ως μοναδικό στόχο την καταστράτηγηση της εργατικής νομοθεσίας (Τριανταφύλλου, 2008).

Την επισφάλεια των εργαζόμενων στη ΜΚΟ επιτείνει επίσης η απουσία συγκεκριμένου τύπου εργασίας στο συμβόλαιό τους. Ο Nasim εντάχθηκε στην οργάνωση όταν απολύθηκε από την εταιρεία στην οποία δούλευε, μένοντας μόνιμα πλέον στην Ελλάδα κατά τα τελευταία δέκα περίπου χρόνια. Μολονότι στη χώρα του είχε αποκτήσει πανεπιστημιακό τίτλο άλλης ειδικότητας, η εργασία του στην οργάνωση βασίστηκε στη γνώση γλωσσών από χώρες προέλευσης προσφύγων. *«Συμβόλαιο υπέγραψες, ναι, δεν προσδιόριζε όμως σε ποιο μέρος θα έπρεπε να δουλέψεις. Αν υπήρχε ανάγκη, μπορούσαν να σε στείλουν όπου ήθελαν».* Οι δυνατότητες κινητικότητας και εξέλιξης βιώνονται ως πιο περιορισμένες για τους εργαζομένους των ΜΚΟ, στο βαθμό που δεν προβλέπεται θεσμοθετημένος τρόπος εξέλιξής τους και αυτή εξαρτάται από κριτήρια που συναντώνται σε ιδιωτικού τύπου εργασιακές σχέσεις. Αντίθετα, η κινητικότητά τους εστιάζεται σε χωρικό επίπεδο: στο βαθμό που τα συμβόλαιά τους δεν περιλαμβάνουν συγκεκριμένο τόπο εργασίας, μπορούν να εργάζονται σε διαφορετικό κάθε μέρα τόπο, ανάλογα με τις εκάστοτε ανάγκες.

Στη συνεχή μετακίνηση μεταξύ οργανώσεων, οι εργαζόμενοι καλούνται, επίσης, σε ορισμένες περιπτώσεις να αντιμετωπίσουν τον «ανταγωνισμό» μεταξύ των ΜΚΟ. Η «φυγή» ενός εργαζόμενου από μια οργάνωση προκειμένου να εργαστεί σε κάποια άλλη υπό καλύτερες συνθήκες, μπορεί να εκληφθεί ως «έλλειψη πίστης», καθιστώντας ιδιαίτερα δύσκολη την επιστροφή του σε μελλοντικό χρόνο. Από την άλλη πλευρά, οι συνδικαλιστικές πρωτοβουλίες αποτρέπονται, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις αποτελούν και αφορμή για τη μη συνέχιση της σύμβασης εργασίας *«Η ΜΚΟ στην οποία δούλευα δε θέλει σωματεία και τέτοια»* ανέφερε ο Θωμάς. *«Για κάποια άτομα ήταν η πρώτη τους δουλειά, σκέφτονταν είναι η πρώτη μου δουλειά, γιατί ν' αντιδράσω; Υπάρχει πολύς φόβος γιατί υπάρχει πολύ μεγάλη ανεργία στην Ελλάδα αυτή*

τη στιγμή, είναι πολύ δύσκολο να βρεις δουλειά σε ΜΚΟ, είναι πολύ δύσκολο γιατί έχουν μπει πολλοί κοινωνικοί και πολιτικοί επιστήμονες πια». Με την έννοια αυτή, ο κίνδυνος της ανεργίας δείχνει να επηρεάζει πολλαπλά τους εργαζόμενους, τόσο ως εμπειρία «οδύνης» όσο και ως μέσο αποτροπής διεκδικήσεων των εργασιακών τους δικαιωμάτων (Παναγιωτόπουλος, 2005: 206 επ.).

Η λειτουργική θέση των εργαζομένων σε ΜΚΟ στη δομή εργασιών της υπηρεσίας, -ένας χώρος «θολών» αρμοδιοτήτων και ορίων (Cabot, 2014: 97)- καθορίζεται από τον ρόλο που διαδραματίζουν στις διαδικασίες: κάποιιοι συμμετέχουν στις διοικητικές πράξεις που σχετίζονται με την εξέταση του καθεστώτος του πρόσφυγα και τις συναφείς με αυτή διαδικασίες, ενώ άλλοι συμμετέχουν σε περιφερειακές ενέργειες. Μολονότι εργαζόμενοι των ΜΚΟ συνεργάζονται σε καθημερινή βάση με πολλούς από τους υπαλλήλους της Υπηρεσίας Ασύλου, αποτελούν ένα πλήρως διακριτό σώμα εργαζομένων σε αυτή. Τόσο οι μόνιμοι όσο και οι συμβασιούχοι υπάλληλοι της υπηρεσίας τους συγκαταλέγουν στους *συνεργάτες*, αλλά όχι στους *συναδέλφους*, ακόμη κι αν η σύμπραξη μαζί τους είναι καθημερινή και αναγκαία για έναν σημαντικό αριθμό των διαδικαστικών πράξεων και ενεργειών. Αντίστροφα, ούτε οι τελευταίοι αναφέρονται στους υπαλλήλους της υπηρεσίας ως «συναδέλφους». Η ερμηνεία της Νίκης γι' αυτό θεμελιώνεται στη διαφορετική προδιάθεση που αποδίδεται στις δύο κατηγορίες εργαζομένων: «Υπήρχε γενικότερα αυτή η αίσθηση ότι είσαι με την πλευρά των καλών και ουσιαστικά η υπηρεσία δεν είναι και τόσο καλή, ότι εσύ είσαι που θα στηρίζεις τους ανθρώπους εκεί, κατάλαβες; Υπήρχε αυτή η αίσθηση, η οποία γενικά καλλιεργείται στον ανθρωπιστικό χώρο ότι είσαι κάτι ανώτερο γιατί σώζεις κόσμο. Ως ανθρωπιστική οργάνωση αντιμετωπίζαμε τον εαυτό μας, υπήρχε αυτό το αφήγημα ότι χωρίς εμάς θα σταματήσει ο κόσμος. Οπότε νομίζω από αυτή την πλευρά δε νιώθαμε, δεν ένιωθαν συνάδελφοι γιατί ένιωθαν ανώτεροι, ότι εσύ είσαι το κράτος, και ξέρεις σε τι κράτος... αυτός είναι κρατικός φορέας κι εμείς πάμε ουσιαστικά να σώσουμε την κατάσταση. Υπάρχει γενικά αυτό, όταν συνεργάζεσαι με δημόσιο φορέα και είσαι ΜΚΟ, έχεις μια ηθική ανωτερότητα».

Οι δαιδαλώδεις διαδρομές της μισθοδοσίας

«Όταν εργάζεσαι για τον δημόσιο τομέα αλλά αμείβεσαι εξ ολοκλήρου από ενωσιακά κονδύλια, ποιος σου αποδίδει δικαιώματα; Αυτός για τον οποίον δουλεύεις ή αυτός που σε πληρώνει;»

Νίκος, συμβασιούχος υπάλληλος, ανάρτηση στο facebook

Οι συνεντεύξεις που πραγματοποίησα με συμβασιούχους υπαλλήλους τον Μάρτιο του 2018 συνέπεσαν με την πολυήμερη επίσχεση εργασίας τους, προκειμένου να τους καταβληθούν οι καθυστερημένοι μισθοί των τριών τελευταίων μηνών. Επρόκειτο για την δεύτερη επίσχεση εργασίας στην οποία προέβαιναν κατά τα τελευταία χρόνια, ενώ είχαν προηγηθεί πολυάριθμες απεργίες και στάσεις εργασίας, με κύριο αίτημα την έγκαιρη καταβολή του μισθού τους. Στην περίπτωση των συμβασιούχων υπαλλήλων και των εργαζομένων σε ΜΚΟ οι διαρκείς καθυστερήσεις πληρωμής αποτελούν μια σημαντική παράμετρο της επισφάλειας, η οποία ενσωματώνεται στη «συνήθη» ροή της ζωής τους⁵⁰: *«από ένα σημείο και μετά είχα συνηθίσει ότι δεν πρόκειται ποτέ να παίρνεις τον μήνα τον μισθό σου, το θεωρείς δεδομένο»* αναφέρει η Κική. Μολονότι οι συμβασιούχοι υπάλληλοι δε διαφοροποιούνται μισθολογικά από τους μόνιμους, στο βαθμό που ο μισθός τους προέρχεται από συγχρηματοδοτούμενα ευρωπαϊκά προγράμματα, σημειώνονται συχνές καθυστερήσεις στην πληρωμή τους. Η συνθήκη αυτή τους διαμορφώνει την αίσθηση του «αναλώσιμου», περιορίζοντας τις προσδοκίες τους στα στενά όρια της οικονομικής τους επιβίωσης. Παρόμοια εργασιακή εμπειρία διαπιστώνεται και στους συνομιλητές μου που εργάζονταν σε ΜΚΟ. Καθ' όλη την πενταετή εργασία της σε ΜΚΟ, η Νίκη βίωσε σοβαρές καθυστερήσεις στην πληρωμή του μισθού της: *«Ήμουν και νωρίτερα σε ΜΚΟ και μάλιστα συνέχισα να είμαι απλήρωτη από την προηγούμενη δουλειά. Πήγα στην επόμενη ΜΚΟ και όλο αυτό ενώθηκε και έγινε εννιά μήνες»*. Δεδομένου ότι σε πολλές περιπτώσεις οι θέσεις που καταλαμβάνουν συμβασιούχοι εργαζόμενοι αφορούν την παροχή εργασίας σε μέρη διαφορετικά από τον τόπο μόνιμης κατοικίας τους, υποστηρίζονται οικονομικά από το οικογενειακό τους δίκτυο έως την καταβολή των μισθών τους. Θα μπορούσε εδώ να γίνει λόγος για τις οικογενειακές πρακτικές αλληλεγγύης ως στρατηγικές επιβίωσης, στις οποίες αναφέρεται η Κόφτη στην εθνογραφία

⁵⁰ Αξιοποιώντας την έννοια της *έξης* κατά τη μελέτη της επισφάλειας στη β' γενιά μεταναστών στην Ελλάδα, ο Κεσίσογλου (2014: 305 επ) επισημαίνει ότι στον νεοφιλελεύθερο καπιταλισμό οι συνθήκες επισφαλούς εργασίας επηρεάζουν ηγεμονικά την παραγωγή νοήματος και τη δόμηση της κοινωνικής ταυτότητας

της για τους μεταβαλλόμενους δεσμούς αλληλεγγύης και εξάρτησης στη Βουλγαρία (Kofiti, 2017: 177)⁵¹.

Το γεγονός της χρηματοδότησης των μισθών των συμβασιούχων υπαλλήλων από ευρωπαϊκά κονδύλια⁵² αποτελεί επιπλέον μία κρίσιμη πηγή ασάφειας: η καταβολή του μισθού λαμβάνει στην περίπτωση των συμβασιούχων τη μορφή μιας δαιδαλώδους διαδρομής μεταξύ γραφειοκρατικών μηχανισμών –των σχετικών οργάνων της ΕΕ, του ελληνικού εποπτεύοντος την υπηρεσία υπουργείου και της οικονομικής υπηρεσίας της υπηρεσίας, καθιστώντας ασαφή την ιεραρχική δομή, αλλά και τις ευθύνες για τις σχετικές καθυστερήσεις⁵³. Οι Παρσάνογλου και Τσιάνος αναδεικνύουν αυτό ακριβώς το δικαιωματικό έλλειμμα που γεννά η επισφάλεια:

Η οδυνηρή *condition humana* του “πρεκαριάτου”, του μητροπολιτικού πλήθους της επισφάλειας είναι η δικαιωματική της απαξίωση. Αυτή ακριβώς όμως η απαξίωσή της γενικεύει όχι μόνο ένα καθεστώς ελεγχόμενης εξαθλίωσης, αλλά και ένα κενό ρύθμισης. Γιατί ό,τι είναι μη αναπαραστήσιμο, μη μετρήσιμο, ασύλληπτο, είναι και μη ελεγχόμενο. Με ποιον να τα βάλει ο μεταφραστής ή ο μικρο-πωλητής; Σε ποιο πλαίσιο να διαπραγματευτεί ο εργαζόμενος σε ΜΚΟ, ή ο προτζεκτάκιας που σηκώνει το κύριο βάρος μεγάλου μέρους της έξωθεν καλής μαρτυρίας των πανεπιστημίων; (Παρσάνογλου, Τσιάνος, χ.χ.: 9).

Οι «ειδικοί»

*«Παλιά ήταν λίγο πιο αθώα τα πράγματα, μετά βγήκαν οι τίτλοι.
Δεν υπήρχε, νομίζω, τόσο παλιά η έννοια του expert»*

Νίκη, εργαζόμενη σε ΜΚΟ

Η έννοια του «ειδικού» δείχνει να διατρέχει τη λειτουργία της Υπηρεσίας Ασύλου και των συνεργαζόμενων με αυτήν φορέων. Η συνεργασία των ελληνικών Αρχών με το ευρωπαϊκό όργανο EASO, το κέντρο εμπειρογνωμοσύνης της ΕΕ σε θέματα ασύλου, ξεκίνησε σχεδόν από τη σύστασή της το 2011 και διατηρείται καθ’ όλη τη διάρκεια λειτουργίας της. Στο παραπάνω πλαίσιο, εμπειρογνώμονες του EASO παρέχουν εκπαίδευση και επιμόρφωση στους

⁵¹ Σε ανάλογο πλαίσιο, ο Παναγιωτόπουλος (2005: 176) διακρίνει την ενίσχυση της συνοχής και των σχέσεων αλληλεγγύης εντός της οικογένειας ενόψει της ανεργίας κάποιου μέλους της, προκειμένου να αντιμετωπίσουν «όπως μπορούν» ό,τι επιφέρει η έλλειψη των αναγκαίων πόρων και τις ιεραρχήσεις που διαμορφώνονται σε σχέση με την κατανάλωση.

⁵² Βλ. σχετικά τις προκηρύξεις των θέσεων ΣΟΧ στην ιστοσελίδα της Υπηρεσίας Ασύλου <http://asylo.gov.gr> [πρόσβαση: 30.05.2018]

⁵³ Η παραπάνω συνθήκη εμφανίζει ενδιαφέρουσες αναλογίες με τη συνθήκη που περιγράφουν οι πρόσφυγες, απευθυνόμενοι σε μια πυκνή, δύσκολα αποκωδικοποιήσιμη γραφειοκρατική δομή, προκειμένου προσεγγίσουν τις κοινωνικές υπηρεσίες και μηχανισμούς που θα επιτρέψουν την εργασιακή και κοινωνική τους ένταξη στη χώρα (Cabot, 2014: 203)

υπαλλήλους της υπηρεσίας.⁵⁴ Η συμμετοχή του EASO στις διαδικασίες προσφυγικής προστασίας επιτάχθηκε μετά το καλοκαίρι του 2015, όταν το παραπάνω όργανο έστειλε «εμπειρογνώμονες» για την εκτέλεση, αρχικά, του προγράμματος της μετεγκατάστασης και εν συνεχεία προς συνδρομή στην εφαρμογή της κοινής δήλωσης ΕΕ-Τουρκίας⁵⁵. Τα άτομα που αρχικά κατέφθασαν ήταν στην πλειονότητά τους εργαζόμενοι των υπηρεσιών ασύλου άλλων χωρών μελών, λάμβαναν επιμίσθιο και ο χρόνος εργασίας τους στην Ελλάδα περιοριζόταν σε λίγους μήνες, οπότε και αντικαθίσταντο από άλλους αντίστοιχους υπαλλήλους. Από την πλευρά των υπαλλήλων της υπηρεσίας, ανεξάρτητα από την εργασιακή τους θέση, η συνεργασία αυτή αντιμετωπίστηκε αρχικά ως μία ακόμη «υποχρέωση» συναντήσεων και συνεννοήσεων που επιβάρυνε την καθημερινότητά τους. Η Ναταλία περιγράφει πώς η έλευση των διεθνών υπαλλήλων αποτέλεσε στοιχείο αποσυντονισμού και ουσιαστικής μεταβολής του χαρακτήρα της εργασίας της: *«Εκεί που είχε πάει να στρώσει μια κατάσταση, ήρθε αυτή η αλλαγή με τους EASO. Εκεί που είχες αρχίσει ν' αποκτάς έναν ρυθμό και να νιώθεις υπεύθυνος ότι χειρίζεσαι ολοκληρωτικά μια συνέντευξη, συναντάς τον άνθρωπο, τον δέχεσαι στο γραφείο σου, στη δεύτερη φάση υπάρχει μια ολοκληρωτική αλλαγή, είσαι εκεί για να βάζεις σφραγίδες για τον EASO expert που έχει έρθει»*. Η σύντομη διαμονή τους στη χώρα προκαλεί την αδυναμία τους να εξοικειωθούν με τις εγχώριες διαδικασίες και πρακτικές, γεγονός που θέτει σε αμφισβήτηση τον χαρακτήρα του «ειδικού», τα κίνητρα, αλλά και τη δυνατότητά τους να παράσχουν ουσιαστική συνδρομή⁵⁶. Η πραγματική «εξειδίκευση» των ειδικών αποτελεί αντικείμενο αμφισβήτησης, στο βαθμό που δε γίνονται αντιληπτοί ως γνώστες του νομοθετικού πλαισίου, των διαδικαστικών αλλά και των ουσιαστικών ζητημάτων που ανακύπτουν κατά την εργασία. Αυτό που τους καθιστά «ειδικούς» δείχνει, έτσι, να είναι περισσότερο η σχέση τους με το όργανο που εκπροσωπούν, παρά η γνωστική τους ειδίκευση.

⁵⁴ Όλα τα προγράμματα του EASO είναι διαθέσιμα στην ιστοσελίδα <https://www.easo.europa.eu/archive-of-operations> [πρόσβαση: 30.05.2018]. Οι επικέντρωση στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες εκ μέρους του ευρωπαϊκού οργάνου εντάσσονται στις «μαλακές» μορφές ρύθμισης τις οποίες υιοθέτησε το όργανο κατά την αρχική φάση της λειτουργίας του (Schneider, Nieswandt, 2018: 17)

⁵⁵ Οι εργαζόμενοι του EASO πραγματοποιούν τις συνεντεύξεις με τους αιτούντες στο πλαίσιο της διαδικασίας συνόρων, στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου. Πρέπει να επισημανθεί ότι ενώ οι αρμόδιες ελληνικές αρχές ασύλου είναι τυπικά υπεύθυνες για τη λήψη και την έκδοση των σχετικών διοικητικών αποφάσεων, λαμβάνοντας υπ' όψιν τη σημασία της συνέντευξης για την κρίση μιας υπόθεσης, μοιάζει «εύλογο να υποθέσει κανείς ότι ο ρόλος τους [των ελληνικών αρχών] μπορεί να συνίσταται στο να επικυρώνουν την απόφαση που ελήφθη από τους “ειδικούς” αυτούς» (Tsourdi, 2016: 1024)

⁵⁶ Τις πρώτες μέρες μετά την έλευση των expert στο νησί όπου είχα μεταβεί να εργαστώ, κυκλοφόρησε –εν είδει ανεκδότου- η φήμη ότι κάποιος απ' αυτούς είχε ζητήσει να πληροφορηθεί για τις ώρες που κατέφθαναν οι βάρκες με τους πρόσφυγες από την Τουρκία, προκειμένου να παρευρίσκεται στην άφιξή τους.

Επιπλέον, η δυσδιάκριτη ένταξη των υπαλλήλων αυτών στις εθνικές τους υπηρεσίες και ταυτόχρονα στο προσωπικό του EASO καθιστά για τους συνομιλητές μου «θολά» τα κίνητρά τους. Όπως εξηγεί η Ναταλία: *«Αυτοί ήταν υπάλληλοι εθνικών υπηρεσιών, σε κάποιες περιπτώσεις ορισμένων χωρών ήταν αστυνομικοί, γιατί δεν υπάρχει εκεί υπηρεσία. Το κίνητρο; Μια κοπέλα μου είχε πει, ας πούμε, ότι “ξέρω πως αν κάνω πολλές τέτοιες αποστολές, μετά θα έχω αυξημένες πιθανότητες να πάω στο Λίβανο ή σε μια αποστολή που εμένα θα με ενδιέφερε περισσότερο”, λόγω expertise ας πούμε. Για κάποιους άλλους ήταν προφανώς τα χρήματα, που ήταν αυξημένα σε σχέση με το να δουλεύουν στη χώρα τους, για κάποιους άλλους ήταν η Ελλάδα, ξέρεις, καλοκαίρι».* Η αφήγηση της Ναταλίας αναδεικνύει, ωστόσο, άλλη μία παράμετρο: η παρουσία των διεθνών υπαλλήλων του EASO γίνεται παράλληλα αντιληπτή και ως μέθοδος «ελέγχου» των ατόμων που θα μεταφερθούν στις άλλες χώρες της ΕΕ: *«Στην αρχή εμείς τους εκπαιδεύαμε. Η απάντηση ήταν ότι δεν τους πληρώνω εγώ, το ελληνικό κράτος, δεν αντέχω να τους πληρώσω εγώ, άρα έρχονται από αλλού. Το δεύτερο πιστεύω ότι ήταν θέμα εμπιστοσύνης, έλλειψη αξιοπιστίας, ήθελαν να ξέρουν ποιους θα έπαιρναν οι άλλες χώρες, ήθελαν να έχουν ένα κομμάτι ελέγχου».* Ταυτόχρονα, η παρουσία τους γίνεται κατανοητή και ως τμήμα της ευρύτερης «εποπτείας» που βιώνει η χώρα την ίδια περίοδο. Η Ναταλία αναφέρει χαρακτηριστικά: *«Δεν αμφισβητώ το κομμάτι ότι είναι ένας άνθρωπος που έχει δουλέψει κάποια χρόνια εξετάζοντας αιτήματα και εκδίδοντας αποφάσεις. Αλλά ο τρόπος που έγινε όλο αυτό δεν άφησε περιθώριο να συζητήσεις με αυτούς τους ανθρώπους και να μοιραστείτε απόψεις, ήταν λίγο ότι έρχονται οι experts, αποικιοκρατικά, να καπελώσουν την όλη διαδικασία, κι εσείς είστε οι γραμματείς. Στο γενικότερο πλαίσιο επίσης του τι συνέβαινε στην Ελλάδα εκείνη τη φάση, Ευρώπη, ΔΝΤ, αυτό αντικατόπτριζε πλήρως αυτή την κατάσταση, ότι δεν ερωτάσαι καν. Τέλος».* Οι Zerilli και Trappe (2017) αναδεικνύουν αυτή τη διάσταση στην εθνογραφική τους προσέγγιση της πρόσληψης των «εμπειρογνομόνων» σε προγράμματα νομικής συνεργασίας στο Κόσοβο, με χρηματοδότηση της ΕΕ, επισημαίνοντας πώς η έννοια του κράτους δικαίου συνιστά εμπόρευμα σε μια διεθνή «νομική αγορά» από τις χώρες του παγκόσμιου βορρά προς τις χώρες του παγκόσμιου νότου. Παράλληλα, διακρίνουν την πρόσληψη των «ειδικών» ως «ιμπεριαλιστών» από τον ντόπιο πληθυσμό, καθώς επίσης τις ιεραρχικές σχέσεις που παράγονται και τις τριβές που προκαλούνται από τις υπέρμετρες οικονομικές απολαβές των «ειδικών» για την υλοποίηση του έργου τους.

Παράλληλα, στο βαθμό που η πραγματική τους εξειδίκευση αμφισβητείται, οι «ειδικοί» εκλαμβάνονται από τους συνομιλητές μου ως «εγκλωβισμένοι» στις οδηγίες που τους παρέχονται: *«Οι EASO expert δεν μπορούν να λειτουργήσουν χωρίς λεπτομερείς οδηγίες επί της*

ουσίας. Δεν έχουν δική τους άποψη, για να λάβουν μόνοι τους τα στοιχεία» υποστήριξαν υπάλληλοι της υπηρεσίας. Με την έννοια αυτή, οι «ειδικοί» καλούνται να γίνουν τέτοιοι μέσα από τη συμμετοχή τους στις διαδικασίες και την καθημερινή τους «επιμόρφωση» και πληροφόρηση η οποία συχνά προέρχεται από τους υπαλλήλους της υπηρεσίας. Αντίθετα, στο κεντρικό επίπεδο, οι κεντρικές υπηρεσίες του EASO γίνονται αντιληπτές από τους διοικητικούς υπαλλήλους ως υπηρεσίες εμπειρογνομόνων. Η εκάστοτε ποιότητα της δουλειάς των expert δεν αποδίδεται στο ευρωπαϊκό όργανο αλλά στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και πολιτικές κάθε εθνικού συστήματος ασύλου, όπως «αντανακλώνται» στην εργασία των ατόμων που προέρχονται από κάθε χώρα.

Η εντεινόμενη εμπλοκή του ευρωπαϊκού οργάνου στις διαδικασίες προκαλεί, εξάλλου, ανησυχία στους συνομιλητές μου σε ό,τι αφορά τη δυνατότητά τους να συνεχίσουν να πραγματοποιούν το έργο τους «χωρίς παρεμβάσεις», είτε αυτές αφορούν διοικητικής και οργανωτικής φύσης αντικείμενο, είτε την ίδια τη διαδικασία λήψης απόφασης, ιδίως ενόψει των υφιστάμενων προτάσεων σχετικά με την ενίσχυση του ρόλου του στις εθνικές διαδικασίες (Schneider, Nieswandt, 2018: 18). Το στοιχείο αυτό δείχνει να βαραίνει ιδιαίτερα στον τρόπο με τον οποίο νοηματοδοτούν την εργασία τους, ενώ εκλαμβάνεται ως προαπαιτούμενο πραγματικής προστασίας των προσφύγων. «Το τι οδηγίες υπάρχουν σε άλλες χώρες, τις οποίες οι υπάλληλοι πρέπει να ακολουθούν αναγκαστικά όταν λαμβάνουν τις αποφάσεις τους για το αν θα δοθεί ή όχι άσυλο, είναι σοκαριστικό» αναφέρει η Δήμητρα, μόνιμη διοικητική υπάλληλος, που κατά την εργασία της της έρχεται συχνά σε επαφή και συνεργασία με ομολόγους της άλλων χωρών της ΕΕ, με στόχο την ομογενοποίηση διαδικαστικών και ουσιαστικών στοιχείων της διαδικασίας ασύλου μεταξύ των χωρών της ΕΕ.

Ο πολλαπλασιασμός των ειδικών στην Ελλάδα δείχνει να εξελίσσεται παράλληλα με τη διεθνοποίηση του προσφυγικού ζητήματος και την έλευση στη χώρα διεθνών ΜΚΟ, οργανισμών και εργαζομένων. Ο τίτλος του expert, που υιοθετείται από διεθνείς οργανισμούς, διεθνείς και εγχώριες ΜΚΟ προσδίδει έναν επαγγελματισμό που δείχνει να επιτελείται μέσα από τον ίδιο τον τίτλο. Κατά την πενταετή εργασία της σε ΜΚΟ, η Νίκη βίωσε αυτή την αλλαγή: «Παλιά ήταν λίγο πιο αθώα τα πράγματα, μετά βγήκαν οι τίτλοι. Δεν υπήρχε, νομίζω, τόσο παλιά η έννοια του expert. Μετά νομίζω βγήκε, που ήρθαν και πιο πολλά λεφτά, έπρεπε να δικαιολογήσεις και πράγματα, έπρεπε να βγούνε θέσεις ζαφνικά οπότε έγινε ζαφνικά κάποιος στην οργάνωση πχ “head of operation”. Πριν δεν υπήρχαν καν τέτοια, ήταν απλά η κοπέλα τάδε που ήταν συντονίστρια, ξέρεις. Μετά βγήκαν τίτλοι, γιατί επίσης ήρθαν και οι διεθνείς οργανώσεις με τους τάδε κι έπρεπε να εμφανίσεις κι εσύ έναν τάδε».

Ήδη από το 2016 οι υπάλληλοι που εργάζονται στην Υπηρεσία Ασύλου ως εκπρόσωποι του EASO προσλαμβάνονται και μισθοδοτούνται μέσω συνεργαζόμενης με το τελευταίο ιδιωτικής εταιρείας, ενώ υπάγονται λειτουργικά στο εποπτεύον ευρωπαϊκό όργανο. Στο πλαίσιο αυτό, Έλληνες εργαζόμενοι απασχολούνται υπό καθεστώς «δανειζόμενου» προσωπικού στο ευρωπαϊκό όργανο.⁵⁷ Τα πρόσωπα που προσλαμβάνονται με ολιγόμηνες συμβάσεις εργασίας από το EASO αποτελούν σε πολλές περιπτώσεις πρώην συμβασιούχους εργαζόμενους της Υπηρεσίας Ασύλου που συμμετέχουν σε μια σειρά από διαδικασίες σε όλο το φάσμα δραστηριοτήτων της, συχνά στις ίδιες θέσεις και με τις ίδιες αρμοδιότητες που είχαν λίγους μήνες νωρίτερα, ως συμβασιούχοι υπάλληλοι της υπηρεσίας. Παρά το γεγονός ότι οι υπάλληλοι της Υπηρεσίας Ασύλου –μόνιμοι ή συμβασιούχοι- σε πολλές περιπτώσεις εκτελούν το ίδιο έργο με εκείνους του EASO, οι τελευταίοι λαμβάνουν πολύ υψηλότερους μισθούς. Η Δέσποινα αφηγείται την εμπειρία της από την εργασία στο νησί: *«Έχουν έρθει κατά καιρούς πάρα πολύ συνάδελφοι από το EASO. Ουσιαστικά κάνουμε πάνω κάτω την ίδια δουλειά, με πολύ διαφορετικό καθεστώς και απολαβές κλπ. Στο νησί, ας πούμε, καταγραφές σε κάποια φάση κάνανε οι δικοί μας υπάλληλοι, οι συμβασιούχοι, οι interim του EASO, και οι αστυνομικοί. Άλλα λεφτά παίρναν οι μεν, άλλα λεφτά παίρναν οι δε, άλλα λεφτά παίρναν οι δικοί μας. Και κάναν ακριβώς την ίδια δουλειά. Και άλλη νοοτροπία επίσης. Όλοι ήταν διατεθειμένοι στην υπηρεσία. Στη νοοτροπία τη βλέπεις τη διαφορά. Ο interim του EASO, που ήταν Έλληνας και ο οποίος επίσης δουλεύει με τρίμηνες συμβάσεις, μέσω ιδιωτικής εταιρείας, ο οποίος ήταν σαν ιδιωτικός υπάλληλος, ωράριο 9-5 αυστηρά».* Με την έννοια αυτή, θα μπορούσε να γίνει λόγος για μια ιδιότυπη «κινητικότητα» μεταξύ διαφορετικών τύπων επισφαλούς εργασίας, μεταξύ ευρωπαϊκών και διεθνών οργανισμών, εθνικών υπηρεσιών και ΜΚΟ, η οποία διαμορφώνει μια ιδιότυπη «καριέρα» που ωστόσο υπόκειται διαρκώς σε ένα χρονικό τέλος, περισσότερο ή λιγότερο σαφώς διαγεγραμμένο. Ο μισθός των «δανειζόμενων» εργαζομένων του EASO, ωστόσο, που ανέρχεται σχεδόν στο διπλάσιο εκείνου των δημοσίων και συμβασιούχων υπαλλήλων⁵⁸ διαχωρίζει πλέον τους υπαλλήλους με κριτήριο τις οικονομικές τους απολαβές, διαμορφώνοντας –πέραν των κατηγοριών που αναδείχθηκαν παραπάνω- υπαλλήλους «δύο ταχυτήτων»: από τη μία πλευρά εκείνους που έχουν ως εργοδότη τους –ανεξαρτήτως εργασιακής σχέσης- την ελληνική δημόσια υπηρεσία κι από την άλλη, εκείνους που έχουν ως εργοδότη τους μια ιδιωτική εταιρεία, υπάγονται ιεραρχικά και λειτουργικά στο όργανο της ΕΕ

⁵⁷ Αντίστοιχες πρακτικές διαμορφώνονται στην Ιταλία, ενδεικτικά <https://www.adecco.it/aziende-che-assumono/easo> [πρόσβαση: 30.05.2018]

⁵⁸ Αντίθετα, οι μισθοί των μονίμων υπαλλήλων του ευρωπαϊκού οργάνου διαμορφώνονται διαφορετικά, βάσει του μισθολογίου των οργάνων της ΕΕ.

και εκτελούν λειτουργίες της ελληνικής δημόσιας υπηρεσίας. Η σημαντική μισθολογική διαφοροποίηση των δύο αυτών κατηγοριών δείχνει, έτσι, να αντιστρέφει την έννοια της καριέρας και να απομειώνει τη βαρύτητά της, ενώ ταυτόχρονα αποσταθεροποιεί την έννοια της επισφάλειας: η επισφάλεια των συμβασιούχων εκλαμβάνεται από τους μόνιμους συναδέλφους τους ως μια «ευκαιρία» βελτίωσης των οικονομικών τους απολαβών, ενώ παρά τη μονιμότητά των δημοσίων υπαλλήλων, οι χαμηλοί μισθοί που λαμβάνουν μεταφέρουν το πεδίο της επισφάλειας στο επίπεδο της υλικής τους επιβίωσης.

Κεφάλαιο 3: Ο μετασχηματισμός της δημόσιας υπηρεσίας και του κράτους. Επισφάλεια και διεθνοποίηση

Νέα δημόσια διοίκηση και επισφάλεια

Στα δύο πρώτα κεφάλαια της παρούσας εργασίας επιχειρήθηκε να αναδειχθεί μέσα απ' το εθνογραφικό πεδίο πώς ο πολιτικός σχεδιασμός που διαμορφώνεται και εφαρμόζεται από το ελληνικό κράτος και τα υπερεθνικά όργανα ενόψει του προσφυγικού ζητήματος κατά τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα αντανakλά όχι μόνο στους εμφανείς του στόχους, τους προσφυγικούς πληθυσμούς, αλλά ταυτόχρονα και σε εκείνους που καλούνται να τον εφαρμόσουν, τα εργαζόμενα υποκείμενα. Με την έννοια αυτή, η λειτουργία του πολιτικού σχεδιασμού αναζητήθηκε στην παρούσα εργασία όχι τόσο στο επίπεδο των κειμένων και του «από τα πάνω» παραγόμενου λόγου, αλλά κυρίως μέσα από τον τρόπο με τον οποίο βιώνεται στο εργασιακό πεδίο, τις σχέσεις που αυτό δομεί και τις συνθήκες που παράγει κατά την εργασία στην Υπηρεσία Ασύλου.

Εντούτοις, οι μεταβολές στο πεδίο της εργασίας εντάσσονται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο αλλαγών που ξεκίνησαν ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 από τις χώρες της Βρετανικής Κοινοπολιτείας και οδήγησαν σε ριζικές αλλαγές και στη δημόσια διοίκηση. Η επιστημονική οργάνωση της εργασίας όπως αποτυπώθηκε στον τειλορισμό και εφαρμόστηκε μέσα από τις αρχές της τυποποίησης και μηχανοποίησης (Murray, 1989 στο Hall κ.α., 2003: 311-321) τις οποίες είχε υιοθετήσει το φορντικό μεταπολεμικά κυρίαρχο μοντέλο παραγωγής (Harvey, 1992: 125 επ., Ντόμης, 2009: 16-23) άρχισε να χάνει την πειστικότητά της ήδη από τη δεκαετία του 1960 (Scrapanti, Zamagni, 2004: 193-196).⁵⁹ Οι οικονομικές κρίσεις των αρχών της δεκαετίας του 1970 (Μυλωνάκης, 2012: 52, Harvey, 1992: 145 επ.) οι οποίες έθεσαν σε αμφισβήτηση το μεταπολεμικό κεινσιανό οικονομικό μοντέλο (Σπυριδάκης, 2013: 25), σε συνδυασμό με τις πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις της περιόδου (Ντόμης, 2009: 23-30) οδήγησαν στη σταδιακή εισαγωγή της έννοιας της «ευελιξίας» τόσο της αγοράς, όσο και εν γένει της εργασιακής διαδικασίας (Harvey, 1992: 147 επ).

⁵⁹ Παραπέμποντας στους Neilson και Rossiter, οι Παρσάνογλου και Τσιάνος δεν αντιλαμβάνονται την επισφάλεια στην εργασία ως μια παρέκκλιση από τον (φορντιστικό) κανόνα, αλλά εκλαμβάνουν μάλλον την «φορντιστική» εργασία ως εξαίρεση και τις α-τυπικές μορφές εργασίας ως κανόνα (Παρσάνογλου, Τσιάνος, χ.χ.: 2)

Ως αποτέλεσμα των δομικών αυτών αλλαγών, το κράτος αποδείχθηκε αδύναμο να υποστηρίξει την πολιτική της πλήρους απασχόλησης, ενώ οι βιομηχανίες άρχισαν να εφαρμόζουν νέα ευέλικτα συστήματα παραγωγής, συντείνοντας στην επικράτηση αυστηρών μονεταριστικών πολιτικών στη Μ. Βρετανία και τις ΗΠΑ» (Σπυριδάκης, 2013: 26). Το 1979 και το 1980, χρονιές κατά τις οποίες εκλέχθηκαν η Margaret Thatcher ως πρωθυπουργός στην Αγγλία και ο Ronald Reagan ως πρόεδρος των ΗΠΑ αντίστοιχα, σηματοδότησαν τις απαρχές της κυριαρχίας του νεοφιλελευθερισμού και της οικονομικής πολιτικής την οποία υπαγόρευαν τα δόγματα του μονεταρισμού και της νέας κλασικής οικονομικής⁶⁰. Η πλήρης απασχόλησης έπαυσε να αποτελεί στόχο της κυβερνητικής πολιτικής που αποδέχθηκε ως φυσικό ένα ποσοστό ανεργίας, ενώ άλλα στοιχεία της οικονομικής πολιτικής που υιοθετήθηκαν ήταν η απορρύθμιση των αγορών, οι ιδιωτικοποιήσεις και η αποδόμηση του κράτους πρόνοιας (Μυλωνάκης, 2012: 52).⁶¹

Το νεοφιλελεύθερο οικονομικό δόγμα και η πολιτική του έκφραση αμφισβήτησε το μέγεθος και το κόστος της δημόσιας διοίκησης. Η εισαγωγή του ιδιωτικοοικονομικού μάνατζμεντ στην κρατική πολιτική υπήρξε απόρροια της συνολικότερης απορρύθμισης του κεϋνσιανού κράτους πρόνοιας, της επιρροής του μονεταρισμού και των πολιτικών του εκσυγχρονισμού και του Τρίτου Δρόμου, ως αξίωση ευελιξίας της δημόσιας διοίκησης. Αυτό που ονομάστηκε «Νέο Δημόσιο Μάνατζμεντ» (NDM) (New Public Management) εισήγαγε μια «νέα οικονομική των θεσμών, η οποία βασίζεται στην ιδέα της ορθολογικής επιλογής των δρώντων, συμπεριλαμβανομένων και όσων παρέχουν ή τους παρέχονται δημόσιες υπηρεσίες» (Μαρκαντωνάτου, 2011: 1-2). Στο επίκεντρο της στόχευσης του Νέου Δημόσιου Μάνατζμεντ τέθηκε ο ορθολογικός σχεδιασμός της αποτελεσματικότητας του κράτους στην παροχή υπηρεσιών, ο οποίος απαιτεί την υιοθέτηση ιδιωτικοοικονομικών τρόπων λειτουργίας από το κράτος, ώστε να επιτυγχάνεται το βέλτιστο δυνατό αποτέλεσμα με τις ελάχιστες δυνατές δαπάνες. Με την εισαγωγή ιδιωτικοοικονομικών κριτηρίων στη διαχείριση του δημόσιου τομέα, προτάσσονται νέες αξίες και αρχές⁶² που μεταβάλλουν τον τρόπο αντίληψης της

⁶⁰ Για τα ειδικότερα χαρακτηριστικά των οικονομικών αυτών δογμάτων από την πλευρά της οικονομικής επιστήμης, Screpanti, Zamagni (2004: 196-227)

⁶¹ Στην Αυστραλία η αλλαγή αυτή λαμβάνει χώρα σε τρεις φάσεις: επιχειρηματική διακυβέρνηση κατά τη δεκαετία του 1980, Νέο Δημόσιο Μάνατζμεντ κατά τη δεκαετία του 1990 και η «ολοκληρωμένη διακυβέρνηση» (integrated governance) κατά τη δεκαετία του 2000, (Edwards, Halligan, Horrigan, Nicoll, 2012: 35-39)

⁶² Αυτοευθύνη αντί της υψηλά κανονιστικής σημερινής διοίκησης, ομαδική εργασία αντί του καταμερισμού εργασίας, σύστημα ανταγωνισμού αντί της άκαμπτης διεκπεραίωσης έργου, επικέντρωση στα αποτελέσματα και όχι στις διαδικασίες, επίπεδη οργάνωση αντί της ιεραρχίας των υπαλλήλων, project-management αντί της αρχής της υπαλληλίας, στοχοθεσίες αντί της καθοδήγησης μέσα από διατάξεις και συστήματα κινήτρων αντί του προσανατολισμού στη γραφειοκρατία (Μαρκαντωνάτου, 2011: 3)

δημόσιας υπηρεσίας, τους λήπτες αυτής αλλά και την ίδια τη φύση της εργασίας που παρέχεται. Οι πολίτες γίνονται αντιληπτοί ως «πελάτες», στους οποίους προσφέρουν «επιλογές», ενώ η επιχειρηματική διακυβέρνηση προτάσσει ως επείγουσα την ανάγκη μιας διοικητικής μεταρρύθμισης μέσω της «επαγγελματοποίησης», η οποία μεταβάλλει και τον τρόπο κατανόησης του κοινωνικού υποκειμένου που εμπλέκεται με τη διοίκηση. Στο πλαίσιο αυτό, αναπτύχθηκαν μια σειρά από ρητορικές διακυβέρνησης προς την κατεύθυνση μιας ευρύτερης νεοφιλελευθεροποίησης της διοίκησης: η «επιχειρηματική διακυβέρνηση» (entrepreneurial governance), η οποία προτάσσει τη συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα στο δημόσιο με τη μορφή συμπράξεων ιδιωτικού-δημοσίου τομέα ή την ιδιωτικοποίηση τμημάτων της διοίκησης, τις υπεργολαβίες, τις αναθέσεις έργου ή τις συνέργειες και την αντικατάσταση των γραφειοκρατών από εξειδικευμένους μάνατζερ, θέτει ως ανάγκη της διοικητικής μεταρρύθμισης την «επαγγελματοποίηση» και προτάσσει αρχές τυποποίησης που μιμούνται τις διαδικασίες τυποποίησης και εμπορευματοποίησης των βιομηχανικών προϊόντων (Μαρκαντωνάτου, 2011: 13) ⁶³.

Ο δημόσιος τομέας αποτέλεσε το κατεξοχήν πεδίο όπου διακρίνονται οι στοχεύσεις των νέων μεθόδων διακυβέρνησης, στοχεύσεις που επιδιώκονται με την παρέμβαση της ευρωπαϊκής νομοθεσίας σε εθνικές πολιτικές (Καρακιουλάφη κ.α., 2015: 3), ⁶⁴ ενώ έχει υποστεί δομικές μεταρρυθμίσεις στις περισσότερες χώρες της Δύσης και ιδίως εκείνες της ΕΕ (Raadschelders κ.α., 2007). Στο επίκεντρο των παραπάνω στοχεύσεων βρίσκεται η ριζική μεταβολή της έννοιας της εργασίας. Το «επιχειρηματικό ήθος» που προάγεται από το νεοφιλελεύθερο πολιτικο-οικονομικό μοντέλο προτείνει μια ανάγνωση του εαυτού «σα να ήταν μια ιδιωτική επιχείρηση» (Gershon, 2011: 539 σε Παπαγαρουφάλη, 2013: 113). Το άτομο οφείλει κάθε φορά να κατασκευάζει και να ανακατασκευάζει τη βιογραφία-βιογραφικό του, προκειμένου να ανταποκρίνεται στην εικόνα του ευέλικτου και προσαρμόσιμου δυνητικά εργαζομένου (Παπαγαρουφάλη, 2013: 113). Υπό την κυριαρχία του νεοφιλελευθερισμού, η έννοια της εργασίας έχει αντικατασταθεί από εκείνη της «απασχολησιμότητας», προτάσσοντας τις αξίες της ατομικής ευθύνης, της αυτοενεργοποίησης, της διαχείρισης των ατομικών πόρων, της αυτοβελτίωσης, της ευελιξίας, της επίτευξης ατομικών στόχων (Τσιώλης, 2013: 182). Η οικονομία θέτει τα κριτήρια με τα οποία αντιμετωπίζεται ο εργαζόμενος, κριτήρια που λειτουργούν ως πλαίσιο για τα πρότυπα δράσης και την

⁶³ Η Μαρκαντωνάτου (2011) ονομάζει την τάση αυτή «ISO – Διακυβέρνηση»

⁶⁴ Για την επίδρασή που ασκούν οι μέθοδοι αυτές στην οργάνωση και λειτουργία της εθνικής δημόσιας διοίκησης ιδίως μετά τη Συνθήκη της Λισσαβόνας, βλ. Πασσάς (2012).

αξιολόγηση του συνόλου του ανθρώπινου βίου. Η εργασία δεν γίνεται αντιληπτή ως πώληση της εργατικής δύναμης, αλλά ως αξιοποίηση ενός «ανθρώπινου κεφαλαίου» που κατέχει ο εργαζόμενος. Ως «επιχειρηματίες του εαυτού τους» (Foucault, 2012), οι εργαζόμενοι καλούνται, έτσι, να “επενδύσουν” με δική τους απόφαση και ευθύνη το ανθρώπινο κεφάλαιό τους. εντός μιας μετασηματιζόμενης, ρευστής και ανταγωνιστικής αγοράς εργασίας (Τσιώλης, 2013: 181).

Το πρόβλημα, ωστόσο, της νεοφιλελεύθερης ρητορικής σε σχέση με την εργασία, επισημαίνει ο Spyridakis (2013: 27), είναι ότι λαμβάνει ως δεδομένη την ιδέα ότι οι άνθρωποι αποτελούν ορθολογικά όντα τα οποία πράττουν εν κενώ, σε ένα απομονωμένο πλαίσιο ελεύθερο από κοινωνικές και πολιτισμικές παραμέτρους, με αποκλειστικό κίνητρο τη μεγιστοποίηση του κέρδους τους. Η θέση της νεοκλασικής οικονομικής θεωρίας σύμφωνα με την οποία η κοινωνία αποτελείται από άτομα τα οποία ως επιχειρηματίες, καταναλωτές και εργαζόμενοι κάνουν ορθολογικές επιλογές για τη μεγιστοποίηση του κέρδους τους, αντιλαμβάνεται –αθεμελίωτα- την εργασία ως οικονομική και μόνο διαδικασία. Αντίθετα, οι αποφάσεις των εργαζομένων θεμελιώνονται στις εκάστοτε κοινωνικο-πολιτικές δομές εξουσίας, ενώ η εργασία γίνεται αντιληπτή ως μια δραστηριότητα που τους αποδίδει ταυτότητα και στάτους, μέσω των κοινωνικών σχέσεων που διαμορφώνει η εμπειρία τους στον εργασιακό τους χώρο (Spyridakis, 2013: 3).

Από μια άλλη οπτική, μέσα από το παράδειγμα της μεταρρύθμισης του δημοσίου τομέα στη Μ. Βρετανία, ο Rhodes (2013) διακρίνει ότι οι αλλαγές που επέρχονται κατά την εφαρμογή του παραδείγματος «επαγγελματοποίησης» των δημόσιων υπηρεσιών δεν κατορθώνουν να ανταποκριθούν στις ανάγκες της καθημερινής διοίκησης και της επίλυσης των διοικητικών προβλημάτων. Η αξιοποιούμενη στο πλαίσιο των μεταρρυθμίσεων έννοια του στρατηγικού σχεδιασμού δεν απαντά στα πρακτικά προβλήματα, ενώ οι συχνές μεταβολές της δομής και η συνεχής μετακίνηση υπαλλήλων στερεί από τη δομή τη «θεσμική μνήμη» που θα της επέτρεπε «να ξαναδιηγηθεί το χθες για να κατανοήσει το σήμερα» (Rhodes, 2013: 10). Επισημαίνει τέλος την πραγματική αδυναμία ομοιόμορφης εφαρμογής του σχεδιασμού, ιδίως στις περιπτώσεις που η ευθύνη για την εφαρμογή αυτή είναι μοιρασμένη μεταξύ πολλών δρώντων.

Στο εξεταζόμενο παράδειγμα, πέρα από τις δομικές μεταβολές στη δημόσια διοίκηση, η ρητορική του επείγοντος, της «κρίσης» και της «καταιγίδας» επηρεάζουν καίρια τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνεται η πολιτική σε σχέση με το προσφυγικό ζήτημα, ιδιαίτερα μετά το

καλοκαίρι του 2015. Ταυτόχρονα όμως, στο βαθμό που *το επείγον* αναδιατάσσει συνεχώς τις ανάγκες και τις προτεραιότητες εντός του εργασιακού πεδίου, δείχνει να λειτουργεί καθοριστικά και στον τρόπο με τον οποίο οι εργαζόμενοι βιώνουν την εργασία τους. Ανεξάρτητα από τον εργασιακό φορέα στον οποίο ανήκουν, οι εργαζόμενοι στην Υπηρεσία Ασύλου καλούνται, ως «ελαστικοποιημένα» υποκείμενα (Sennet, 2010: 32-33), να ανταποκριθούν σε μια μονίμως επείγουσα κατάσταση, η οποία διαμορφώνεται μέσα από τον εγχώριο -και πρωτίστως ενωσιακό- πολιτικό σχεδιασμό για το άσυλο και με τη σειρά της επηρεάζει τη δομή της υπηρεσίας και τους κατηγοριοποιεί με βάση διακριτές εργασιακές σχέσεις.

Η συνθήκη της επισφάλειας⁶⁵ δείχνει να καταλαμβάνει κεντρική θέση στη διαδικασία αυτή. Η επισφάλεια σημαίνει τη γενικευμένη, κινούμενη από την αγορά επέκταση ανασφαλών και εξαρτημένων εργασιακών σχέσεων πέραν των ορίων του συστήματος πρόνοιας (συνταξιοδοτικά προγράμματα, ασφάλιση υγείας, επιδόματα ανεργίας και άδεια μητρότητας). (Schieurp, Ålund, 2013: 4)⁶⁶. Ο οικονομολόγος Guy Standing (2011) εισάγει την έννοια «πρεκαριάτο» (precarariat), για να περιγράψει μια νέα, παγκόσμια, εν δυνάμει «επικίνδυνη» τάξη που αποτελείται από ανθρώπους στερούμενους των μορφών ασφάλειας που χαρακτήριζαν την μεταπολεμική βιομηχανική εργασία. Το πρεκαριάτο διαφοροποιείται από την εργατική τάξη και το προλεταριάτο, στο βαθμό που οι τελευταίες απολάμβαναν μακροπρόθεσμες και με σταθερό ωράριο εργασίες, με συγκεκριμένες δυνατότητες εργασιακής εξέλιξης και ήταν υποκείμενες σε συλλογικές συμβάσεις εργασίας, συγκεκριμένους και ορατούς εργοδότες και εργασιακούς τίτλους. Εξίσου διακρίνει την ομάδα αυτή από τη «μέση τάξη», ενόψει της διαφοροποίησής τους σε μισθολογικό επίπεδο και σε επίπεδο επιδομάτων. Ο Standing υποστηρίζει ότι η απουσία μελλοντικής προοπτικής της τάξης αυτής αποτελεί την ιδιαίτερη ταυτότητά της. Η αξιοποίηση της επισφάλειας δείχνει να στοχεύει στην ιδιωτικοποίηση δημόσιων τομέων, τη χρήση εργαζομένων μέσω εξωτερικής ανάθεσης υπηρεσιών (outsourcing) και προσωρινών συμβάσεων εργασίας (casualization), συχνά σε

⁶⁵ Ως έννοια που χρησιμοποιείται στις κοινωνικές επιστήμες, η έννοια της «επισφάλειας» σχετίζεται με την απεικόνιση από τον Bourdieu μιας εν τη γενέσει της εργατικής τάξης στην Αλγερία, κατά τη δεκαετία του '50 (precarité). Ο Bourdieu αναφερόταν, ειδικότερα, στην ταξική διαφοροποίηση που διέκρινε τους περιστασιακά εργαζόμενους, από τους μόνιμα εργαζόμενους εργάτες (Schieurp, Ålund, 2013: 3). Στην ανάλυση του Bourdieu (1998) η επισφάλεια βρισκόταν παντού, επηρεάζοντας την κοινωνία με τρόπους που γίνονταν περισσότερο εμφανείς στην περίπτωση της ανεργίας. Η επισφάλεια αποτελούσε μια από τις όψεις μιας κυρίαρχης συνθήκης στην κοινωνία, κοντινή στην ανεργία και τον αποκλεισμό. Αμφότερες αυτές οι συνθήκες αποτελούσαν το προϊόν ενός νέου «τρόπου υποταγής» που χαρακτηριζόταν από μια γενικευμένη συνθήκη αβεβαιότητας (Barbier, 2011: 24).

⁶⁶ Για μια γενεαλογία του όρου και της έκτασης του όρου «επισφάλεια» και τη σχετική συζήτηση στον γαλλικό και αγγλοσαξωνικό χώρο, Κεσίσογλου (2014: 27-58)

ΜΚΟ. Η προσέγγιση του Standing, έχει, εντούτοις, δεχτεί κριτική ως «ευρωποκεντρική» και βασισμένη σε ένα ιδανικό κεντρικό μοντέλο κράτους που δεν αποτέλεσε ποτέ τον κανόνα σε περιοχές του κόσμου όπου η επισφάλεια χαρακτήριζε τα εργατικά στρώματα ακόμα και πριν την κρίση των αρχών του 2000 (Munck, 2013)⁶⁷.

Από διαφορετική οπτική, οι Τσιάνος και Παρσάνογλου (χχ: 2) εξετάζουν την επισφάλεια⁶⁸ ως μια «ενσώματη» (embodied) συνθήκη. Επισημαίνουν ειδικότερα ότι η εργασιακή εμπειρία συμπλέκεται με τις υπόλοιπες όψεις του βίου των υποκειμένων «σε ένα αδιαχώριστο και πορώδες μίγμα, σε μια υποτέλεια (subalternity) που απορρέει από τη διάχυση πρακτικών κοινωνικού αυτοελέγχου και βελτιστοποίησης». Η σωματική εμπειρία της επισφάλειας αποτελεί τον τρόπο με τον οποίο εγγράφεται στο σώμα του εργαζομένου ο *ενσώματος καπιταλισμός* (embodied capitalism). Πρόκειται για «μια αυξητική, εξαναγκασμένη κινητικότητα, τοπικά, παγκόσμια και εθνικά, και ευελιξία έναντι των τόπων, των εργασιών και των τομέων. Η ενσώματη εμπειρία της επισφάλειας είναι η προσπάθεια να ζει κανείς με τις ασταμάτητες νεοφιλελεύθερες προσταγές να μεταμορφώνει τον εαυτό» (Tsianos 2007, 192). Η ενσώματη αυτή εμπειρία της επισφάλειας διακρίνεται από τα παρακάτω χαρακτηριστικά: α) ευαλωτότητα (τη συνεχή συνθήκη ευελιξίας, χωρίς οποιαδήποτε μορφή προστασίας), β) υπερδραστηριότητα (το πρόταγμα της συνεχούς διαθεσιμότητας), γ) ταυτοχρονία (simultaneity) (την ικανότητα χειρισμού των πολλαπλών χρόνων πολυάριθμων δραστηριοτήτων), δ) ανασυνδυασμό (τις διασταυρώσεις μεταξύ διαφόρων δικτύων, κοινωνικών χώρων και διαθέσιμων πόρων), ε) μετα-σεξουαλικότητα (την κατανόηση των άλλων ως σεξουαλικών βοηθημάτων), στ) ρευστές οικειότητες (τη σωματική παραγωγή απροσδιόριστων έμφυλων σχέσεων), ζ) ανησυχία (restlessness) (την έκθεση σε και η προσπάθεια διαχείρισης της κινητικότητας μεταξύ διαφορετικών χώρων και προθεσμιών), η) συναισθηματική εξάντληση (τη συναισθηματική εκμετάλλευση ή το συναίσθημα ως

⁶⁷ Αντίστοιχα, ο Erik Olin Wright (2016) δεν κατατάσσει το προκαριάτο μεταξύ των τάξεων, μολονότι το αναγνωρίζει ως ένα γοργά αυξανόμενο τμήμα της εργατικής τάξης. Ο Ζαϊμάκης (2015) επισημαίνει τα αναλυτικά προβλήματα του όρου, στο βαθμό που παραπέμπει σε ένα πλαίσιο κοινωνικής παθολογίας. Τέλος, στο εθνογραφικό παράδειγμα της Koffi (2017) στη Βουλγαρία, τόσο οι μόνιμοι όσο και οι επισφαλείς εργάτες ανήκουν σε όμοιου τύπου «νοικοκυριά», ώστε πέραν του χώρου εργασίας, οι μεταξύ τους διαφοροποιήσεις εξομαλύνονται σημαντικά, ενώ παράλληλα, οι μηχανισμοί της προς τα κάτω εξίσωσης των εργαζομένων «θολώνουν» ακόμη περισσότερο τις αυστηρές κατηγοριοποιήσεις του Standing.

⁶⁸ Οι Τσιάνος και Παρσάνογλου διευκρινίζουν ότι χρησιμοποιούν τον όρο «επισφάλεια» αντί εκείνου της «επισφαλούς εργασίας» καθώς «οι πρακτικές, οι αγώνες και τα καθεστάτα εκμετάλλευσης που παράγονται εντός του εργασιακού βίου υπερβαίνουν κατά πολύ τα στενά όρια της εργασίας και αγγίζουν πολλαπλές, αν όχι όλες τις πτυχές της κοινωνικότητας του υποκειμένου». (Τσιάνος, Παρσάνογλου, χ.χ: 2).

σημαντικό στοιχείο για τον έλεγχο της απασχολησιμότητας και των πολλαπλών εξαρτήσεων) θ) πονηριά (την ικανότητα επιμονής και καιροσκοπισμού) (Tsianos, 2007: 192)

Όπως περαιτέρω σημειώνει ο Tsianos (2007: 212) το σύστημα της μισθωτής εργασίας και το αντίστοιχο κράτος πρόνοιας παρήγαγαν μια εργασιακή υποκειμενικότητα σταθερή στο χώρο που μπορούσε να μετρηθεί με βάση τον χρόνο. Αντίθετα, η επισφαλής εργασία διαλύει εκ των έσω την υποκειμενικότητα η οποία δεν μπορεί να θεμελιωθεί στον χώρο, στο βαθμό που ο επισφαλώς εργαζόμενος εργάζεται σε μια πλειάδα τόπων, ενώ η εργασία του/της δεν μπορεί να ποσοτικοποιηθεί και να αμειφθεί σύμφωνα με το παλιό σύστημα μισθολογικού υπολογισμού. Κατά συνέπεια, η επισφαλής εργασία δε διαμορφώνει μια κοινή υποκειμενικότητα: υφίσταται μόνο στον πληθυντικό αριθμό, ως πολλαπλές υποκειμενικότητες. Εκείνο που αντιθέτως μοιράζονται οι πολλαπλές αυτές υποκειμενικότητες είναι τον αποκλεισμό τους από το σύστημα μισθωτής εργασίας, -μολονότι το σύστημα αυτό αποτελεί μια από τις κύριες πηγές αξίας στις βορειοατλαντικές κοινωνίες και την Αυστραλία- καθώς και την αδυναμία των υπαρκτών μορφών οργάνωσης της εργασίας να τις ενσωματώσουν ως πολιτική δύναμη.

Μετασχηματισμοί του κράτους

Ακολουθώντας τα καθημερινά «ίχνη» της εξουσίας και μελετώντας τις φαινομενικά κοινές και καθημερινές κρατικές λειτουργίες όπως μας προτρέπουν οι Sharma and Gupta (2006), μπορούμε να εξετάσουμε τη λειτουργία της εξουσίας, στρέφοντας το ενδιαφέρον μας στα διάσπαρτα θεσμικά και κοινωνικά δίκτυα μέσω των οποίων η κυριαρχία οργανώνεται, συντονίζεται και εμπεδώνεται αλλά και στους ρόλους τους οποίους οι «μη κρατικοί» θεσμοί, οι κοινότητες και τα άτομα διαδραματίζουν στις διαδικασίες διακυβέρνησης. Επισημαίνουν, ειδικότερα, ότι:

εάν δούμε το όριο μεταξύ του κράτους και της κοινωνίας των πολιτών ως ένα αποτέλεσμα εξουσίας, τότε μπορούμε να αρχίσουμε να αντιλαμβανόμαστε “το κράτος” μέσα σε (και όχι αυτόματα διακριτά από) άλλες θεσμικές μορφές, μέσω των οποίων βιώνονται οι κοινωνικές σχέσεις, όπως η οικογένεια, η κοινωνία των πολιτών και η οικονομία» (Sharma και Gupta, 2006: 9).

Η αντίληψη ότι το κράτος και η κοινωνία αποτελούν διακριτές σφαίρες έχει αποτελέσει αντικείμενο εκτεταμένης προβληματοποίησης από την ανθρωπολογία και την πολιτική επιστήμη και θεωρία, αντλώντας από το έργο του Φουκώ. Απομακρυνόμενος από τη θεώρηση

του κράτους ως ενοποιημένου κέντρου εξουσίας, ο Φουκώ εισήγαγε την έννοια της *κυβερνητικότητας* (Foucault, 2006)⁶⁹, υποστηρίζοντας ότι οι σχέσεις εξουσίας δεν εξαντλούνται στους θεσμούς και στους μηχανισμούς, αλλά αντίθετα, η εξουσία είναι ριζωμένη στις κοινωνικές σχέσεις και διαδράσεις. Διακρίνοντας ανάμεσα σε εκείνα που ορίζει ως «στρατηγικές», «τεχνολογίες» και «προγράμματα» εξουσίας, προσεγγίζει το σύγχρονο κράτος μέσα από την ανάλυση των τεχνικών και τακτικών οι οποίες συγκροτούν τη σύνθετη μορφή εξουσίας που ασκείται επί των ατόμων και των πληθυσμών, ενώ θεωρεί ότι οι σχέσεις εξουσίας είναι παρούσες σε όλες τις κοινωνικές σχέσεις, ότι διαπερνούν την κοινωνία, σαν τριχοειδή αγγεία στο σώμα, και δεν «κατεβαίνουν» από ένα μοναδικό κέντρο ελέγχου όπως το κράτος (Gledhill, 2013: 204). Αντιλαμβάνεται έτσι την εξουσία να πηγάζει από ένα ευρύ δίκτυο σχέσεων πειθαρχικής εξουσίας που επιτρέπουν στο κράτος να εμφανίζεται ως δομή πάνω και έξω από την κοινωνία (Thomas Blom Hansen, Finn Stepputat, 2001: 4). Στο ερώτημα *τι είναι το κράτος*, ο Abrams είναι ο πρώτος που απαντά πως το κράτος είναι μια φαντασίωση (fantasy), μια μάσκα, μια ψευδής αναπαράσταση της πολιτικής και οικονομικής κυριαρχίας που νομιμοποιεί την καθυπόταξη (Abrams, 1988: 63). Εισάγοντας το στοιχείο του πολιτισμικού, οι Corrigan and Sayer (1985) διατυπώνουν τη θέση ότι το κράτος δεν είναι πράγμα, αλλά αξίωση αυθεντίας, νομιμοποίησης, μια «ολιστική» διαδικασία που φυσικοποιεί τις επιστημολογικές παραδοχές μιας συγκεκριμένης ιστορικής μορφής κοινωνικής τάξης. Σύμφωνα με τον Mitchell (2006), το φαινόμενο που ονομάζουμε «κράτος» προκύπτει από τεχνικές που επιτρέπουν επίγειες, κοσμικές υλικές πρακτικές να λάβουν μια αφηρημένη, μη υλική μορφή. Εκλαμβάνοντας το κράτος ως «φαντασίωση» η Navaro-Yashin (2002) υιοθετεί τη θέση ότι εκείνο που παράγει και μεταπλάθει το πολιτικό είναι το πεδίο του δημοσίου (που στην εθνογραφία της καλύπτει ταυτόχρονα τα υποκείμενα και το κράτος) και όχι τα παραδοσιακά θεσμικά πεδία. Ενόψει της παραπάνω κριτικής της ουσιοκρατικής προσέγγισης του κράτους, στην παρούσα εργασία το κράτος δε γίνεται αντιληπτό ως ένας αυθύπαρκτος μηχανισμός έξω και πέρα από τα υποκείμενα. Αντίθετα, αν κάτι αναδεικνύει η εθνογραφική προσέγγιση της Υπηρεσίας Ασύλου είναι ότι ο τρόπος με τον οποίο τα υποκείμενα βιώνουν το κράτος μέσα

⁶⁹ Ο Φουκώ ορίζει την «κυβερνητικότητα» ως: 1) το σύνολο που σχηματίζεται από θεσμούς, διαδικασίες, αναλύσεις, στοχασμούς, υπολογισμούς και τακτικές οι οποίες επιτρέπουν την άσκηση αυτής της ιδιαίτερης και σύνθετης εξουσίας η οποία έχει τον πληθυσμό ως στόχο της, την πολιτική οικονομία ως δική της κύρια μορφή γνώσης, και μηχανισμούς ασφάλειας ως το δικό της θεμελιώδες τεχνικό εργαλείο. 2) την τάση στη Δύση η οποία για πολύ καιρό έχει οδηγήσει στην υπεροχή του τύπου εξουσίας που ονομάζουμε “διακυβέρνηση” έναντι όλων των άλλων μορφών εξουσίας (κυριαρχία, πειθαρχία κλπ). Αυτός ο τύπος εξουσίας έχει προκαλέσει την ανάπτυξη μιας σειράς ειδικών κυβερνητικών μηχανισμών και μιας σειράς γνώσεων. 3) το αποτέλεσμα μιας διαδικασίας μέσω της οποίας το κράτος δικαιοσύνης του Μεσαίωνα μετατράπηκε στο διοικητικό κράτος του 15ου και 16ου αιώνα και βαθμιαία “κυβερνητικοποιήθηκε” (Foucault, 2006: 142)

από την εργασία τους, καθιστά τα όριά του ρευστά και απροσδιόριστα. Τον «ρόλο» του κράτους παίζουν, στην εξεταζόμενη περίπτωση, μια σειρά από εξαιρετικά διαφοροποιημένα ως προς τα εργασιακά χαρακτηριστικά τους υποκείμενα, που εντάσσονται σε -και ταυτόχρονα αποκλείονται από- αυτό μέσα από τις εργασιακές τους σχέσεις. Πώς διαμορφώνεται λοιπόν το περιεχόμενο της έννοιας του κράτους λαμβάνοντας υπ' όψιν το γεγονός ότι τις κυριαρχικές του πράξεις τις επιτελούν σε καθημερινή βάση άτομα που εντάσσονται σε τόσο διαφοροποιημένα εργασιακά καθεστώτα και δομές εθνικού, αλλά και υπερεθνικού χαρακτήρα;

Στο παράδειγμα που εξετάστηκε στην παρούσα εργασία, η ένταση μεταξύ της εθνικής κυριαρχίας και της διεθνούς διάστασης των δικαιωμάτων είναι παρούσα σε πολλαπλά επίπεδα. Η ίδια η συγκρότηση της υπηρεσίας υπακούει σε μια ανάγκη προσαρμογής στα διεθνή πρότυπα και επιταγές σε σχέση με τα δικαιώματα, ενώ παράλληλα η διαδικασία διαμορφώνεται και εξελίσσεται βάσει υπερεθνικών αποφάσεων (δικαστικών ή οργάνων της ΕΕ) και πρωτοβουλιών. Η ευρωπαϊκή συνεργασία στον τομέα του ασύλου έλαβε χώρα κατ' αρχάς ως απόρροια του έργου της ad hoc ομάδας για τη μετανάστευση που συγκροτήθηκε το 1986 (Kaunert, Christian & Leonard, Sarah: 2012, Kaunert, Christian & Léonard, Sarah: 2012β) και σταδιακά εξελίχθηκε στο Κοινό Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασύλου (ΚΕΣΑ), ως σταδιακή ενοποίηση της νομοθεσίας και των διαδικασιών ασύλου των χωρών-μελών της ΕΕ (Μητσάκου, 2015). Ο πολύπλοκος μηχανισμός που τέθηκε σε λειτουργία για τη διαχείριση του προσφυγικού ζητήματος και επιτάχθηκε κατά την «τέλεια καταιγίδα» του καλοκαιριού του 2015 –παρά το γεγονός ότι η έλευση των προσφύγων ήταν μάλλον αναμενόμενη (Spijkerboer, T., 2016)- επικεντρώθηκε, έτσι, αποκλειστικά και μόνο στη ρύθμιση και κατανομή των εισερχόμενων πληθυσμών στο εσωτερικό της Ευρώπης. Με τον τρόπο αυτό, απέκρυψε τις δομικές αιτίες της μετακίνησης των πληθυσμών, αλλά και τις στρατηγικές επιλογές της Δύσης που συνέβαλαν σε αυτήν (Hogwood, Reitano, 2016), ενώ, «τρεφόμενος» από την ίδια την αποτυχία του, ενίσχυσε τη βιομηχανία ασφάλειας εμπλέκοντας σε αυτήν ιδιώτες εργολάβους, τις δυνάμεις ασφαλείας των κρατών-μελών και χώρες της Αφρικής (Andersson, 2016).

Παράλληλα, τα ίδια τα επιμέρους στοιχεία της πολιτικής για το άσυλο αμφισβητούνται σθεναρά. Παρά την προγραμματική παρουσίαση των θεσμών της ΕΕ ως ενός χώρου που «ξεπερνά» το έθνος-κράτος και δημιουργεί υπερεθνικές δομές και όργανα (Shore, 2005), η Guiraudon (2013) αμφισβητεί την υπόθεση ότι η ευρωπαϊκή πολιτική ασύλου, όπως αυτή διαμορφώθηκε από τη δεκαετία του 1980 έως σήμερα, εξυπηρετεί εξίσου όλες τις χώρες της ΕΕ. Προχωράει, μάλιστα, ακόμη περισσότερο για να υποστηρίξει ότι ο ίδιος ο σχεδιασμός που

υιοθετήθηκε είχε ως στόχο όχι την προστασία, αλλά την αποτροπή της πρόσβασης των ατόμων στο ευρωπαϊκό σύστημα ασύλου. Το ίδιο το σύστημα αυτό, άλλωστε, αμφισβητείται στην πράξη από τις ίδιες τις πρακτικές των κρατών-μελών που καλούνται να το εφαρμόσουν.⁷⁰ Όπως σημειώνει άλλωστε και η Cabot με αφορμή την εμβληματική απόφαση MSS⁷¹, η πολιτική της ΕΕ είναι συχνά ιδιαίτερα αντιφατική:

η απόφαση MSS προδίδει μια δικαστική ταχυδακτυλουργία, που επικαλείται ταυτόχρονα την ευρωπαϊκή κυριαρχία (και την ικανότητα της ΕΕ να καταγγέλλει, να παρακολουθεί και να πειθαρχεί μεμονωμένα κράτη μέλη), ενώ ταυτόχρονα επικυρώνει τις ευθύνες τους. Μέσω του Κανονισμού Δουβλίνο ΙΙ, τα κράτη μέλη οφείλουν –εξαιτίας του ατυχήματος της γεωπολιτικής- να επωμιστούν μια μεγαλύτερη ευθύνη για τη διατήρηση των συνόρων της ΕΕ, στο όνομα του συλλογικού μοιράσματος της «ευθύνης προστασίας» (Cabot, 2014: 26).

Οι αντιφάσεις αυτές, ωστόσο, δείχνουν να έχουν χρησιμότητα: οι θεσμοί της ΕΕ μπορούν να αναθέτουν επιλεκτικά τη διαχείριση της μετανάστευσης και του ασύλου στην κυριαρχία τους ή στους επιμέρους θεσμούς των κρατών-μελών της ΕΕ.

Η λειτουργία των «ειδικών» -είτε με τη μορφή των σχεδιαστών της πολιτικής, είτε με τη μορφή των εργαζομένων που καλούνται να την εκτελέσουν με τρόπο επαγγελματικό και «ουδέτερο»- δείχνει να βρίσκεται στον πυρήνα του πολιτικού σχεδιασμού για το άσυλο. Ο Mosse (2011: 56 επ.) αναδεικνύει την «εύθραυστη» ταυτότητα του ειδικού. Διερευνώντας πώς τα δίκτυα των εργαζομένων της γνώσης στη «βιομηχανία της ανάπτυξης» των διεθνών αναπτυξιακών προγραμμάτων ταυτόχρονα οργανώνουν -και οργανώνονται από- ιδέες, επισημαίνει ότι ενώ οι ιδεολογικές προϋποθέσεις της αναπτυξιακής βοήθειας τονίζουν emphaticά τη συνεργασία με τους τοπικούς δρώντες, τη διαβούλευση, τη διαφάνεια και τη δημοσιότητα, ταυτόχρονα ευθυγραμμίζουν τα τεχνικά όργανα αυτής της βοήθειας με μια διεθνοποιημένη πολιτική. Επιπλέον, η θεσμική προσέγγιση (institutionalism) γίνεται δεκτή ως τόπος συναίνεσης μέσα από το «πάντρεμά» της με τον νεοφιλελευθερισμό. Στην περίπτωση των διεθνών αναπτυξιακών προγραμμάτων, η προσέγγιση αυτή κατατείνει στο να γίνεται αντιληπτή η φτώχεια ως αποκλειστική συνέπεια της κακής διακυβέρνησης· εκείνο που απαιτείται, έτσι, είναι ισχυρότεροι θεσμοί για την παροχή υπηρεσιών στους φτωχούς. Η παραπάνω ανάλυση δε συνεπάγεται, ωστόσο, μια επιστροφή στο κράτος για την παροχή των υπηρεσιών αυτών, αλλά οδηγεί στην εμπορευματοποίηση του κράτους, διαλύοντας υπαρκτούς

⁷⁰ Ενδεικτικά, Foreign Foreign Policy, 13/4/2015, Reuters, 10/6/2015

⁷¹ Βλ. υποσ. 22

θεσμούς (ως διεφθαρμένους ή κληρονομικούς) και χρησιμοποιώντας στη συνέχεια την αγορά προκειμένου να αντικαταστήσει τους θεσμούς διακυβέρνησης. Τα μοντέλα των προγραμμάτων ανάπτυξης, επισημαίνει ο Mosse, είναι φορμαλιστικά και πλαισιώνονται από την οικουμενική λογική της νέας θεσμικής οικονομίας και του νόμου (ως λογοδοσία, διαφάνεια κλπ). Τα μοντέλα των πολιτικών σχεδιασμών, ως «μετακινούμενες ορθολογικότητες» (travelling rationalities) διαμορφώνονται και μεταφέρονται από δίκτυα «ειδικών», η εμβέλεια των οποίων ενισχύεται από τις νέες τεχνολογίες επικοινωνίας και δικτύωσης. Τα μοντέλα αυτά ενορχηστρώνουν την έννοια του επαγγελματισμού και θέτουν το τεχνικό πάνω από το πολιτικό και το τυπικό πάνω από το ουσιαστικό, ενώ αποκρύπτουν τις τοπικές, θεσμικές ή τομεακές ιδιαιτερότητες. Η διαδικασία διαμόρφωσης της γνώσης αφορά, έτσι, τόσο μια κίνηση προς τα πάνω, ως διαμόρφωση κανόνων και πολιτικών σε διεθνές επίπεδο, όσο και μια προς τα κάτω «υπευθυνοποίηση» των κοινοτήτων στις οποίες οι πολιτικές αυτές εφαρμόζονται (Craig and Porter, 2006 σε Mosse, 2011). Από μια διαφορετική οπτική, διερευνώντας τη διαμόρφωση και λειτουργία του κυρίαρχου νεοκλασικού οικονομικού παραδείγματος, ο Μυλωνάκης (2012) αναδεικνύει τη διάσταση της προσωπικής ωφέλειας των «ειδικών» μέσα από τη μετακίνησή τους μεταξύ ακαδημαϊκών χώρων και του πεδίου της αγοράς. Αντίθετα, η εθνογραφική εμπειρία δείχνει ότι οι νεοφιλελεύθερες αυτές ιδέες –και τα αναπτυξιακά προγράμματα που διαμορφώνουν- τείνουν εν τέλει να προσαρμόζονται στο τοπικό και να μεταφράζονται σε σχέσεις εξουσίας, τις οποίες αδυνατούν να πειθαρχήσουν (Mitchell, 2002).

Πέρα από το ζήτημα της λειτουργίας των «ειδικών», η σταδιακή συμμετοχή του ευρωπαϊκού οργάνου στη δομή και τις διαδικασίες της Υπηρεσίας Ασύλου αναδεικνύει ωστόσο και το στοιχείο των επιμέρους κυριαρχικών δικαιωμάτων των κρατών-μελών: οι «ειδικοί» που καταφθάνουν λειτουργούν σε μεγάλο βαθμό ως «διαλογείς» των προσώπων που θα μεταφερθούν στα κράτη-μέλη, με γνώμονα εθνικού περιεχόμενου πρόνοιες, επιλογές και προφυλάξεις. Στο επίπεδο αυτό, η κατανόηση των «ειδικών» ως ουδέτερων και ορθολογικών υποκειμένων δείχνει να αποκαλύπτει όχι μόνο τον πολιτικό χαρακτήρα του πολιτικού σχεδιασμού εντός του οποίου οι «ειδικοί» αυτοί εργάζονται (Wedel et.al, 2007β), αλλά και μια σειρά από εθνικές προσεγγίσεις του τρόπου με τον οποίο ο πολιτικός σχεδιασμός διαμορφώνεται, υλοποιείται και συντονίζεται.

Η έννοια και οι διαστάσεις της παγκοσμιοποίησης σε σχέση με τον μετασχηματισμό του κράτους συνδέθηκαν σε μεγάλο βαθμό με τη μελέτη των ΜΚΟ και του τρόπου με τον οποίο η λειτουργία τους εντάσσεται –και μεταβάλλει- ευρύτερα την άσκηση πολιτικής. Η Sassen

(1996) επεσήμανε τη μεταβαλλόμενη σχέση μεταξύ της κυριαρχίας ενός εθνικού κράτους και της κυριαρχίας ενόψει της αναδιοργάνωσης της πολιτικής εξουσίας και των ρυθμιστικών μηχανισμών σε διεθνές επίπεδο, προσεγγίζοντας τις ΜΚΟ ως μια μορφή υπερεθνικής διεύρυνσης της «ιδιότητας του πολίτη» στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Σε αντίστοιχο πνεύμα, ο Trouillot (2005) αναφέρθηκε στην εντύπωση *οιονεί κράτους* (statelike effect) που δημιουργούν οι ΜΚΟ στις οποίες ανατίθενται κρατικές λειτουργίες, ενώ η Elyachar (2003) ανέδειξε τα ρευστά όρια μεταξύ κράτους και ΜΚΟ στην Αίγυπτο. Η Ροζάκου (2018, 2013) μελέτησε τις ΜΚΟ στην Ελλάδα εντάσσοντάς τες στη συζήτηση περί εθελοντισμού, ενώ η Muehlebach (2012) εισήγαγε τη διάσταση του εθελοντισμού ως μιας *ηθικής* ενσωματωμένης στο νεοφιλελεύθερο επιχείρημα, η οποία υλοποιείται μέσα από τη διαμόρφωση μιας *ηθικής ιδιότητας του πολίτη*.

Μία από τις βασικές διαστάσεις αυτής της εξέλιξης την οποία αναπτύσσουν θεωρητικά οι μελετητές είναι η μετατόπιση της έννοιας της κυριαρχίας του εθνικού κράτους⁷² κατά τον σχεδιασμό και την εφαρμογή πολιτικών που σχετίζονται με τη διαχείριση των προσφυγικών και μεταναστευτικών πληθυσμών. Όπως σημειώνει ο Fassin (2013: 43), στο βαθμό που το άσυλο αφορά πλέον τα κράτη, η λογική της *οικουμενικής προστασίας* ανταγωνίζεται εκείνη της εθνικής κυριαρχίας. Τη διεθνική αυτή διάσταση ως στοιχείο που αποσταθεροποιεί την κυριαρχία του εθνικού κράτους διακρίνει και η Sassen (1996):

Όπως και στην περίπτωση της οικονομικής παγκοσμιοποίησης, κι εδώ το κράτος, και ιδιαίτερα το κράτος δικαίου, έχει μεταμορφωθεί μέσα από την εφαρμογή των συστημάτων ανθρώπινων δικαιωμάτων, ως απόρροια τόσο του εθνικού δικαίου, όσο και των διεθνών συνθηκών. Η ένταση μεταξύ της εθνικής κυριαρχίας και των διεθνών ανθρώπινων δικαιωμάτων δεν πρέπει να εκληφθεί ως έχουσα μια εσωτερική και μια εξωτερική βάση: το σύστημα διεθνών ανθρώπινων δικαιωμάτων λειτουργεί εν μέρει στο εσωτερικό του εθνικού κράτους (Sassen, 1996: 33).

Πώς πραγματοποιείται όμως αυτή η μεταμόρφωση του κράτους στο επίπεδο της κυριαρχίας και της εδαφικότητας; Αν και θεμελιώνονται εν μέρει σε κρατικά καταστατικά κείμενα, τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν εξαρτώνται από την ιθαγένεια, ξεπερνώντας τη διάκριση πολίτη-αλλοδαπού, στο βαθμό που μπορούν να ασκηθούν όχι μόνο από πολίτες, αλλά και από κατοίκους μιας επικράτειας. Με την έννοια αυτή αμφισβητούν την αποκλειστική εξουσία του κράτους και συμβάλλουν στη μεταμόρφωση της διεθνούς έννομης τάξης (Sassen, 1996). Με άλλα λόγια, δικαιοδοσία ή «δικαίωμα» στην κυριαρχία δεν έχει πλέον αποκλειστικά

⁷² Για μια σύνοψη των προσεγγίσεων που αντιμετωπίζουν κριτικά τη σχέση μεταξύ του κράτους και του έθνους, Sharma and Gupta: 2006, 7-8

και μόνο το σύγχρονο κράτος, αλλά αντίθετα η κυριαρχία εντοπίζεται και σε υπερεθνικούς και μη κυβερνητικούς οργανισμούς, μολονότι το εθνικό κράτος, ως πλαίσιο και υλική πραγματικότητα, παραμένει κυρίαρχο. Ωστόσο, όπως σημειώνει και η Sassen (1996: 13), στο βαθμό που το «διεθνές» συνίσταται το ίδιο σε έναν ανταγωνισμό μεταξύ εθνικών προσεγγίσεων, αποτελεί στην πραγματικότητα τον τόπο σύγκρουσης και σύγκλισης των προσεγγίσεων αυτών. Όπως, εξάλλου, σημειώνει η Cabot (2014) ακόμη και στην ΕΕ, η επιτυχία των καθεστώτων διεθνών δικαιωμάτων εξαρτάται από τα κράτη-μέλη. Στην εγχώρια εφαρμογή του δικαίου των δικαιωμάτων, τα κράτη βρίσκουν τρόπους «να συμμορφώνονται με και ταυτόχρονα να αντιστέκονται σε τέτοιες παραβιάσεις της κυριαρχίας, μέσω και της ρύθμισης της ηθικής και της δεοντολογίας» (Cabot, 2014: 25). Παραπέμποντας στους Fassin και Rechtman (2010) σχετικά με το άσυλο στη Γαλλία, αναδεικνύει ότι οι ηθικές προσεγγίσεις έναντι των αιτούντων άσυλο στη χώρα από θεσμικά όργανα συχνά επικαλούνται εθνικές πολιτικές και περιοριστικές στάσεις έναντι της μετανάστευσης. Σε ανάλογο πνεύμα, η Ροζάκου επισημαίνει ότι»

το ίδιο το κράτος διαχέει τις αρμοδιότητές του σε μη κρατικούς φορείς, κρατώντας τον ρόλο του συντονιστή και συχνά χρηματοδότη των δραστηριοτήτων τους. Δεν πρόκειται επομένως για μείωση της κρατικής κυριαρχίας ή νεοφιλελεύθερη απόσυρση του κράτους πρόνοιας, αλλά για την ανάδυση νέων, έμμεσων και συχνά ανεπίσημων πρακτικών διακυβέρνησης σε τοπικό, εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο. (Ροζάκου, 2018: 20)

Εξετάζοντας τη σχέση του κράτους με τους σύγχρονους υπερεθνικούς και διεθνείς οργανισμούς που υπερβαίνουν τις παραδοσιακές τους λειτουργίες, οι Ferguson και Gupta (2002: 990) προτείνουν την ιδέα της *διεθνικής κυβερνητικότητας (transnational governmentality)* (αναπτύσσοντας την έννοια της «κυβερνητικότητας» όπως αυτή αναπτύχθηκε από τον Φουκώ) υποστηρίζοντας ότι ένα από τα κρίσιμα γνωρίσματά της είναι η εξωτερική ανάθεση (outsourcing) των λειτουργιών του κράτους σε ΜΚΟ και άλλους μη κρατικούς δρώντες. Αξιοποιώντας τις έννοιες της *χωροποίησης (spatialization)* και της *κάθετης συμπερίληψης (vertical encompassment)*⁷³, επισημαίνουν ότι η κεντρική συνέπεια των νέων μορφών διεθνικής κυβερνητικότητας δεν είναι τόσο το ότι καθιστούν τα κράτη αδύναμα

⁷³ Ως «καθετότητα» εννοούν την κυρίαρχη ιδέα ότι το κράτος αποτελεί έναν θεσμό «πάνω» από την κοινωνία των πολιτών, την κοινότητα και την οικογένεια. Σύμφωνα με την παραπάνω οπτική, το κράτος οργανώνει και εφαρμόζει πολιτικές και πρακτικές «από τα πάνω», ενώ οι οργανώσεις έχουν «ρίζες» στη βάση της πυραμίδας («grassroots») και γίνονται αντιληπτές ως αυθεντικότερες και θεμελιωμένες στην κοινωνία. Ως «συμπερίληψη» νοείται η αντίληψη σε σχέση με την κλίμακα που καταλαμβάνουν οι παραπάνω δρώντες, με το κράτος να απεικονίζεται ως ένας κύκλος, που εμπεριέχει τους μικρότερους κύκλους της τοπικής κοινότητας και της οικογένειας.

(ή δυνατά), όσο το ότι επαναπροσδιορίζουν την ικανότητα του κράτους να χωροποιεί την εξουσία του και να διεκδικεί την επικυριαρχία και την οικουμενικότητα. Οι διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης έχουν διαταράξει τις οικείες μεταφορές και πρακτικές της «καθετότητας» των κρατών. Αξιοποιώντας το παράδειγμα των χωρών της Αφρικής, διακρίνουν ότι οι οργανώσεις που δραστηριοποιούνται εκεί –εντός, παράλληλα και αντιθετικά προς το κράτος- αποτελούν προϊόν και έκφραση ισχυρών εθνικών, περιφερειακών και παγκόσμιων δυνάμεων (Ferguson και Gupta, 2002: 991). Το επιχείρημα των νεοφιλελεύθερων θεωρητικών ότι η κυριαρχία θεμελιώνεται στην κρατική εξουσία και άρα η περιστολή της εξουσίας του κράτους οδηγεί σε μεγαλύτερη ελευθερία και εντέλει στον εκδημοκρατισμό, αποκρύπτει ότι στις χώρες της Αφρικής η κυριαρχία ασκείται εδώ και χρόνια από φορείς διαφορετικούς από το κράτος, όπως ιδιωτικές εταιρείες αλλά και διεθνείς οργανώσεις που, μολονότι δεν είναι οι ίδιες κυβερνήσεις, εργάζονται μαζί με κράτη του Πρώτου Κόσμου, εντός ενός διεθνούς συστήματος εθνικών κρατών, διαμορφώνοντας κρίσιμες όψεις της κρατικής πολιτικής πολλών χωρών της Αφρικής. Με την έννοια αυτή, οι δημοκρατικές εκλογικές διαδικασίες δείχνουν να μην είναι ικανές να επιφέρουν ουσιώδεις μεταβολές, στο βαθμό που οι διάδοχες κυβερνήσεις δεσμεύονται από τις ίδιες οικονομικές πολιτικές με τις προκατόχους τους, καθιστώντας αδύνατη την αλλαγή των πολιτικών σχεδιασμών (Ferguson και Gupta 2002: 992). Οι συγκρούσεις που διαμορφώνονται στο πλαίσιο της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης έχουν αποκαλύψει τον διεθνικό χαρακτήρα τόσο του «κράτους», όσο και του «τοπικού» και έχουν φέρει στο επίκεντρο τους κρίσιμους μηχανισμούς της κυβερνητικότητας που υλοποιούνται έξω από και παράλληλα με το έθνος-κράτος. (Ferguson και Gupta, 2002: 995). Η εξέλιξη αυτή, εντούτοις, δε σημαίνει την επικυριαρχία διεθνικών δομών επί των εθνικών. Οι θεσμοί παγκόσμιας διακυβέρνησης δεν επαναλαμβάνουν, απλώς, τις λειτουργίες του έθνους-κράτους σε μεγαλύτερη κλίμακα. Η καθετότητα και η συμπερίληψη συνεχίζουν να παράγονται, ωστόσο σε σχέση διαπλοκής με τις «οργανώσεις βάσης» και τους μη κυβερνητικούς οργανισμούς. (Ferguson και Gupta, 2002: 996).

Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Υποκείμενη στη διττή συνθήκη της οικονομικής και της προσφυγικής «κρίσης», η ελληνική Υπηρεσία Ασύλου συγκροτήθηκε και διαμορφώθηκε μέσα από ένα πρόταγμα αποτελεσματικότητας και δικαιοσύνης, κατ' εφαρμογή της ευρύτερης πολιτικής ασύλου της ΕΕ και, ταυτόχρονα, μιας περιοριστικής δημοσιονομικής πολιτικής. Οι πολιτικές που υιοθετήθηκαν και εφαρμόστηκαν ιδίως μετά το μαζικό πέρασμα προσφύγων και μεταναστών στην ευρωπαϊκή επικράτεια το καλοκαίρι του 2015 εδραίωσαν στην παραπάνω υπηρεσία μια πολύμορφη δομή εργασίας που εμπλέκει εθνικές και υπερεθνικές οντότητες, ΜΚΟ και ιδιωτικούς φορείς, αξιοποιώντας τη ρητορική της «κρίσης» και εμπεδώνοντας το καθεστώς του *επείγοντος* σε όλες τις εκφάνσεις της λειτουργίας της.

Ταυτόχρονα, η εργασιακή συνθήκη στην υπηρεσία αυτή διαμορφώθηκε μέσα από μια σειρά στρατηγικών, σχεδιασμών και πολιτικών προς μια κατεύθυνση «επαγγελματοποίησης», ιδιωτικοποίησης και κατακερματισμού της εργασίας, στο πλαίσιο των νεοφιλελεύθερων πολιτικών διακυβέρνησης, που θέτουν στο επίκεντρο την ευελιξία, μεταβάλλοντας ριζικά τα χαρακτηριστικά του δημόσιου τομέα. Επιπλέον, οι πολιτικές που υιοθετήθηκαν ενόψει της δημοσιονομικής κρίσης οδήγησαν κατ' αρχάς στην περιορισμένη στελέχωση της παραπάνω υπηρεσίας με μονίμους υπαλλήλους, ενώ αξιοποίησαν πολλαπλά την επισφαλή εργασία, μέσα από διαφοροποιημένες εργασιακές σχέσεις προσωρινού χαρακτήρα, με εργοδότη άλλοτε το ίδιο το κράτος, άλλοτε ΜΚΟ, άλλοτε ευρωπαϊκά όργανα ή ιδιωτικούς φορείς συμβεβλημένους με αυτά. Η παραπάνω συνθήκη συγκρότησε κατηγορίες και ιεραρχίες εργαζομένων που, παρά το κοινό εργασιακό τους αντικείμενο, απολαμβάνουν διαφορετικά δικαιώματα και δυνατότητες εργασιακής εξέλιξης.

Στο εθνογραφικό παράδειγμα της Υπηρεσίας Ασύλου, το στοιχείο της διεθνικότητας είναι πολλαπλά παρόν, τόσο στο επίπεδο της διαμόρφωσης των ευρύτερων οικονομικών και δημοσιονομικών πολιτικών που διέπουν τη λειτουργία της, όσο και σε εκείνο των ειδικότερων στρατηγικών και σχεδιασμών που υλοποιούνται σε σχέση με τις εφαρμοζόμενες πολιτικές ασύλου. Οι περισσότερο ή λιγότερο άτυπες αλλαγές που επήλθαν στην κυριαρχική εξουσία των ελληνικών κρατικών αρχών με τη συμμετοχή ευρωπαϊκών οργάνων στις διαδικασίες ασύλου δείχνουν ότι το προσφυγικό ζήτημα αποτελεί τον χώρο στον οποίο τα όρια της κυριαρχίας μπορούν «να ορίζονται, να διατηρούνται, να γίνονται αντικείμενο υπεράσπισης ή να μετακινούνται» (Schneider, Nieswandt, 2018: 18). Η ερμηνευτική πρόταση της *διεθνικής*

κυβερνητικότητας αποτελεί, με την έννοια αυτή, ένα χρήσιμο εργαλείο, στο βαθμό που βοηθά να κατανοήσουμε ακριβώς αυτές τις πολλαπλές διασυνδέσεις στη δομή και τη λειτουργία της υπηρεσίας, οι οποίες δείχνουν να «καταταμαχίζουν την κάθετη τοπογραφία της εξουσίας στην οποία επί μακρόν θεμελιώθηκε η νομιμοποίηση των εθνικών κρατών» (Ferguson και Gupta, 2002: 995).

Η ρητορική της κρίσης δείχνει να βρίσκεται στον πυρήνα της παραπάνω εξέλιξης, κανονικοποιώντας μια διαρκώς *επείγουσα* συνθήκη που δείχνει να επηρεάζει καίρια την εργασιακή εμπειρία, και να εγκαθιδρύει ένα καθεστώς εντατικοποίησης και διαρκών μεταβολών του παραγόμενου έργου –αλλά και των υποκειμένων που το υλοποιούν-, ως απάντηση στις συνεχείς αλλαγές στα εξωτερικά δεδομένα και τους ενωσιακούς πολιτικούς σχεδιασμούς και αποφάσεις. Η εντατικοποίηση δίνει στην εργασία μια ποσοτική περισσότερο παρά ποιοτική διάσταση, ενώ ο χώρος μοιάζει σε πολλές περιπτώσεις να επιτελεί τη συνθήκη του επείγοντος, «ενοποιώντας», ταυτόχρονα, την επισφαλή συνθήκη για πρόσφυγες και εργαζόμενα υποκείμενα. Ταυτόχρονα, η σταδιακή εισαγωγή των «ειδικών» στη δομή της δημόσιας υπηρεσίας δείχνει να αλλάζει τη φύση της εργασίας και να κάνει εμφανές το στοιχείο της διεθνικότητας που διέπει τη λειτουργία της.

Η συνθήκη της επισφάλειας αποτελεί τη γραμμή που διατρέχει οριζόντια την εργασιακή εμπειρία, τόσο ως συνεχή ανατροπή των εξωτερικών δεδομένων, όσο –και ιδίως- ως εργασιακό βίωμα των εργαζομένων. Η επισφάλεια δείχνει να λειτουργεί ως κίνητρο εργασίας στην υπηρεσία σχεδόν για το σύνολο των εργαζομένων της, μολονότι επιτείνεται –ως παρελθούσα εμπειρία και μελλοντική προοπτική- στην περίπτωση εκείνων που κατέχουν προσωρινές σχέσεις εργασίας, ανεξάρτητα από τη θέση και τον τυπικό εργοδότη τους. Οι διαφοροποιήσεις στο επίπεδο των δικαιωμάτων αλλά και οι συχνές καθυστερήσεις στην καταβολή του μισθού τους μετατρέπονται σχεδόν σε βιογραφικά χαρακτηριστικά μεγάλου αριθμού εργαζομένων, ενώ εμπλέκεται με όλες τις όψεις του βίου τους ως «σωματική» τους εμπειρία.

Μέσα από την παραπάνω συνθήκη, εντούτοις, η ρητορική της κρίσης δείχνει να αποκρύπτει τα δομικά χαρακτηριστικά της νεοφιλελεύθερης συνθήκης εντός της οποίας επιτελείται. Όπως επισημαίνει η Αθανασίου:

η κρίση δεν αποτελεί ατυχή, σοκαριστική και αντι-κανονική εξαίρεση, αλλά μηχανή εμπέδωσης μιας κρίσιμης κανονικότητας. Παρά το γεγονός ότι προβάλλεται τυπικά σα να είναι εξωτερική ως προς την τάξη του νόμου, η κατάσταση εξαίρεσης συνιστά τον ίδιο τον νόμο παραγωγής και ρύθμισης της πολιτικής τάξης. [...] Το ιδίωμα της κρίσης έχει τη

δυνατότητα να παραμορφώνει και να μεταμορφώνει μια δομική και συνεχή κανονικότητα σε κάτι που θυμίζει έκτακτο συμβάν και σοκαριστική εξαίρεση. Νομιμοποιεί, έτσι, την κανονικότητα. (Αθανασίου, 2012: 56-57)

Την αντικειμενοποίηση της έννοιας της «κρίσης» ως τρόπου πρόσληψης του προσφυγικού ζητήματος διακρίνει, από μια άλλη οπτική, και η Cabot, επισημαίνοντας ότι μολονότι οι μεταναστευτικές και προσφυγικές ροές προς την Ελλάδα αποτέλεσαν ένα μάλλον κυρίαρχο φαινόμενο –με διαφορετική ένταση, έκταση και χαρακτηριστικά- καθ' όλο τον 20^ο αιώνα, η ρητορική της «κρίσης» στον τομέα του ασύλου τείνει να εμφανίζει τις πρόσφατες προσφυγικές ροές ως περιθωριακό και έκτακτο γεγονός, επανεγγράφοντας έτσι τη θέση της Ελλάδας στο «όριο» της Ευρώπης και αναδεικνύοντας ταυτόχρονα τις ασυμμετρίες ισχύος της μεταξύ τους σχέσης (Cabot, 2014: 33 επ.).

Μέσα από το εθνογραφικό παράδειγμα της ελληνικής Υπηρεσίας Ασύλου, επιχειρήθηκε να αναδειχθεί πώς οι διαρκείς μεταβολές που επέρχονται στη δομή και στο αντικείμενο εργασίας της μέσα από τους πολιτικούς σχεδιασμούς για το προσφυγικό ζήτημα μετασχηματίζουν εν τέλει την ίδια της έννοια της *δημόσιας υπηρεσίας* και της κυριαρχίας του κράτους, ως κανονικότητα που διαμορφώνεται μέσα από τη διαρκή επιτέλεση της κατάστασης του *επείγοντος*. Στο πλαίσιο αυτό, δίπολα όπως «δημόσιο-ιδιωτικό», «εγχώριο-διεθνές» «ασφάλεια-επισφάλεια», «κρίση-κανονικότητα» αποσταθεροποιούνται και παύουν να αποτελούν ασφαλή ερμηνευτικά εργαλεία. Η συνθήκη που διαμορφώθηκε –και συνεχίζει να εξελίσσεται- ως «προσφυγική κρίση» δεν αποτελεί, με την έννοια αυτή αποκλειστικά και μόνο πεδίο βιοπολιτικής διαχείρισης των προσφυγικών και μεταναστευτικών πληθυσμών. Αντίθετα, όπως υποστηρίχτηκε στην παρούσα εργασία, οι πολλαπλές διασυνδέσεις της με το τοπικό, το εθνικό και το παγκόσμιο, αξίζει να μελετηθούν και ως βάση ριζικών μεταβολών και πολλαπλών και συγκρουόμενων δομών εξουσίας που επανακαθορίζουν όχι μόνο το πεδίο της εργασίας, αλλά κι εκείνο του κράτους και των λειτουργιών του.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση:

- Αθανασίου Αθηνά.** (2012). *Η κρίση ως «κατάσταση έκτακτης ανάγκης». Κριτικές και αντιστάσεις.* Σαββάλας, Αθήνα
- Αθανασίου Αθηνά, Τσιμουρήs, Γιώργος.** (2013). «Χαρτογραφώντας τη βιοπολιτική των συνόρων: σώματα, τόποι, απεδαφοποιήσεις», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 140-141 Β' - Γ-, 2013, σελ. 3-37
- Αρεντ, Χάννα.** (1986). *Η ανθρώπινη κατάσταση (Vida activa)*, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα,
- Gledhil, John.** (2013). *Οι μεταμφιέσεις της εξουσίας, ανθρωπολογικές οπτικές για την πολιτική,* (μτφ.) Πελαγία Μαρκέτου, Αλεξάνδρεια,
- Ζαϊμάκης, Γιάννης.** (2015). «Η ελαστικοποίηση της εργασίας και το νέο «πρεκαριάτ» στις συνθήκες του ευέλικτου καπιταλισμού» *Ο κόσμος της εργασίας*, τ. 2, Μάρτιος, σελ. 27-42
- Καρακιουλάφη Χριστίνα, Σπυριδάκης Μάνος, Γιαννακοπούλου Ελένη, Καραλής Δημήτρης, Σώρος Γιώργος.** (2015). «Από το new public management στις αλλαγές στις εργασιακές σχέσεις στον δημόσιο τομέα στην Ευρώπη και την Ελλάδα την περίοδο της κρίσης», *Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων*, Νοέμβριος 2015, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Κείμενα Πολιτικής (Policy Brief), σελ. 1-8
- Καψάλης, Απόστολος.** (2014). «Πίνακας Μεταρρυθμίσεων της εργατικής νομοθεσίας στην εποχή των μνημονίων» *Κωδικοποίηση Εργατικής Νομοθεσίας*, Τεύχος 220, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2014
- Κερασιώτης, Βασίλης.** (2011). «Μεταχείριση αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα και Κανονισμός Δουβλίνο II», ΕΔΔΑ, σημείωμα στην απόφαση της 21.1.2011, Μ.Σ.Σ. κατά Βελγίου και Ελλάδος (Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης) ανάκτηση από <https://www.constitutionalism.gr/1886-metaheirisi-aitoyntwn-asylo-stin-ellada-kai-kanoni/> [πρόσβαση: 30.05.2018]
- Κεσίσογλου Γεώργιος.** (2013). «Η ανάδυση των θεωριών περί επισφαλούς εργασίας στον ακαδημαϊκό λόγο των κοινωνικών επιστημών: Προκλήσεις για την πολιτική ψυχολογία», *Γ' Επιστημονική Επετηρίδα Τμήματος Ψυχολογίας Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη*
- Κεσίσογλου Γεώργιος.** (2014). *Επισφαλείς συνθήκες εργασίας και κοινωνικές ταυτότητες: μια κοινωνικο-ψυχολογική προσέγγιση του λόγου των νέων μεταναστών β' γενιάς,*

Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, ΑΠΘ, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ψυχολογίας,
Θεσσαλονίκη

- Κουζής Γιάννης (επιμ.).** (2017). *Απασχόληση, αμοιβές, θεσμικές παρεμβάσεις στο δημόσιο τομέα στο πλαίσιο περιοριστικών πολιτικών*, ΑΔΕΔΥ, Κοινωνικό Πολυκέντρο, Αθήνα
- Λάδη, Σ.** (2011). «Οικονομική κρίση και διοικητική μεταρρύθμιση στην Ελλάδα και στην Κύπρο: Ευκαιρίες και περιορισμοί», Σειρά Κειμένων Πολιτικής, Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων, Πανεπιστήμιο Λευκωσίας, Λευκωσία, τ. 2/2011, Δεκέμβριος 2011
- Murray, Robin.** (2003). «Φορντισμός και μεταφορντισμός», στο Hall Stuard, Held David, McGrew Antony, *Η νεοτερικότητα σήμερα, Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*, Σαββάλας, Αθήνα 2003, σελ. 311-321
- Μαρκαντωνάτου Β. Μαρία.** (2011). «Κράτος και νέο δημόσιο μανάτζμεντ: η προνοιακή απορρύθμιση μέσα από την επιχειρηματική διακυβέρνηση, τις “καλές πρακτικές” και την ISO-προτυποποίηση», *Θέσεις*, τ. 116, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2011
- Μήγκου, Χαρίκλεια.** (2009). «Διαδοχικές συμβάσεις ορισμένου χρόνου στο δημόσιο τομέα», Διπλωματική Εργασία, Τμήμα Νομικής, Τομέας αστικού, αστικού δικονομικού και εργατικού δικαίου, Σχολή ΝΟΠΕ, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη,
- Μητσάκου, Μελίνα.** (2015) «Η ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική: η συμφωνία επανεισοδοχής με την Τουρκία και η εναρμόνισή της με τη Σύμβαση της Γενεύης», Διπλωματική Εργασία, ΠΜΣ Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Ειδίκευση: Ευρωπαϊκό Δίκαιο και Πολιτική, Τμήμα Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα
- Μπαλαμπανίδης, Γιάννης.** (2007). «Για μια κοινωνία ισχυρή, για μια ισχυρή Ελλάδα». Κριτική ανάγνωση του εκσυγχρονιστικού εγχειρήματος (1996-2004): Πολιτική και ιδεολογία». Διπλωματική Εργασία, ΠΜΣ Πολιτική Επιστήμη και Ιστορία, Τμήμα Πολιτικών Επιστημών, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα
- Μυλωνάκης Δημήτρης.** (2012). «Οικονομική κρίση και οι αντινομίες της οικονομικής επιστήμης», *Σύγχρονα Θέματα*, τ. 110-119, Ιούλιος-Δεκέμβριος 2012, σ. 47-58
- Ντόμης, Δημήτριος.** (2009). *Ευέλικτες μορφές απασχόλησης και συνδικαλισμός: οι θέσεις των συνδικάτων*, Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Τομέας Νεοελληνικής Κοινωνίας
- Παναγιωτόπουλος, Νίκος.** (2005). *Η οδύνη των ανέργων*, Πολύτροπον, Αθήνα

- Παπαγαρουφάλη Ελένη.** (2013). «Βιομηχανία Βιογραφικών: η κατασκευή του εαυτού ως δραστήριου και ευέλικτου πολίτη», *Σύγχρονα Θέματα*, τ. 122-123, Ιούλιος-Δεκέμβριος 2013, σ. 112 – 118
- Παρσάνογλου Δημήτρης, Τσιάνος Βασίλης, (χ.χ.)** «Η κοινωνική πολιτική στα χρόνια της επισφάλειας: σημειώσεις για το τέλος του νεοφιλελευθερισμού», στον διαδικτυακό τόπο www.academia.edu, <https://tinyurl.com/y9xqmnul> [πρόσβαση: 30.05.2018]
- Πασσάς, Γ. Αργύρης.** (2012). *Η εθνική δημόσια διοίκηση στην ευρωπαϊκή ενωσιακή πολιτική διαδικασία*, Παπαζήση, Αθήνα
- Ροζάκου, Κατερίνα.** (2018). *Από «αγάπη» και «αλληλεγγύη». Εθελοντική εργασία με πρόσφυγες στην Αθήνα του πρώιμου 21^{ου} αιώνα*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα
- Ροζάκου Κατερίνα, Γκαρά Ελένη (επιμ.).** (2013). *Ελληνικά παράδοξα. Πατρωνία, κοινωνία πολιτών και βία*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα
- Sennet Richard.** (2010). *Ο ελαστικοποιημένος άνθρωπος – Οι συνέπειες του μετασχηματισμού της εργασίας στον νέο καπιταλισμό*, Πεδίο, Αθήνα
- Screpanti, Ernesto, Zamagni, Stefano.** (2004). *Η ιστορία της οικονομικής σκέψης*, Δάρδανος, Αθήνα, (μτφ. Αντριάννα Σακκά)
- Σπαθανά, Ελένη.** (2003). *Νομική Συνδρομή σε πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο στην Ελλάδα*, αδημοσίευτη μελέτη, Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, Αθήνα
- Σπηλιωτόπουλος, Επ. Π., Μακροδημήτρης Α. (επιμ.).** (2001). *Η δημόσια διοίκηση στην Ελλάδα*, Α. Ν. Σάκκουλας,
- Σπυριδάκης, Μάνος.** (2013). «Εισαγωγή» στο **Σπυριδάκης Μάνος (επιμ.)** (2013) *Ανεργία και εργασιακή ανασφάλεια - Όψεις ενός εμμένοντος κινδύνου*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια
- Συμεωνίδης Ιωάννης.** (2014). *Η μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων στην εποχή των μνημονίων. Από την καθιέρωση της μονιμότητας των δημοσίων υπαλλήλων, στα μνημονιακά καθεστώτα της διαθεσιμότητας-κινητικότητας και της αυτοδίκαιης αργίας*, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη
- Τάκης, Ανδρέας.** (2015). «Προσφυγικό 2015: Χρονικό μιας προαναγγελθείσας κρίσης, 4. Δεκεμβρίου 2015», Heinrich Böll Stiftung, Ελλάδα 4.12.2015, ανάκτηση από <https://gr.boell.org/el/2015/12/04/prosfygiko-2015-hroniko-mias-proanageltheisas-krisis> [πρόσβαση: 30.05.2018]
- Τόμσον, Ε. Π.** (1983). *Χρόνος, εργασιακή πειθαρχία και βιομηχανικός καπιταλισμός*, (μτφ. Β. Τομανάς), Νησίδες Θεσσαλονίκη

- Τριανταφύλλου, Χρήστος** (2008) «Η επισφαλής εργασία στην Ελλάδα» ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, Τεύχος 148, Μάρτιος 2008
- Τσιώλης Γιώργος.** (2013). «Η κατασκευή των "απασχολήσιμων" - Προβληματισμοί με αφορμή μια εμπειρική έρευνα στο πεδίο της συμβουλευτικής για την ένταξη στην απασχόληση», Στο Μάνος Σπυριδάκης (επιμ.) *Ανεργία και εργασιακή ανασφάλεια - Όψεις ενός εμμένοντος κινδύνου*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια
- Fassin Didier.** (2011). «Η ανθρωπιστική δράση ως πολιτική της ζωής», στο Αθηνά Αθανασίου (επιμ.) *Βιοκοινωνικότητες. Θεωρήσεις στην ανθρωπολογία της υγείας*, Νήσος, Αθήνα
- Foucault, Michel.** (2012) *Η γέννηση της βιοπολιτικής. Παραδόσεις στο Κολλέγιο της Γαλλίας (1978-1979)*, μτφρ. Β. Πατσογιάννης, Πλέθρον, Αθήνα
- Held, David.** (1995). *Μοντέλα Δημοκρατίας, Στάχυ*, Αθήνα,
- Χουλιάρáκη, Λίλυ.** (2012). *Το θέαμα της οδύνης*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης

Ξενόγλωσση:

- Abrams, Philip,** “Notes on the Difficulty of Studying the State”, *Journal of historical sociology*, Volume 1, Issue 1, March 1988, pp. 58–89 (1977)
- Abu-Lughod, Lila.** (1991). “Writing Against Culture”, in **Richard Fox** (ed.) *Recapturing Anthropology: Working in the Present*, pp. 137-162. Santa Fe, NM: School of American Research Press
- Andersson, Ruben.** (2016). “Europe’s failed 'fight' against irregular migration: ethnographic notes on a counterproductive industry”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 42 (7), pp. 1055-1075
- Barbier, Jean-Claude.** (2011). ““Employment precariousness” in a European cross-national perspective. A sociological review of thirty years of research” Documents de travail du Centre d’Economie de la Sorbonne 2011.78
- Bigo, Didier.** (2005). “Frontier controls in the European Union: Who is in Control?” In D. Bigo and E. Guild (eds). *Controlling Frontiers: Free Movement into and within Europe*. London, Ashgate, pp. 49-99
- Cabot, Heath.** (2014). *On the Doorstep of Europe. Asylum and citizenship in Greece*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia

- Calhoun, Craig.** (2010). "The idea of emergency: humanitarian action and global (dis)order," in **Fassin, Didier, Pandolfi Mariella,** *Contemporary States of Emergency*, Zone books, New York, 2010, pp. 29-58
- Corrigan, P. R. D., & Sayer, D.** (1985). *The great arch: English state formation as cultural revolution*, Oxford, OX, UK: Blackwell
- Edwards, Meredith, Halligan, John, Horrigan, Bryan, Nicoll Geoffrey.** (2014). *Public Sector Governance in Australia*, Australian National University E Press, Canberra,
- Elyachar, Julia.** (2003). "Mapping of power: the state, NGOs and international organizations in the informal economy of Cairo", *Comparative Studies in Society and History*, 45 (3), 571-605, 2003
- Fassin, Didier, Pandolfi, Mariella.** (2010). "Introduction: Military and Humanitarian Government in the Age of Intervention" in **Fassin, Didier, Pandolfi Mariella,** *Contemporary States of Emergency*, Zone books, New York, 2010, pp. 9-28
- Fassin, Didier.** (2013). «The Precarious Truth of Asylum», *Public Culture* (2013) 25 (1 (69)), pp. 39-63
- Fassin, Didier.** (2016). "Hot Spots: What They Mean." Hot Spots, Cultural Anthropology website, June 29, 2016, in <https://culanth.org/fieldsights/897-hot-spots-what-they-mean> [πρόσβαση: 30.05.2018]
- Feldman, Gregory.** (2011). "Illuminating the Apparatus: Steps toward a Nonlocal Ethnography of Global Governance", in **Shore Chris, Susan Wright, Però Davide,** (2011) *Policy Worlds*, Berghahn, New York, Oxford
- Ferguson, James.** (1994). *The Anti-Politics Machine: "Development", Depoliticization, and Bureaucratic Power in Lesotho*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Ferguson, J., Gupta, A.** (2002). "Spatializing states: toward an ethnography of neoliberal governmentality" *American ethnologist* 29 (4), 981-1002
- Ferguson Sidorenko, Olga.** (2007). *The Common European Asylum System. Background, Current State of Affairs, Future Direction*, T.M.C. Asser Press, The Hague, 2007
- Fischer, William F.** (1997). "Doing Good? The Politics and Antipolitics of NGO Practices." *Annual Review of Anthropology* 26: 439-464
- Foucault, Michel** "Governmentality" in **Aradhana Sharma and Akhil Gupta (ed.)** *The Anthropology of the State, A Reader*, Blackwell, 2006, pp.

- Gledhill, John.** (2004). “Neoliberalism”, in **David Nugent and Joan Vincent** (eds) *A Companion to the Anthropology of Politics*, Blackwell Publishing, Malden, Oxford, Carlton, Victoria
- Guiraudon, Virginie.** (2013). “The European Union and asylum: a problem of solidarity”, *Le Seuil*, 2013/1, No. 144, pp. 79-89
- Gupta, Akhil** (2006) “Blurred Boundaries: The Discourse of Corruption, the Culture of Politics, and the Imagined State” στο **Aradhana Sharma and Akhil Gupta (ed.)** *The Anthropology of the State, A Reader*, Blackwell, pp. 211-246
- Hailbronner, Kay, Thym, Daniel** (2016) *EU Immigration and Asylum Law A Commentary*, C. H. BECK Hart Nomos
- Hall, Stuart.** (2006). “Popular Culture and the State” στο **Aradhana Sharma and Akhil Gupta (ed.)** *The Anthropology of the State, A Reader*, Blackwell, pp. 360-380
- Hansen Thomas Blom, Stepputat, Finn.** (2001). “Introduction” σε Thomas Blom Hansen, Finn Stepputat (eds.), *States of Imagination: Ethnographic Explorations of the Postcolonial State*, Duke University Press, Durham and London
- Harris, Olivia** (2007) “What makes people work?”, in Rita Astuti, Jonathan Parry and Charles Stafford (επιμ.) *Questions of Anthropology*, Berg
- Harvey, David,** (1992), *The conditions of postmodernity*, Wiley-Blackwell
- Hermann, C.** (2014). “Structural adjustment and neoliberal convergence in labour markets and welfare: The impact of the crisis and austerity measures on European economic and social models”, *Competition & Change*, 18 (2), pp. 111-130
- Horwood, Christopher and Reitano, Tuesday,** (2016) «A perfect storm? Forces shaping modern migration and displacement», RMMS, Discussion paper 3: A perfect storm? Danish refugee council, RMMS, May 2016
- Kaunert, Christian & Leonard, Sarah** (2012), "The European Union asylum policy after the Treaty of Lisbon and the Stockholm Programme: towards supranational governance in a common area of protection", *Refugee Survey Quarterly*, Vol. 31, No 4
- Kaunert, Christian & Léonard, Sarah** (2012β), "The development of the EU asylum policy: venue-shopping in perspective", *Journal of European Public Policy*, Vol.19, No 9
- Kofti, Dimitra,** (2017) *The Decline of Regular Work, Precarious Households and Changing Solidarities in Bulgaria*, στο Chris Hann and Jonathan Parry, eds., *Industrial Labor On the Margins of Capitalism, Precarity, Class and the Neoliberal Subject* (υπό έκδοση)

- Malkki, Liisa.** (2001, 1997). “The rooting of peoples and the territorialization of national identity among scholars and refugees, in **Gupta, Akhil, Ferguson, James** (eds.), (2001, 1997) *Culture, power, place. Explorations in critical anthropology*, Duke University Press
- Mallia, Patricia.** (2011). “Case of *M.S.S. v. Belgium and Greece*: A Catalyst in the Re-thinking of the Dublin II Regulation”, *Refugee Survey Quarterly*, Volume 30, Issue 3, 1 September 2011, Pages 107–128
- Mattei, Ugo.** (2010). “Emergency-based predatory capitalism: the rule of law, alternative dispute resolution and development” in **Fassin, Didier, Pandolfi Mariella**, *Contemporary States of Emergency*, Zone books, New York, 2010, pp. 89-106
- Merry, Sally Engle.** (2011). “Measuring the World: Indicators, Human Rights, and Global Governance” *Current Anthropology*, Vol. 52, No. S3, Corporate Lives: New Perspectives on the Social Life of the Corporate Form: Edited by Damani J. Partridge, Marina Welker, and Rebecca Hardin (Supplement to April 2011), pp. S83-S95
- Mitchell, Timothy.** (2002). *Rule of Experts: Egypt, Techno-Politics, Modernity*, Berkeley, CA: The University of California Press
- Mitchell, Timothy.** (2006). “Society, Economy, and the State Effect”, in **Aradhana Sharma and Akhil Gupta (ed.)** *The Anthropology of the State, A Reader*, Blackwell, pp. 169-186
- Munck, Ronaldo.** (2013). “The Precariat: a view from the South”, *Third World Quarterly*, 34:5, 747-762
- Mole, Nuala and Meredith Catherine.** (2010). *Asylum and the European Convention on Human Rights* Council of Europe (Human Rights Files No. 9), ανάκτηση από <http://www.refworld.org/docid/4ee9b0972.html> [πρόσβαση: 30.05.2018]
- Mosse, David.** (2011). “Politics and Ethics: Ethnographies of Expert Knowledge and Professional Identities” in **Shore Chris, Susan Wright, Però Davide**, (2011) *Policy Worlds*, Berghahn, New York, Oxford
- Muehlebach, Andrea.** (2012). *The moral neoliberal*, University of Chicago Press, Chicago and London
- Navaro-Yashin, Yael.** (2002). *Secularism and public life in Turkey*, Princeton University Press, Princeton and Oxford

- Navaro-Jashin, Yael.** (2007). “Make-believe papers, legal forms and the counterfeit, alternative interactions between documents and people in Britain and Cyprus”, *Anthropological Theory*, 7 (1), pp. 79-98
- O’Dowd, Liam, Wilson, Thomas M.** (eds.). (1996). *Borders, Nations and States, Frontiers of Sovereignty in the New Europe*, Ashgate, Aldershot, Hants, England ; Brookfield, Vt., USA
- Parry, Jonathan.** (2013). “Company and contract labour in a central Indian steel plant”, *Economy and Society*, 42, 3, August 2013: 348-374
- Prokoli, Angela (ed.).** (2004). *Workers and Narratives of survival in Europe. The management of precariousness at the end of the twentieth century*, State University of New York, New York
- Pusceddu, Antonio Maria.** (2017). “To work or not to work. In/formalization practices in the Italian public sector”, ANUAC. Vol. 6, N° 2, Dicembre 2017: 85-89.
- Raadschelders, Jos C.N., Toonen Theo A.J. and Van der Meer, Frits M.** (2007). *The Civil Service in the 21st Century Comparative Perspectives*, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire – New York
- Rhodes, Roderick Arthur William.** (2013). “Political Anthropology and Civil Service Reform. Prospects and limits”. Keynote address to the Copenhagen Business School, Public-Private Platform, Collaboratory on ‘Policy into Practices’, University of Copenhagen, 23rd and 24th of May 2013
- Rozakou, Katerina.** (2017). «Nonrecording the” European refugee crisis” in Greece. Navigating through irregular bureaucracy», *Focaal—Journal of Global and Historical Anthropology* 77 (2017): 36–49
- Sahlins, Marshall.** (1996). “The sadness of Sweetness: The Native Anthropology of Western Cosmology”, *Current Anthropology*, Vol. 37, no. 3 (Jun. 1996), pp. 395-428
- Sargeant Malcolm, Sutschet Holger.** (2015). “Non-standard working in the public service in Germany and the United Kingdom”, ILO Working Paper no. 304, Geneva.
- Schierup, Carl Urlik, Ålund, Aleksandra.** (2013). “A global migrant precariat labour, citizenship and space for civil society”. Proceedings from the conference Primer Seminario Internacional de Estudios Críticos del Desarrollo. Crisis, Desarrollo y Trabajo, University of Zacatecas, 14-15 February, 2013

- Schneider, Stephanie, Nieswandt, Carolin.** (2018). “EASO-Support office or Asylum Authority? Boundary disputes in the European Field of Asylum Administration”, *Österreich Z Soziol* (2018) (Suppl 1) 43: 13-35
- Sharma, Aradhana and Gupta, Akhil.** (2006). “Introduction” στο **Aradhana Sharma and Akhil Gupta (ed.)** *The Anthropology of the State, A Reader*, Blackwell, pp. 1-42
- Shore Cris, Wright Susan (eds.).** (1997). *Anthropology of policy. Critical perspectives on governance and power*, Routledge, London and New York
- Shore Chris, Wright Susan.** (2015). “Governing by Numbers: Audit Culture, Rankings and the New World Order”, *Social Anthropology* Vol 23 (1): 26 February 2015: 22-28
- Spanou, Calliopi.** (2015), “Administrative reforms and policy conditionality in Greece”, *Administration and Public Employment Review (APER), Revista de Administracao e Emprego Publico (RAEP)*, no 1, pp. 31-54
- Spijkerboer, T.** (2016). “Europe’s Refugee Crisis: A Perfect Storm,” Oxford University – Border Criminologies, 10 February 2016, in <https://www.law.ox.ac.uk/research-subject-groups/centre-criminology/centreborder-criminologies/blog/2016/02/europe%E2%80%99s-refugee> [πρόσβαση: 30.05.2018]
- Spyridakis, Manos.** (2015). “(De)unionized struggle in the shipbuilding industry of Piraeus: An ethnography of missing solidarity”, University of Iowa, International workshop on national contexts for unions, 2015, Workshop papers,
- Spyridakis, Manos.** (2013). *The Liminal Worker. An ethnography of work, unemployment and precariousness in Contemporary Greece*, Farnham, Ashgate
- Standing, Guy** (2011) *The Precariat The New Dangerous Class*, Bloomsbury Academic, London, New York,
- Tsianos, Vassilis S. & Kuster, Brigitta,** (χ.χ) «Against the panoptical Realism. An ethnography of the Hotspot Lesbos», ανάκτηση από https://www.academia.edu/33312775/Against_the_panoptical_realism_An_ethnography_of_Hotspots_in_Lesbos [πρόσβαση: 30.05.2018]
- Tsianos, Vassilis, Papadopoulos, Dimitris** (2006), “Precarity: A Savage Journey to the Heart of Embodied Capitalism” *eicpcp* multilingual webjournal, in <http://eicpcp.net/transversal/1106/tsianospapadopoulos/en> [πρόσβαση: 30.05.2018]
- Tsianos Vassilios.** (2007). *Imperceptible politics. Rethinking radical politics of migration and precarity today*, Dissertation zur Erlangung des Grades des Doktors der Philosophie im Department Sozialwissenschaften der Universität Hamburg, Hamburg 2007

- Tsourdi, Evangelia (Lilian).** (2016). “Bottom-up salvation? From practical cooperation towards joint implementation through the European Asylum Support Office, European Papers, vol. 1, 2016, no. 3, pp. 997-1031
- Voutira, Eftichia.** (2013). “Realizing “fortress Europe”: “Managing” migrants and refugees at the borders of Greece”, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 140-141 Β´– Γ´, 2013, 57-69
- Wedel Janine R. and Feldman Gregory.** (2005a). “Why an anthropology of public policy?”, *Anthropology today*, February 2005 – vol 21 – no 1
- Wedel Janine R., Shore Cris, Feldman Gregory, Lathrop Stacy.** (2005b). “Toward an Anthropology of Public Policy”, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 600, The Use and Usefulness of the Social Sciences: Achievements, Disappointments, and Promise (Jul., 2005), pp. 30-51
- Wright, Erik Olin,** (2016) «Is the Precariat a Class?» *Global Labour Journal*, 2016, 7(2), p. 123-135
- Zerilli, Filippo M., Trappe, Julie.** (2017). “Expertise and adventure”. Informalization processes within EU rule of law capacity building programs, *Anuac*. Vol. 6., n. 2, Dicembre 2017: 103-108.

Ηλεκτρονικές πηγές:

A. Διεθνείς και εθνικές ΜΚΟ, Ευρωπαϊκά και θεσμικά όργανα

- Διεθνής Αμνηστία,** (2009) *Παράτυποι μετανάστες και αιτούντες άσυλο: Εναλλακτικά μέτρα στην κράτηση των μεταναστών*, Απρίλιος 2009, ανάκτηση από: https://www.amnesty.gr/sites/default/files/pdf/ai_alternatives2immigrationdetentiongr.pdf [πρόσβαση: 30.05.2018]
- (2010) *Η παγίδα «Δουβλίνο II», Μεταφορές αιτούντων άσυλο προς την Ελλάδα*, Μάρτιος 2010, ανάκτηση από: <https://www.amnesty.gr/sites/default/files/pdf/dublinitrap-1.pdf> [πρόσβαση: 30.05.2018]
- (2010β) *Συστηματική κράτηση παράτυπων μεταναστών και αιτούντων άσυλο σε υποτυπώδεις συνθήκες*, Σεπτέμβριος 2010, ανάκτηση από: <https://www.amnesty.gr/news/ektheseis/article/20083/ellada-systimatiki-kratisei-aitoynton-asylo> [πρόσβαση: 30.05.2018]

(2012) *Επικίνδυνη πρόσβαση, ζώες σε κίνδυνο στην πύλη της Ευρώπης*, Ιούλιος 2012, ανάκτηση από: https://www.amnesty.gr/sites/default/files/pdf/enter-at-your-peril_briefing.pdf [πρόσβαση: 30.05.2018]

(2012β) *Ελλάδα: το τέλος του δρόμου για τους πρόσφυγες, τους αιτούντες άσυλο και τους μετανάστες*, Δεκέμβριος 2012, ανάκτηση από: https://www.amnesty.gr/wp-content/uploads/2012/12/gr_4029_Greece_Br_new_web.pdf [πρόσβαση: 30.05.2018]

(2013) *Δημόσια Δήλωση «Οι ελληνικές αρχές πρέπει να επιταχύνουν επειγόντως τις μεταρρυθμίσεις στο σύστημα ασύλου και να βάλουν τέλος στην κράτηση των αιτούντων άσυλο»* 22 Μαρτίου 2013, διαθέσιμη στην ιστοσελίδα <https://www.amnesty.gr/news/articles/article/11504/oi-ellinikes-arhes-prepei-na-epitahynoyn-epeigontos-tis-metarrythmiseis> [πρόσβαση: 30.05.2018]

Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, (2012) *Έκθεση Πεπραγμένων 2012*, ανάκτηση από file:///C:/Users/SIMOGLOU/Downloads/OAI_ZCEzUz_oZ_2012..pdf [πρόσβαση: 30.05.2018]

European Asylum Support Office (EASO) (2017) *Operating plan agreed by EASO and Greece, Valletta Harbour and Athens*, 13 December 2017, ανάκτηση από <https://www.easo.europa.eu/sites/default/files/Greece%20OP%202018-13-12-2017.pdf> [πρόσβαση: 30.05.2018]

European Asylum Support Office (EASO) <https://www.easo.europa.eu/>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (CPT) (2011), Δημόσια δήλωση σχετικά με την Ελλάδα, Στρασβούργο, 15 Μαρτίου 2011, ανάκτηση από <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680696607> [πρόσβαση: 30.05.2018]

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2016), Δελτίο Τύπου, Η Επιτροπή εξετάζει το σχέδιο έκθεσης αξιολόγησης Σένγκεν για την Ελλάδα, Βρυξέλλες, 27 Ιανουαρίου 2016

European Commission, (2017) *Seventh Report on the Progress made in the implementation of the EU-Turkey Statement*, Brussels, 6.9.2017 COM(2017) 470 final, ανάκτηση από https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20170906_seventh_report_on_the_progress_in_the_implementation_of_the_eu-turkey_statement_en.pdf [πρόσβαση: 30.05.2018]

Ευρωπαϊκό Δίκτυο Μετανάστευσης, (Μάρτιος 2012) «Ετήσια Έκθεση Πολιτικής 2011 Τελική Έκθεση» (Ελληνική Έκδοση), ανάκτηση από

http://emn.ypes.gr/images/docs/EMN_APR/EMN_APR2011/gr_20120426_apr_2011_gr_version_final_el.pdf [πρόσβαση: 30.05.2018]

Συμβούλιο της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, (2009) *Εκθεση του Επιτρόπου Thomas Hammarberg*, ανάκτηση από <http://www.refworld.org/cgi-bin/tehis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4c10ade92> [πρόσβαση: 30.05.2018]

Συνήγορος του Πολίτη, (2012) *Ετήσια Εκθεση 2011*, ανάκτηση από <https://www.synigoros.gr/resources/docs/plhres-keimeno.pdf> [πρόσβαση: 30.05.2018]

Καμπάνια για την πρόσβαση στο άσυλο, 25.6.2011, διαθέσιμη στην ιστοσελίδα <http://asylum-campaign.blogspot.gr/> [πρόσβαση: 30.05.2018]

UN Human Rights Council (2017), *Report of the Special Rapporteur on the human rights of migrants on his mission to Greece, 24 April 2017*, ανάκτηση από: <http://www.refworld.org/docid/593a8b8e4.html> [πρόσβαση 05 Απριλίου 2018]

UNHCR, (2009) *Observations on Greece as a country of asylum*, ανάκτηση από <http://www.refworld.org/pdfid/4b4b3fc82.pdf> [πρόσβαση: 30.05.2018]

UNHCR, (2015) *Manual on the Case Law of the European Regional Courts*, ανάκτηση από: <http://www.refworld.org/pdfid/558803c44.pdf> [πρόσβαση: 30.05.2018]

ΥΑ ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, Γραφείο Ελλάδας (2011) *Η κατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα Διαπιστώσεις και προτάσεις της Υ.Α.*, ανάκτηση από http://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2018/03/THESEIS_YPATIS_ARMOSTEIAS_2011.pdf [πρόσβαση: 30.05.2018]

ΥΑ ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, Γραφείο Ελλάδας (2012) *Συμβολή στο διάλογο για το μεταναστευτικό και το άσυλο*, ανάκτηση από http://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2017/10/2012_Migration_Asylum_GR.pdf [πρόσβαση: 30.05.2018]

ΥΑ ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, (2014) *Η Ελλάδα ως χώρα Ασύλου, Παρατηρήσεις της Υπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες σχετικά με την παρούσα κατάσταση του ασύλου στην Ελλάδα*, Δεκέμβριος 2014, ανάκτηση από: <http://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2017/10/UNHCR-CoA-Greece-2014-EL.pdf> [πρόσβαση: 30.05.2018]

Υπηρεσία Ασύλου <http://asylo.gov.gr/>

Υπηρεσία Πρώτης Υποδοχής, (2014) Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, Ετήσια Έκθεση 2013, Αθήνα, Απρίλιος 2014, ανάκτηση από: [http://www.firstreception.gov.gr/PRIImages/Prints/11_FORYOU_NONSPREADS%20\(3\).pdf](http://www.firstreception.gov.gr/PRIImages/Prints/11_FORYOU_NONSPREADS%20(3).pdf) [πρόσβαση: 30.05.2018]

B. Εφημερίδες – ειδησεογραφικοί κόμβοι:

Αυγή, Ενθέματα, Στηβ Πηρς (2015) «Μπορεί και πρέπει η συνθήκη Σένγκεν να ανασταλεί λόγω της Ελλάδας»; 5/12/2015, ανάκτηση από <https://enthemata.wordpress.com/2015/12/05/peers/> [πρόσβαση: 30.05.2018]

CNN Greece, Λευτέρης Σουχάιμπ (16.02.2016) «Αγώνας με το χρόνο για τα κέντρα φιλοξενίας προσφύγων», ανάκτηση από: <http://www.cnn.gr/news/ellada/story/21911/agonas-me-to-xrono-gia-ta-kentra-filoxenias-prosfygon> [πρόσβαση: 30.05.2018]

Ελευθεροτυπία, Ιός, (2005), «Η γλώσσα της καταδίκης», 26/6/2005 <http://www.iospress.gr/ios2005/ios20050626.htm> [πρόσβαση: 30.05.2018]

Εφημερίδα των Συντακτών, (29.01.2016) «Δεν είναι θέση της Κομισιόν η έξοδος από τη Σένγκεν» ανάκτηση από: <http://www.efsyn.gr/arthro/den-einai-thesi-tis-komision-i-exodos-apo-ti-sengken> [πρόσβαση: 30.05.2018]

in.gr (09.02.2016), «Αβραμόπουλος: Δεν ετέθη θέμα εξόδου από τη Σένγκεν», ανάκτηση από: <http://www.in.gr/2016/02/09/greece/abramopoulos-den-etethi-thema-eksodoy-apo-ti-sengken/> [πρόσβαση: 30.05.2018]

Καθημερινή (29.01.2016) «Αβραμόπουλος: Δεν τέθηκε θέμα εξόδου καμίας χώρας από τη Σένγκεν», ανάκτηση από: <http://www.kathimerini.gr/847577/article/epikairothta/politikh/d-avramopoulos-den-te8hke-8ema-e3odoy-kamias-xwras-apo-th-sengken> [πρόσβαση: 30.05.2018]

Foreign Policy, Harald Doornbos, Jenan Moussa, (2015) “Italy Opens the Door to Disaster”, April 13, 2015, ανάκτηση από: <http://foreignpolicy.com/2015/04/13/italy-islamic-state-syria-refugees/> [πρόσβαση: 30.05.2018]

Reuters, Steve Scherer (2015) “Migrants race through Italy to dodge EU asylum rules”, JUNE 10, 2015, ανάκτηση από: <https://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-asylum-insight/migrants-race-through-italy-to-dodge-eu-asylum-rules-idUSKBN0OQ0EU20150610> [πρόσβαση: 30.05.2018]